

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESĀ, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
GLOBĀLĀS EKONOMIKAS STARPDISCIPLINĀRO
STUDIJU NODAĻA

LATVIJAS EKSPORTS – KONKURĒTSPĒJA UN ANALĪZE

Latvian export competitiveness and analysis

DIPLOMDARBS

Profesionālā bakalaura studiju programma

“Starptautiskās ekonomiskās attiecības”

Autors: Danils Zatoka

Studenta apliecības Nr.: dz14014

Darba vadītājs: docente, Dr.oec Ilze Medne

RĪGA 2018

ANOTĀCIJA

Diplomdarba tēma ir “Latvijas eksports – konkurētspēja un analīze”.

Latvija nav bagāta ar dabas resursiem un valsts iekšējais patēriņš ir ierobežots iedzīvotāju skaita samazināšanās dēļ, savukārt eksports ir labs instruments ekonomikas izaugsmes kāpināšanai.

Darba mērķis ir izpētīt un ar statistikas metodēm novērtēt Latvijas eksporta konkurētspēju un to ietekmējošos faktorus. Mērķa sasniegšanai izvirzīti vairāki uzdevumi – izskatīt eksporta teorētiskos aspektus, izanalizēt Latvijas eksporta attīstību un to ietekmējošus faktorus, kā arī novērtēt Latvijas eksporta konkurētspēju no dažādiem makroekonomikas aspektiem.

Diplomdarbs sastāv no ievada, četrām daļām, secinājumiem un priekšlikumiem.

Diplomdarba pamatteksts ir izklāstīts uz 78 lapaspusēm un ilustrēts 25 attēlos, 2 tabulās un 2 pielikumos.

Atslēgvārdi: eksports, konkurētspēja, analīze, uzņēmējdarbības vide.

ABSTRACT

The subject of the diploma paper is “Latvian export competitiveness and analysis”.

Latvia is not rich in natural resources country and domestic demand is limited due to declining population. While export is a good tool for boosting economic growth.

The aim of the diploma paper is to analyse and assess the competitiveness of Latvian export and the factors influencing it using statistical methods. There are several tasks have been set to achieve the diploma paper goal, for example, to examine thereoretical aspects of export, analyze the development of Latvian export and evaluate the competitiveness of Latvian export from various macroeconomic aspects.

The contents of dilploma paper is laid down on 78 pages. The thesis contains 25 figures, 2 tables and 2 appendices.

Key words: export, competitiveness, analysis, business environment.

SATURS

Ievads.....	5
1. Ārējās tirdzniecības teorētiskie aspekti.....	7
1.1. Starptautiskās tirdzniecības teorijas.....	7
1.2. Eksporta ietekmējošie faktori un radītāji.....	15
1.3. Konkurētspējas būtība starptautiskās tirdzniecības teorijās kontekstā.....	22
2. Eksporta ietekmējošie faktori un loma tautsaimniecības attīstībā ES un pasaulē.....	29
2.1. Eksporta loma pasaules tautsaimniecības attīstībā.....	29
2.2. Makroekonomiskās nelīdzsvarotības uzraudzība ES.....	32
2.3. Eksporta ietekmējošie un izskaidrojošie makroekonomiskās nelīdzsvarotības uzraudzības rādītāji Latvijā.....	37
3. Eksporta analīze Latvijā.....	46
3.1. Latvijas eksporta attīstības dinamika kopš 2000.gada.....	46
3.2. Latvijas preču un pakalpojumu eksporta attīstība un ietekmējošie faktori.....	49
4. Latvijas eksporta konkurētspējas novērtējums.....	58
4.1. Latvijas uzņēmējdarbības vides konkurētspējas analīze.....	58
4.2. Latvijas eksporta konkurētspējas analīze.....	65
Secinājumi un priekšlikumi.....	70
Izmantotā literatūra un avoti.....	74
<i>1.pielikums</i>	81
Latvijas eksporta 20 lielākie noieta tirgi 2017.gadā.....	81
<i>2.pielikums</i>	82
Importa pieaugum temps laikā periodā no 2000.-2017.gadām.....	82

IEVADS

Eksports ir viens no veidiem, kā uzņēmums var palielināt savu darbību, apgrozījumu un potenciāli arī peļņas apjomu. Savukārt tādai valstij kā Latvija, kura nav bagāta ar dabas resursiem un valsts iekšējais patēriņš ir ierobežots iedzīvotāju skaita samazināšanās dēļ, eksports ir labs instruments ekonomikas izaugsmes kāpināšanai. Eksportam, kas ir viena no iekšzemes kopprodukta sastāvdaļām, ir neierobežotas attīstības iespējas, kas var būtiski veicināt ekonomisko izaugsmi. Papildus tam eksports ir ārvalstu valūtas avots, kas var būt izmantojams importēto preču iegādei, ko Latvija pati nespēj saražot.

Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004.gadā valstij ir radušas jaunas iespējas, jo viena no galvenajām ekonomiskajām brīvībām ES ir brīva un neierobežota preču kustība. Tādējādi viens no galvenajiem Latvijas ekonomikas sasniegumiem pēc pievienošanās ES bija ievērojams preču ārējās tirdzniecības apjoma pieaugums. Preču eksporta pieauguma temps pēc iestāšanās ES dubultojies un laikā periodā no 2004.-2007.gadam vidēji veidoja 26,2% gadā. Tajā pašā laikā, ņemot vērā, ka Latvija ir maza ekonomika, tā vienlaikus ir atkarīga no ārējos tirgos notiekošajiem procesiem, kas vienlaicīgi rada gan iespējas, gan draudus.

Viens no tādiem ārējiem šokiem notika 2009.gadā, kad pasaules ekonomikas un finanšu krīze būtiski ietekmēja Latvijas tautsaimniecību. Par to liecina gan straujais un ilgstošais iekšzemes kopprodukta samazinājums, gan nodarbinātības un iedzīvotāju ienākumu kritums. Savukārt kopējais eksports 2009.gadā samazinājies par 16,7%, kas ir straujākais kritums kopš statistikas uzskaites sākuma jeb no 1995.gada. Šie notikumi skaidri parādīja neilgstspējīgu ekonomikas attīstības ceļu, ko Latvija bija gājusi līdz 2008.gadam, attīstību, kas balstījās uz iekšējo patēriņu un aizņemtiem līdzekļiem, nevis uz eksporta pieaugumu.

Lai arī pēdējos piecos gados Latvijas eksporta izaugsme ir pozitīva, taču tā ir minimāla un joprojām atpaliek gan no Igaunijas, gan no Lietuvas līmeņa. Ņemot vērā tik lielu eksporta izmaiņu amplitūdu samērā īsā laika periodā, ir pamatota dimlpomdarba tēma un aktualitāte. Lai nodrošinātu ilgtspējīgu eksporta izaugsmi un tādā veidā veicinātu ekonomisko izaugsmi, ir nepieciešams noskaidrot būtiskas eksporta svārstības iemeslus un noformulēt priekšlikumus, lai nepieļautu eksporta vērtības samazināšanos.

Dilpomdarba mērķis ir izpētīt un ar statistiskām metodēm novērtēt Latvijas eksporta konkurētspēju un to ietekmējošus faktoros.

Diplomdarba mērķa sasniegšanai tiek izvirzīti sekojoši uzdevumi:

- izpētīt zinātnisko literatūru par ārējās tirdzniecības teorijām;
- izpētīt konkurētspējas jēdziena būtību: zinātniskajā literatūrā un empīriskajos pētījumos noteiktos konkurētspēju veicinošos faktoros;

- izvērtēt ar eksportu saistītus rādītājus makroekonomiskās nelīdzsvarotības uzraudzības procesā ES;
- izvērtēt Latvijas uzņēmējdarbības vidi, konkurētspēju un salīdzināt ar pārējām Baltijas valstīm un ES vidējiem rādītājiem;
- izpētīt Latvijas preču un pakalpojumu eksporta dinamiku, struktūru un ietekmējošus faktorus;
- novērtēt Latvijas eksporta konkurētspēju no dažādiem aspektiem;
- izstrādāt secinājumus un izteikt priekšlikumus par nepieciešamajiem pasākumiem Latvijas eksporta konkurētspējas veicināšanai.

Dilpomdarbs sastāv no četrām daļām. Darba pirmajā daļā aprakstīti ārējās tirdzniecības teorijas un eksporta ietekmējošie faktori, balstoties uz zinātnisko literatūru. Papildus tam tiek pētīts konkurētspējas jēdziens un informācija par konkurētspēju aprakstošiem indeksiem. Darba otrajā daļā analizēta eksporta nozīme pasaules ekonomikas attīstībā kopš 1960.gada. Papildus tam autors analizē makroekonomiskos nelīdzsvarotības uzraudzības pamatprincipus Eiropas Savienībā, kā arī izpēta Agrās brīdināšanas mehānisma eksporta rādītājus, padziļināti analizējot tos, kuri Latvijas gadījumā pārsniedz noteikto robežvērtību.

Trešajā daļā tiek analizēts Latvijas preču un pakalpojumu eksporta struktūra, dinamika un to ietekmējošie faktori. Dilpomdarba ceturtajā daļā, autors analizē Latvijas uzņēmējdarbības vidi un konkurētspēju, balstoties uz *Doing Business* reitinga datiem. Papildus tam tiek izvērtēta Latvijas eksporta konkurētspēja no dažādiem makroekonomiskajiem aspektiem.

Pētījuma periods. Diplomdarbā ir analizēti Latvijas preču un pakalpojumu eksporta rādītāji laika periodā no 2000. līdz 2017. gadam.

Izstrādājot diplomdarbu autors pielietoja vispārpieņemtās zinātnisko **pētījumu kvalitatīvās un kvantitatīvās metodes, tajā skaitā**, grupēšanas, salīdzināšanas, dinamikas rādītāju analīze un vispārināšanas metodes. Papildus tam tiek pielietota grafiskā metode, lai vizualizētu sakarību starp dažādiem ekonomiskajiem rādītājiem. Par pamatu empīriskai metodei tika izmantota publiski pieejamo zinātnisko un citu rakstu novērošana, kā arī statistikas datu bāzes. Aprēķini tika veikti, izmantojot datorprogrammu nodrošinājumu *Microsoft Excel*.

Diplomdarba teorētiskais un metodoloģiskais pamats ir Latvijas Republikas likumi, speciālā ekonomiska literatūra, Centrālās Statistikas pārvaldes, Latvijas Bankas, Finanšu ministrijas, Finanšu un kapitāla tirgus komisijas, Eiropas Komisijas, Pasaules Bankas, Pasaules Tirdzniecības organizācijas, Eiropas Savienības Statistikas biroja *Eurostat*, audita uzņēmuma *PricewaterhouseCoopers* dati, kā arī internetā publicētie materiāli.

1. ĀRĒJĀS TIRDZniecĪBAS TEORĒTISKIE ASPEKTI

1.1. Starptautiskās tirdzniecības teorijas

Jau vairākus gadu tūkstošus aktīvi attīstās tirdzniecība starp pasaules valstīm, taču tikai kopš 16.-17.gs. paralēli ar faktisko tirdzniecību, sāka attīstīties arī ārējās tirdzniecības teorijas, mēģinot izskaidrot starptautiskās tirdzniecības ieguvumus, ietekmējošus faktoros, kā arī ierobežojumus. Pastāv daudz zinātniskas teorijas, kas pēc dažādiem kritērijiem izvērtē starptautiskās tirdzniecības lomu pasaules globālajā attīstībā. Taču visas starptautiskās tirdzniecības teorijas kopumā var iedalīt divās grupās pēc tas attīstības periodā, bet proti, klasiskās un modernās starptautiskās tirdzniecības teorijas. Turpmāk šī nodaļas ietvaros autors izanalizēs nozīmīgākās starptautiskās tirdzniecības teorijas, kuras atstāja būtisku ieguldījumu starptautiskas tirdzniecības attīstībā kā ekonomiski zinātniskā virzienā. Par vienu no pirmajām klasiskajām starptautiskas tirdzniecības teorijām tika atzīta merkantilisma teorija.

Merkantilisms

Līdzās brīvā tirgus attīstībai jauno laiku Eiropā bija vērojama parādība, kas daļēji bija pretrunā ar brīvā tirgus principiem. Tā bija valsts realizētā merkantilisma politika. Merkantilisms – buržuāziskās politiskās ekonomijas teorija, kurā attīstīties 16.-17.gs. periodā. Vispilgtāko izpausmi merkantilisms guva Francijā karaļa Luija XIV valdīšanas laikā. Par merkantilisma teorijas un prakses kaldinātāju tiek uzskatīts Luija XIV finanšu ministrs Žans Batists Kolbērs (*J. B. Colbert*). Būtisko ieguldījumu šīs teorijas attīstībā veica arī angļu ekonomisti un politiķi, kā Čārlzs Devinats (*C. Davenant*), Viljams Pettī (*W. Petty*), kā arī angļu ekonomists un Britu Austrumindijas kompānijas vadītājs Tomass Muns. Zīmīgi, ka teorijas nosaukumu – merkantilisms, ieviesa skotu ekonomists Ādams Smits 18.gs vidū, krietni vēlāk nekā dzīvoja un strādāja šīs teorijas pamatlicēji.

Merkantilisma teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka valsts labklājība ir atkarīga no valsts pieejamiem un uzkrātiem zelta un sudraba apjomiem. Lai iegūtu pēc iespējas vairāk dārgmetāla, bija nepieciešams pēc iespējas vairāk valstī saražoto preču eksportēt un pēc iespējas mazāk importēt jau patēriņam gatavas preces. Svarīgi bija, lai nauda valstī ieplūstu, nevis aizplūstu no tās. To varēja sasniegt, attīstot pašmāju rūpniecību, taupot preces un dārgmetālus, iegūstot aizjūras kolonijas, kam jāapgādā metropole ar dārgmetāliem un izejvielām. Tāpēc jau 16. gs. un it īpaši 17. gs. valstis un to valdnieki sāka pastarpināti iejaukties ekonomiskajā dzīvē, lai sasniegtu pozitīvu importa un eksporta bilanci.¹

¹ Krugman P. R., Obstfeld M. *International Economics: theory and policy*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, fifth edition, 2000. 444-446 p.

Merkantilisma teorijas piekritēji uzskatīja, ka valstij jāveic šādi pasākumi:

- jāizveido stingra valsts kontrole ārējās tirdzniecības jomā, ieviešot kvotas, tarifus un citu tirdzniecības politikas instrumentus, lai uzturētu pozitīvu ārējās tirdzniecības bilanci;
- jāierobežo izejvielu eksports, ja tas nepieciešamas dotajai valstij, bet jāstimulē to izejvielu imports, kuru nav valstī. Tas nodrošina zemas cenas gatavai produkcijai, kas kļūst konkurētspējīgāka pasaules tirgū;
- jāaizliedz kolonijām ražot gatavo produkciju un tirgoties ar citām valstīm bez metropoles starpniecības, tādējādi padarot tās izejvielu piegādātāju metropolei.

Teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka ekonomika funkcionē nepilnas nodarbinātības apstākļos, kuras rezultātā, papildus zelta pieplūdums savienosies ar papildus nenodarbinātajiem darbaspēkiem, tādā veidā palielinot produktivitāti.² Realizējot merkantilisma politiku, Francijā attīstījās manufaktūras, divkārt pieauga valsts ieņēmumi un izbūvēti jauni ceļi. Taču vienlaikus pārmērīgās taupības dēļ pieauga tautas nabadzība, bagātības koncentrējās Francijas ekonomiskās un politiskās elites rokās. Pieauga valsts ārējie parādi un pagrīma lauksaimniecība.

Hjuma teorija

Viens no pirmajiem, kas sāka kritizēt merkantilisma teoriju bija skotu ekonomists Deivids Hjūms (*D. Hume*). Viņa kritika balstījās uz “*price-specie-flow*” jeb “cenu-zelta-plūsma” izstrādāto modeli. Šī modeļa galvenā atziņa bija tāda, ka ārējās tirdzniecības nelīdzsvarotības var pašregulēties un pielāgoties saskaņā ar zelta standartu. D. Hjūms ticēja, ka valsts nevar pastāvīgi uzkrāt zeltu, jo zelta pieplūdums valstī rada papildu naudas piedāvājumu, kā rezultātā palielinās spiediens uz cenām un darba algu. Savukārt zelta aizplūde no valsts rāda pretējo ekonomisko efektu. Tādējādi, naudas piedāvājuma apjoms ietekme eksporta un importa svārstības, proti, palielinoties cenām, eksports samazinās, bet pieaug imports un otrādi. Līdz ar to, valsts nevar pastāvīgi uzturēt pozitīvu ārējo tirdzniecības bilanci. Zelta kustība starp valstīm ir automātiskais regulators, kas izlīdzina to eksportu un importu.³

Ādama Smita un Deivida Rikardo teorijas

Nākamās ārējās tirdzniecības teorijas pēc tās attīstības periodā ir cieši saistītas viena ar otru, tā ir Ādama Smita (*A. Smith*) absolūtas priekšrocības teorija un Deivida Rikardo (*D. Ricardo*) salīdzinošās priekšrocības teorija. Autors grib atzīmēt, ka tās ir klasiskas ekonomikas

² Krugman P. R., Obstfeld M. *International Economics: theory and policy*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, fifth edition, 2000. 444-446 p.

³ Hume D. *Essays. Moral, political, and literary*. Printed for A. Milliar, London, 1777. 309-315 p. Pieejams: Library of Congress Cataloging in Publication Data: <http://oll.libertyfund.org/titles/hume-essays-moral-political-literary-lf-ed> (skatīts 15.02.2018.)

un starptautiskās tirdzniecības teorijas, kuras ielika pamatus brīvā tirgus redzējumā attīstībā. Šī virziena pārstāvji uzskatīja, ka starptautiskā ražošana būtu jāizplata pēc konkurences priekšrocības teorijas. Valstīm jāspecializējas tās produkcijas ražošanā, kura būtu visefektīvākā. Tādējādi starptautiskie uzņēmumi darbojas kā instrumenti preču un pakalpojumu ražošanas izplatīšanai izdevīgākajos pasaules reģionos. Saskaņā ar šo redzējumu, produkcijas ražošanas specializācija un tas eksportēšana palielina kopējo pasaules ekonomikas efektivitāti.⁴

Ā. Smita absolūtas priekšrocības teorijas paredzēja, ka valstij var būt izdevīgs ne tikai eksports, bet arī imports. Galvenais ir noteikt preces importa vai eksporta izdevīgumu. Ārējās tirdzniecības pārpalikums palielina naudas masu tirgū, kā rezultātā iekšējā tirgū palielināsies cenas, līdz ar to importēt preces būs izdevīgāk, jo tas būs lētāk. Absolūtas priekšrocības teorijas atbalstītāji uzskatīja, ka valsts labklājība ir atkarīga nevis no uzkrātā zelta daudzuma, bet no valsts spējām ražot gala produktus un pakalpojumus. Valstij ir jāattīsta ražošana ar darba dalīšanas palīdzību un nav jāaucas saimniecisko subjektu darīšanās. Šādu ekonomikas īstenošanas modelī vēl sauc arī par "*laissez-faire*" politiku.

Ā. Smita absolūtās priekšrocības teorijas nepilnības, nedaudz vēlāk jeb 18.gs. beigās un 19.gs. sākumā novērsa cits angļu ekonomists D. Rikardo, izstrādājot salīdzināmās (relatīvās) priekšrocības teoriju. Viņš pierādīja, ka starptautiskajā tirgū ir izdevīgi iesaistīties pat tad, ja valstī nav absolūtās priekšrocības. Atbilstoši salīdzināmās priekšrocības teorijai, ja valstij neviena produkta ražošanā nav absolūto priekšrocību, starptautiskā tirdzniecība būs izdevīga, ja tai ir relatīvās priekšrocības, kuru pamatā ir vienas preces izmaksu attiecība pret citu preču izmaksām vienā valstī salīdzinājumā ar šīs preces izmaksas attiecību pret citu preču izmaksām citā valstī.

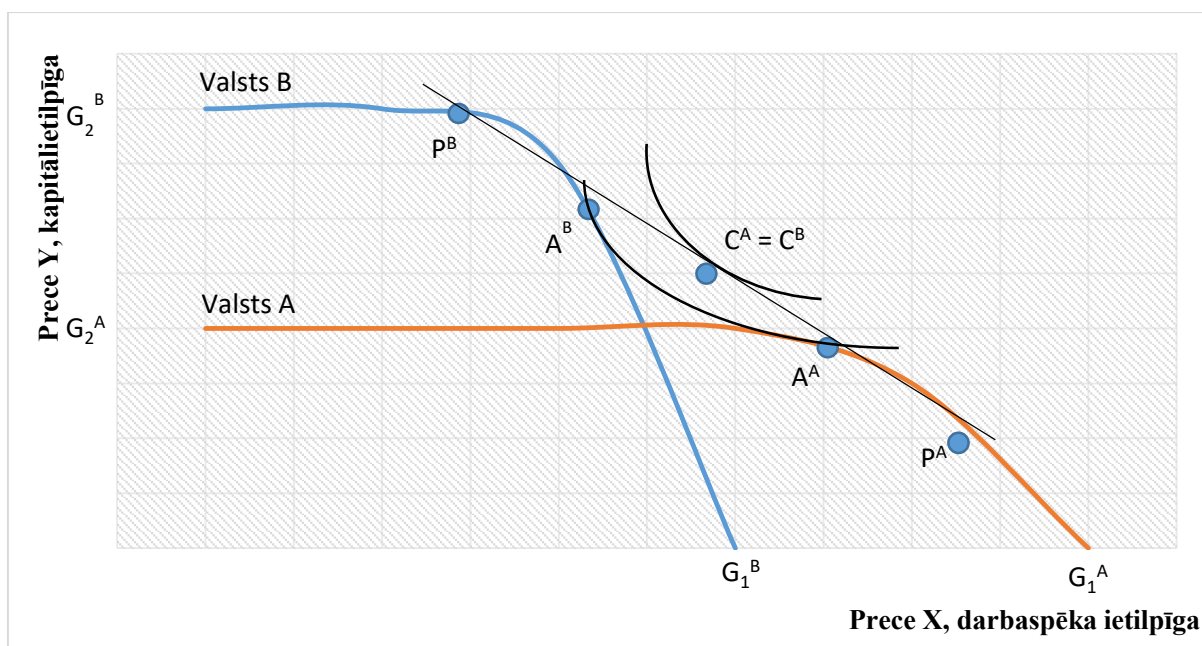
Ārējās tirdzniecības pētījumu virziens kļuva nozīmīgs pasaules ekonomikā pēc Otrā Pasaules kara beigām. Teorētiskie pētījumi par eksporta jautājumiem ir radījuši plašāku un dziļāku izpratni par ekonomiskās darbības principiem un to iesaistīto subjektu savstarpējo mijiedarbību, abos, gan mikro, gan makro līmenī, tādejādi radot jaunus pētniecības virzienus ekonomiskajā teorijā kopumā. Autors grib atzīmēt, ka 20. gs. daudzi pētnieki mēģināja izskaidrot ārējās tirdzniecības fenomenu, tajā pašā laikā nevarējuši piedāvāt vienu vienīgo, vispārātzīto ārējās tirdzniecības teoriju. Katra jauna teorija gan papildinājusi iepriekšējās ar jauniem elementiem, gan izteica kritisko viedokli par noteiktiem aspektiem. Darba apjoma ierobežojuma dēļ autors izskatīs tikai to pētnieku izstrādātās teorijas, kuras sniedza nozīmīgu ieguldījumu ārējās tirdzniecības kā pētnieciska virziena attīstībā.

⁴ Hill C.W.L. *International business, Competing in the Global Marketplace*. 6th ed. Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2007. 226 p.

Hekšera – Olina koncepcija

Pie modernām starptautiskām tirdzniecības teorijām var uzskatīt Hekšera – Olina koncepciju, kas sava veida var uzskatīt par 20. gs. absolūtas priekšrocības teorijas alternatīvu. Zviedru zinātnieki E.Hekšers (*E. Heckscher*) un 1977. gada Nobela prēmijas laureāts ekonomikā B. Olins (*B. Ohlin*) atklāja teoriju, kas izskaidroja eksporta un importa virzību preču starpvalstu tirdzniecībā ar šo preču ražošanā izmantojamo faktoru attiecību. Saskaņā ar Hekšera – Olina koncepciju valsts eksportē to preci, kuras ražošanā tiek intensīvi izmantots valstī relatīvi pieejamākais un relatīvi lētākais ražošanas faktors, un importēs, to preci, kuras ražošanā tiek intensīvi izmantots valstī relatīvi nepieejamais un relatīvi dārgākais ražošanas faktors.⁵

Hekšera – Olina modelī var attēlot grafiski. 1.1. attēlā tiek atspoguļota divu valstu savstarpējā tirdzniecība un tās izmaiņas atkarībā no tirdzniecības nosacījumiem. Ja starp divām valstīm A un B nav savstarpējas tirdzniecības, tad valsts A atradīsies pie līdzsvara punkta A^A , savukārt valsts B pie līdzsvara punkta A^B .

1.1.att. Hekšera – Olina koncepcija⁶

Produkta G_1 relatīvā cena ir augstāka valstī B, savukārt produkta G_2 relatīvā cena ir zemāka nekā valstī A. Gadījumā, ja abu valstu iedzīvotāji uzsāks savstarpējo tirdzniecību, tad valstij B ir izdevīgāk importēt produktu G_1 no valsts A, nevis ražot vietējā tirgū.

Savukārt valstij A ir izdevīgāk pirkt jeb importēt produktu G_2 no valsts B. Pieprasījuma izmaiņas ietekmēs arī katra reģiona ražošanas struktūras izmaiņas, pa ražošanas iespēju līkni

⁵ Oļevskis G. *Starptautiskā tirdzniecība*. Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolā, 2003. 56.-57.lpp.

⁶ Staiger R. *Heckscher-Ohlin theory and non-competitive markets*. National bureau of economic research, Working paper No. 2515, 1988. 3-5 p. Pieejams: <http://www.nber.org/papers/w2515> (skatīts 15.02.2018.)

palielinot pārpalikuma faktora izmantošanas intensitāti līdz tam brīdim, kamēr produkta cenas abās valstīs sasniegs noteikto līdzsvara stāvokli, attēlā 1.1. tā ir taisna līnija PB – CA – PA.

Hekšera – Olina koncepcija balstās uz diviem pieņēmumiem. Pirmkārt, dažādu preču ražošanā izmanto nevienādas ražošanas faktoru proporcijas. Otrkārt, valstu nodrošinātība ar ražošanas faktoriem ir dažāda un var būt īstenota sekojoši:

- ja konkrēta faktora un pārējo faktoru daudzuma attiecība valstī ir augstāka nekā pārējā pasaulē, tad šo faktoru uzskata par konkrētās valsts relatīvo pārpalikumu;
- ja konkrēta faktora un pārējo faktoru daudzuma attiecība valstī ir zemāka nekā citās valstīs, tad šo faktoru uzskata par deficītu.⁷

Autors grib atzīmēt, ka Hekšera – Olina koncepcija precizē un papildina salīdzināmas priekšrocības teoriju. Koncepcija atzīst, ka starptautiskas tirdzniecības pamatā ir ne tikai salīdzināmās priekšrocības, bet arī nosaka salīdzināmo priekšrocību cēloņus – atšķirības valstu nodrošinātībā ar ražošanas faktoriem.

Leontjeva paradokss

Otrā pasaules kara beigās izraisīja zinātniskās sabiedrības interesi par savstarpēji izdevīgas starpvalstu tirdzniecības problēmām. Zinātnieku uzmanību piesaistīja tajā laikā modernā Hekšera – Olina koncepcija. Ar statistikas datu palīdzību tā tika vairākkārt pārbaudīta attiecība uz vairāku valstu ražošanas resursu dažādu kombinējumu. Vai tiešām valsts eksportēs preces, kuru ražošanā tiek izmantots relatīvā pārpilnībā esošais ražošanas faktors? Un otrādi – importēs preces, kas tiek ražotas, izmantojot relatīvi deficītus.⁸

Hekšera – Olina koncepciju praksē pārbaudīja Nobela prēmijas laureāts ekonomikā, ASV dzīvojošs PSRS izcelsmes ekonomists Vasīlijs Leontjevs (*W. Leontief*). Rezultāti, ko V. Leontjevs ieguva, testējot Hekšera – Olina koncepciju, tika nosaukti par Leontjeva paradoksu (*Leontief paradox*). 1953. gadā V. Leontjevs publicēja pētījumu rezultātus par Amerikas Savienoto Valstu tautsaimniecības stāvokli 1947. gadā, izmantojot tam starpnozaru bilanci izmaksas – izlaide (*input – output*).

Zinātnieks centās aprēķināt divu ražošanas faktoru – darba un kapitāla kopējās izmaksas, ko veikuši amerikāņu eksportētāji, no vienas puses, un ASV importētās produkcijas ražotāji, no otras puses. Pēc otrā Pasaules kara ASV bija ekonomiski un finansiāli spēcīgāka

⁷ Leamer E. *The Heckscher-Ohlin model in theory and practice*. Princeton University. Princeton studies in international finance, No.77, 1995. 2-3 p. Pieejams: https://www.princeton.edu/~ies/IES_Studies/S77.pdf (skatīts 15.02.2018.)

⁸ Leontief W. *Domestic Production and foreign trade; The American capital position re-examined*. Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 97, No. 4, 1953. 332 – 335 p. Pieejams: http://www.jstor.org/stable/3149288?seq=1#page_scan_tab_contents (skatīts 16.02.2018.)

valsts pasaulē, tātad varēja uzstāties kā potenciāls kreditors.⁹

V. Ļeontjevs pamatoti pieļāva, ka saskaņā ar Hekšera – Olina koncepciju amerikāņu eksportam 1947. gadā bija jābūt orientētam uz kapitālietilpīgu, bet importam – uz darbietilpīgu produkciju. Ļeontjeva paradoksa būtība ir šāda - praksē valstis, kurās ir darba resursu pārpilnība, eksportē kapitālietilpīgu produkciju, bet valstis, kurās ir kapitāla pārpilnība – ražo darbietilpīgus izstrādājumus.

V. Ļeontjevs, cenšoties pierādīt iegūto rezultātu patiesīgumu, 1956. gadā veica atkārtotus aprēķinus, izmantojot 1951. gada statistikas datus, jo šis gads tika uzskatīts par ASV ekonomikas pēckara atjaunošanas noslēguma gadu. Izrādījās, kas arī 1951. gadā amerikāņu eksporta darbietilpības līmenis bija nedaudz augstāks par ASV importējamo preču darbietilpības līmeni. Paradoksa mērogs samazinājās, bet neizzuda. Arguments, kas liecināja par labu V. Ļeontjeva iegūtajiem rezultātiem bija sekojošs. 20. gs. 50. gadu vidū ASV plaši izmantoja importa tarifus, lai ierobežotu tādu preču ieviešanu, kas pēc kvalitātes bija līdzīgas vai pat augstākas nekā ASV ražotajiem. Tādējādi, šie ierobežojumi pazemināja konkurences līmeni iekšējā tirgū un veicināja to preču ražošanas paplašināšanos, kas aizstāja importa preces. Zinātnieku veiktā muitas tarifu struktūras izpēte liecināja par to, ka visvairāk aizsargātas ir tieši darbietilpīgas preces.

Paralēli starptautiskas tirdzniecības teoriju attīstībai laikā gaitā attīstījās zinātniskas teorijas arī par ārvalstu tiešajām investīcijām. Autors uzskata, ka starp starptautisko tirdzniecību un ārvalstu investīcijām pastāv cieša sakarība, it īpaši mūsdienās, kad produktivitātes un efektivitātes paaugstināšanas meklējumos ražošana var būt pārceļta uz citu valsti vai sadalīta starp vairākām valstīm. Tādējādi autors uzskata, ka ir lietderīgi aprakstīt dažas ārvalstu tiešo investīciju teorijas no starptautiskās tirdzniecības aspekta.

Produkta dzīves cikla teorija

Viena no ekonomiski zinātniskām teorijām, kurā starptautiska tirdzniecība pārklājas ar ārvalstu tiešām investīcijām ir produkta dzīves cikla teorija. Reimonda Vernona (*R. Vernon*) 1966. gadā izstrādātajā teorijā par produktu dzīves ciklu par pētniecisko pamatu bija paņemtas ASV veiktās ārvalstu tiešās investīcijas pēc Otrā Pasaules kara Rietumeiropas rūpniecības nozarē. Pēc Otrā Pasaules kara, Eiropas valstīs būtiski palienāja rūpniecības preču imports no ASV. Tādējādi ASV uzņēmumi kāpināja eksporta apjomu, jo viņiem bija gan ekonomiska, gan tehnoloģiska priekšrocība salīdzinājumā ar starptautiskajiem konkurentiem – ar ekonomiski vāju un sadalītu Eiropu un postošo Japānu. Vernons apgalvoja, ka pastāv četri produkta dzīves

⁹Leontief W. *Domestic Production and foreign trade; The American capital position re-examined*. Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 97, No. 4, 1953. 337 – 338. Pieejams: http://www.jstor.org/stable/3149288?seq=1#page_scan_tab_contents (skatīts 16.02.2018.)

cikli: inovācija, attīstība, briedums un lejupslīde. Pēc Vernona uzskatiem, pirmajā ciklā, Amerikas transnacionālas korporācijas ražoja jaunus, inovatīvus produktus iekšējam tirgum, savukārt pārpalikumu eksportēja uz citiem tirgiem, galvenokārt uz Eiropu. Ar laiku Eiropas uzņēmumi sāka kopēt šī tipa preces (tas jau ir otrs cikls – attīstība) un, lai nepazaudētu tirgus daļu paaugstinātas konkurences apstākļos, ASV uzņēmumi bija spiesti mazināt ražošanas izmaksas, pārvietojot ražošanas jaudu uz Eiropas valstīm, tuvāk noieta tirgum. Brieduma stadijā produkts sasniedz savu pārdošanas apjoma maksimumu, tas ir plaši izplatīts un labi zināms patērētājiem. Tirgū pastāv ļoti augsta konkurence, tāpēc produkta cena ir zema. Uzņēmumi cenšas modificēt produktu, lai piesaistītu vēl vairāk patērētāju, kā arī palielina mārketinga izdevumus.¹⁰

Kopumā, šī teorija izskaidro preču eksportu un ienākošas ārvalstu tiešas investīcijas Rietumeiropā no ASV laika periodā no 1950.-1970. gadiem. Šī teorija atspoguļo, kā mainās eksporta un investīciju apjoms un ģeogrāfija atkarībā no produkta dzīves cikla, sākot no produkta izgudrojuma, eksporta un beidzot ar ražošanas uzņēmumu dibināšanu mērķa valstī. Autors grib atzīmēt, ka zem globalizācijas spiediena pasaules ārējās tirdzniecības nosacījumi ir būtiski mainījušies no teorijas izstrādes brīža, līdz ar to šis pētījums lielā mēra nav aktuāls pašreizējā pasaules ekonomikas attīstības stadijā.

Valūtas kursa svārstības teorija

Viens no faktoriem, kurš ietekmē ārējās tirdzniecības aktivitāti ir valūtas kursu uzvedība. Valūtas kurss ir nacionālās valūtas cena ārzemju valūtas izteiksmē. Šīs teorijas ietvaros ir svarīga gan valūtu savstarpējā attiecība, gan to svārstību koridors, jo tas ietekmē ārējās tirdzniecības plūsmu gan ģeogrāfiski, gan apjomu ziņā. Jāatzīmē, ka šī teorija ir cieši saistīta ne tikai ar eksportu un importu, bet arī ar tiešajām ārvalstu investīcijām. Ražošanas procesa optimizācijas dēļ uzņēmums var pārcelt ražošanu uz citu valsti un veikt preču eksportēšanu jau no tās valsts. Taču šajā gadījumā uzņēmumam vispirms vajag veikt pārrobežu investīcijas, tādējādi valūtas kursa svārstības teorija tiek skatīta caur ārējās tirdzniecības un tiešo ārvalstu investīciju prizmu, neatrauti viena no otras. Sākotnēji teorija par valūtas kursiem un to riskiem tika analizēta starptautiskas tirdzniecības kontekstā, taču vēlāk tika skatīta arī no ārvalstu investīciju skatu punkta.

Deivids Kašmens (*D. Cushman, 1985*) bija viens no pirmajiem ekonomistiem, kurš analizēja valūtas kursu svārstību ietekmi uz ĀTI aktivitāti. D. Kašmena empīriskais pētījums

¹⁰Vernon, R. *International investment and international trade in the product cycle*. Quarterly Journal of Economics, Vol.80 Iss:2, 1966. 197-207 p. Pieejams: <http://bev.berkeley.edu/ipe/readings/International%20Investment%20and%20International%20Trade%20in%20the%20Product%20Cycle.pdf> (skatīts 28.01.2018.)

balstījās uz ASV dolāra attiecību pret piecām¹¹ industriāli attīstīto valstu valūtām, un viņš secināja, ka ASV reālā valūtas kursa pieaugums pret šīm valūtām mazināja ĀTI apjomu uz ASV no šīm valstīm.¹² Autoram gribētos precizēt, ka šajā gadījumā ASV dolārs kļuvis mazāk konkurētspējīgs attiecībā pret šīm valūtām, līdz ar to imports no šīm valstīm kļuvis izdevīgāks cenu ziņā. Būtisks vēl arī tas fakts, ka tikai nozīmīgas un ilgstošas valūtas kursu svārstības var ietekmēt investora lēmumu par investīciju veikšanu.

Savukārt, valūtas vērtības samazinājumam ir divi potenciālas ietekmes scenāriji. Pirmkārt, samazinās atalgojuma fonds un ražošanas izmaksas salīdzinājumā ar to valsti, kurai fiksēts valūtas kritums. Otrkārt, pie nosacījuma, ka pārējie faktori ir nemainīgi, palielinās šīs valsts pievilcība, lai tur tiktu izvietota ražošana. Mazākas darbaspēka un ražošanas izmaksas palielina atdevi no veiktām investīcijām. Daži pētnieki uzskata, ka kapitāla tirgus dažādas valstīs var atšķirties, tādējādi peļņa no investīciju projektiem ārvalstīs būs atkarīga no šīs valsts kapitāla tirgus struktūras. Piemēram, pēc Frūta un Steina (*Froot, Stein, 1991*) domām, investoram nav pieejama visaptveroša informācija par kapitāla tirgu mērķa valstī, līdz ar to investīciju projekta ienesīgumam jābūt lielākam nekā līdzvērtīgam projektam savā valstī, lai kompensētu izmaksas no papildus uzraudzības.¹³ Pie tāda paša slēdziena nonāca arī Kašmens, kurš apgalvoja, ka investori pieprasīs papildus kompensāciju jeb augstāku ienesīgumu par valūtas kursa svārstību risku.¹⁴

Viena darba ietvaros nav iespējams aprakstīt visas pastāvošās gan ārējās tirdzniecības teorijas, gan citas makroekonomikas teorijas, kuras tieši vai netieši ietekmē pasaules ārējo tirdzniecību. Autors var secināt, ka nav viena vienota teorētiska skaidrojuma, kas izklāstītu ārējās tirdzniecības būtību, plūsmas apjomu un motivāciju. Katra teorija piedāvā savus ārējās tirdzniecības motivējošos iemeslus un ietekmējošos faktorus. Neviena no teorijām neizskaidro visus iespējamus ietekmējošos faktorus, bet sniedz priekšstatu par vispārējiem teorētiskiem skaidrojumiem.

¹¹Pētījuma bija analizēti sekojošo valstu valūtas: Liebrītiānijas sterliņu mārciņa, Francijas franks, Vācijas marka, Kanādas dolars un Japānas jēna

¹² Cushman, O.D. *Real Exchange Rate Risk, Expectations, and the Level of Direct Investment*. The Review of Economics and Statistics, Vol. 67 Iss: 2, 1985. 303-304 p. Pieejams: http://www.researchgate.net/publication/24094336_Real_Exchange_Rate_Risk_Expectations_and_the_Level_of_Direct_Investment (skatīts 02.03.2018.)

¹³ Froot, K., Stein, J. *Exchange Rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach*. Quarterly Journal of Economics, Vol. 160 Iss: 4, 1991. 1194-1195 p. Pieejams: http://scholar.harvard.edu/files/stein/files/qje-1991_1.pdf (skatīts 04.03.2018)

¹⁴ Cushman, O.D. *Real Exchange Rate Risk, Expectations, and the Level of Direct Investment*. The Review of Economics and Statistics, Vol. 67 Iss: 2, 1985. 304 p. Pieejams: http://www.researchgate.net/publication/24094336_Real_Exchange_Rate_Risk_Expectations_and_the_Level_of_Direct_Investment (skatīts 02.03.2018.)

1.2. Eksporta ietekmējošie faktori un radītāji

Pateicoties globalizācijas procesiem un starptautiskās tirdzniecības un investīciju barjeru samazinājumam, ražošana kļuva globāla. Mūsdienas uzņēmumam ir vieglāk pārcelt vai izveidot ražošanu vai arī sadalīt ražošanas procesu starp vairākām pasaules valstīm nekā tas vēl pirms dažiem gadu desmitiem. Ražošanas pārceļšana uz valstīm ar zemākām darbaspēka vai izejvielu izmaksām, augstāku darba produktivitāti vai kvalitāti tieša veida ietekme uzņēmuma konkurētspēju. Lai arī robežas ir atvērtas un uzņēmumi brīvi var izvēlēties produkcijas ražošanas vietu, tomēr uzņēmumi izvēlas būt bāzēti konkrētās pasaules valstīs. Viņu izvēle par labu vienai vai otrai valstij ir atkarīga no dažiem faktoriem, kā piemēram, iespēja paplašināt vai atrasties tuvāk noieta tirgum, atrasties valstī, kur konkurence starp līdzīgajām industrijām nav tik piesātināta kā mītnes zemē, valsts iekārta un likumdošana, nodokļu politika un ekonomikas attīstības līmenis kopumā.¹⁵

Atvērtā ekonomika ir pasaules integrētā ekonomika, kur uzņēmumi tirgo ar precēm pakalpojumiem un finanšu aktīviem starptautiskajos tirgos. Šajā gadījumā tautsaimniecības attīstībā, tajā skaitā eksporta un importa izmaiņas būs atkarīgas gan no valsts iekšējiem faktoriem, kā piemēram, ražošanas tehnoloģiskas intensitātes un darbaspēka izmaksas, gan arī no ārējā pieprasījuma. Savukārt, ārējais pieprasījums ir atkarīgs no valūtas kursa, no citu valstu ekonomiskās attīstības, nodokļu, finanšu un ārējās tirdzniecības regulēšanas politikas

Valūtas kurss

Viens no visbiežāk lietojamiem rādītājiem, lai atspoguļotu pārmaiņas valsts ārējā konkurētspējā, ir reālā valūtas kursa jēdziens. Ja nominālo valūtas kursu koriģēt ar cenu indeksu vai kādu cenu koeficientu, tad var aprēķināt reālā valūtas kursu. Reālais valūtas kurss izsaka ārvalstu preču cenas attiecībā pret vietējo preču cenām, un to var aprēķināt pēc [1.1.] formulas:

$$q = \frac{EP^*}{P} \quad [1.1.]^{16}$$

kur q – reālais valūtas kurss;

E – nominālais valūtas kurss;

P* - cenu līmenis ārvalstīs;

P – nacionālais cenu līmenis.

¹⁵ Gillespie K., Riddle L. Export promotion organization emergence and development. *International marketing review*, Vol. 21 No 4/5. Emerald, 2004. 125-148 p. Pieejams:

<https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/02651330410547144> (skatīts 03.03.2018.)

¹⁶ Krugman P. R., Obstfeld M. *International Economics: theory and policy*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, fifth edition, 2000. 438-439 p.

Valūtas kursa ietekmes analīze uz ārējo tirdzniecību parasti izmanto reālo efektīvo valūtas kursu, jo tas atspoguļo nacionālas valūtas vidēji svērto kursu attiecībā pret valsts galveno tirdzniecības partnervalstu valūtām, to var aprēķināt pēc [1.2.] formulas:

$$REER = \frac{P}{\prod_{i=1}^n (E_i * P_i)^{W_i}} \quad [1.2.]^{17}$$

kur REER – reālais efektīvais valūtas kurss;

P – cenu indekss valstī;

E_i – nominālais valūtas kurss attiecībā pret i valsti;

P_i – cenu indekss i valstī;

W_i – i valsts īpatsvars kopējā ārējās tirdzniecības apgrozījumā.

Autors grib atzīmēt, ka gadījumā, ja reālā efektīvā valūtas kursa aprēķinātā vērtība palielinās, tad tas norāda uz reālā valūtas kursa pieaugumu, līdz ar to uz valsts konkurētspējas pasliktināšanos attiecībā pret tām tirdzniecības partnervalstīm, kuru valūtas bija izmantotas formulā. Savukārt reāla efektīva valūtas kursa vērtības samazinājums norāda uz valsts eksporta konkurētspējas uzlabošanos attiecībā pret valstīm, kuras valūtas bija izmantotas formulā.

Taču jāatzīmē, ka atkarībā no tā, kādu tieši cenu indeksu pielieto [1.2.] formulā, rezultāti var būtiski atšķirties. Zinātniskajā literatūrā tiek aplūkoti vairāki varianti attiecībā uz cenu indeksu, rēķinot reālo efektīvo valūtas kursu, kā piemēram: patēriņa cenu indekss, ražotāju cenu indekss, darbaspēka vienību izmaksas, eksporta un importa cenu deflatori. Katram no augstākminētajiem cenu indeksiem ir savas priekšrocības un trūkumi.¹⁸

Pastāv uzskats, ka valsts valūtas devalvācija veicina eksportu. Citiem vārdiem sakot tas nozīmē, ka samazinoties nacionālas valūtas vērtībai attiecībā pret citu valstu valūtām, tas var veicināt šīs valsts eksportu. Šis apgalvojums būtu pilnība patiess tikai tad, ja produkcijas ražošanas procesā un izstrādāta preču tālāka eksportēšanā būtu izmantojusi tikai valsts vietējos resursus. Taču praksē tā nenotiek, globalizācijas procesu dēļ, noteikta daļa ražošanā izmantoto resursu tiek importēti, tādējādi valūtas devalvācija palielina importa produkcijas cenas, kas savukārt ietekmē eksportējošo ražotāju iespējas radīt cenu konkurētspējīgu produkciju, un pozitīvais efekts no devalvācijas netiek sasniegts. Papildus tam, ļaujoties uz zemāku valūtas kursu, uzņēmumi var vairāk koncentrēties uz savas produkcijas cenu konkurētspēju un konkurēt cenu jūtīgos patērētāju segmentos, līdz ar to, tas var negatīvi atspoguļoties uzņēmēja lēmumos

¹⁷Bitāns M. *Reālais valūtas kurss Latvijā 1994-2001*. Latvijas Banka, 2002. 5.lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/realkurss.pdf> (skatīts 06.03.2018.)

¹⁸turpat 5. lpp.

par jauno investīciju veikšanu vai vispār pārtrūkt investīcijas inovācijās un attīstībā, kā rezultātā negatīvi ietekmējot produktivitāti.¹⁹

Darbspēka vienības izmaksas

Cits makroekonomikas rādītājs, kurš tiešā veidā ietekmē eksporta attīstību ir darbspēka vienību izmaksas. Darbspēka vienības izmaksas nominālā izteiksmē var definēt kā darbspēka izmaksu attiecību pret darba produktivitāti, kur darbspēka izmaksas ir darbinieku atalgojuma attiecība pret darbinieku skaitu. Savukārt, darba produktivitāte ir iekšzemes kopprodukta attiecība pret kopējo nodarbinātību.²⁰

Darbspēka vienības izmaksas ietekmē gan konkrētas tautsaimniecības nozares specifiskie rādītāji, kā piemēram, algu līmenis un produktivitāte, gan reālais valūtas kurss. Ja pieņem, ka darbspēks ir vienīgais ražošanas faktors divās dažādās valstīs un pārējie ražošanas faktori abās valstīs ir vienādi, tad, izmantojot darbspēka vienības izmaksas, var izteikt vienas valsts konkurētspēju pret citu. Ja w ir darba samaksa un e ir valūtas kurss, vidējās ražošanas izmaksas ir vienādas ar darbspēka vienības izmaksām jeb $a_i w_i$. Ārvalsts darbspēka vienības izmaksas vietējā valūtās izteiksmē var izteikt, kā $a_i^* w_i^* e$. Tādējādi, sektora i starptautiskā konkurētspēja ir atkarīga no relatīvajām darbspēka vienības izmaksām c_i . Šī attiecība tiek izteikta [1.3.] formulā:

$$c_i = \frac{a_i w_i}{a_i^* w_i^* e} \quad [1.3.]$$

Tautsaimniecības attīstībai vislabvēlīgāka situācija ir tad, kad darba samaksas kāpums atbilst produktivitātes pieaugumam. Taču būtiski arī tas, lai pieaugot produktivitātei, palielinātos arī nodarbinātības līmenis vai vismaz nesamazinātos. Bieži vien, uzņēmumi, lai celtu ražotas produkta kvalitāti vai optimizētu izmaksas, investe jaunas iekārtas vai tehnoloģiskājas mašīnas, tāda vieda paaugstinot produktivitāti. Taču šo procesu rezultātā fizisks darbspēks var tiek aizstāts ar iekārtām, līdz ar to darbinieku skaits varētu būt samazināts. Darba samaksas kāpumam jāatbilst produktivitātes pieaugumam, prētēja gadījumā valsts konkurētspējā ārējos tirgos samazināsies, tas savukārt negatīvi ietekmes eksporta un ražošanas apjomus. No makroekonomikas skatupunkta, viens no veidiem, ka var samazināt algu kāpumu, kura neatbilst produktivitātei ir nacionālas valūtas vērtības samazinājums. Taču valstu pieredze liecina, ka šāda pieeja ir attaisnojama tikai īstermiņā, taču ilgtermiņā tās nedod ieguvumus.²¹

¹⁹Seyoum B. *The role of factor conditions in high-technology exports: An empirical examination*. Journal of High Technology Management Research, 2004, No 15. 155. p.

²⁰Eurostat. Nominal unit labour cost. Macroeconomic imbalance procedure. Methodology. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/macroeconomic-imbalance-procedure/methodology> (skatīts 18.03.2018.)

²¹Edwards L., Golub S.S. *South Africa's International Cost Competitiveness and Exports in Manufacturing*. World Development, Vol.32 Iss: 8, 2004. 1327-1328 p. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X04000804> (skatīts 18.03.2018.)

Darba algas līmeņa pārmaiņas var skaidrot, izmantojot t.s. Balassa-Samuelsona efektu: līdz ar tirgojamo preču cenu pieaugumu palielinās darba ražīgums un darba alga šajā sektorā. Savukārt darba algas pieaugums tirgojamo preču sektorā izraisa darba algas pieaugumu pārējos tautsaimniecības sektoros, palielinot ražošanas izmaksas un cenas netirgojamo preču sektorā.²²

Balassa-Samuelsona efekts izskaidro reālā valūtas kursa svārstības uzvedību ilgtermiņā attiecībā uz tirgojamo preču produktivitātes attīstību pret netirgojamām precēm. Ja tirgojamo preču produktivitāte aug straujāk par netirgojamo preču produktivitāti, tad reālais valūtas kurss varētu palielināties. Balassa-Samuelsona efekts tiek uzskatīts par vienu no galvenajiem izskaidrojošiem faktoriem reālā valūtas kursa svārstībās starp dažādām valstīm ar atšķirīgu ienākumu līmeni uz vienu iedzīvotāju.²³

Darbaspēka izmaksas veido ievērojamu daļu no netirgojamo preču cenas. Darbaspēka vienības izmaksu palielinājumam jāpielagojas darbaspēka produktivitātes kāpumam, taču, tā kā produktivitāte ir procikliska, tā ievieš indikatora izmaiņas, kas neatspoguļo konkurētspēju un tas ir īpaši svarīgi valstīm ar ekonomisku ciklu, kas atšķiras laika vai apjoma ziņā. Svarīgākā konceptuālā problēma, kas saistīta ar darbaspēka vienības izmaksām, ir tā, ka produktivitāte ir endogēns radītājs un reaģē uz darba izmaksās izmaiņām. Līdz ar to uzņēmumi, lai saglabātu konkurētspēju straujā darba samaksas kāpuma apstākļos var samazināt darbinieku skaitu vai pārorientēties uz tām nozarēm, kur darba samaksās spiediens ir mazāks.²⁴

Ārvalstu tiešas investīcijas

Ārvalstu tiešo investīciju ietekmi uz eksportu autors izskatīja iepriekšējā apakšnodaļā uz produkta dzīves cikla teorijas piemēra. Savukārt, šajā apakšnodaļā, autors raksturos ĀTI veidus un ārvalstu investora motivāciju veikt investīcijas citās valstīs.

Tiešās investīcijas ir investīcijas, ko ārvalstu investors tiešā vai netiešā veidā veic, izmantojot meitas sabiedrības vai asociētos uzņēmumus, lai iegūtu būtisku līdzdalību (īpašumtiesības, kas atbilst vismaz 10% no parastajām akcijām vai balsstiesībām). Tās ietver tiešās investīcijas pašu kapitāla, reinvestētās peļņas un parāda instrumentu veidā. Tiešajām

²²Beņkovskis K., Paula D. *Cenu pārmaiņas ietekmējošie faktori Latvijā*. Latvijas Banka. Pieejams: <https://www.bank.lv/komentari/403-publikacijas/averss-un-reverss/4518-cenu-parmainas-ietekmejosie-faktori-latvija> (skatīts 01.03.2018.)

²³Khan M. S., Choudhri E. *U. Real exchange rates in developing countries: are Balassa-Samuelson effects present?* IMF working papers, 2004. 3-4 p. Pieejams: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Real-Exchange-Rates-In-Developing-Countries-Are-Balassa-Samuelson-Effects-Present-17741> (skatīts 02.03.2018.)

²⁴European Consortium for Sustainable Industrial Policy. *Study on the cost competitiveness of European industry in the globalisation era – empirical evidence on the basis of relative unit labour costs (ULC) at sectoral level*. Cambridge Econometrics, 2011. 16p. Pieejams: http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-h/gdb/11/FinalULCreport28Sep11_7060.pdf (skatīts 20.03.2018.)

investīcijām raksturīgas, galvenokārt, ilgtermiņa attiecības starp tiešo investoru un tiešo investīciju uzņēmumu.²⁵

Atkarībā no ārvalstu tiešo investīciju veiktā apjoma noteiktā uzņēmumā, investora motivācija un mērķis varētu būt atšķirīgi. ĀTI var tikt veiktas pilnīgi jauna uzņēmuma izveidošanai, ko parasti sauc par “*greenfield*” jeb “zaļā lauka” investīcijām, kā arī pilnīgai vai daļējai jau esoša uzņēmuma pārpīkšanai, ko parasti sauc par “*brown field*” jeb “brūnā lauka” investīcijām. Savukārt, trešais ĀTI ieplūdes veids ir uzņēmumu apvienošana vai pilnīga pārņemšana. Apvienošanās notiek, kad divi vai vairāki uzņēmumi apvienojas noteiktas darbības izpildīšanai. Savukārt, pārņemšana nozīme, kad viens uzņēmums pievieno citu uzņēmumu, galvenokārt, lai paplašinātu tirgus daļu un pastiprinātu ietekmi.²⁶

Tiklīdz uzņēmums paplašina savu darbību un ieiet ārvalstu tirgos, tā investēšanas veids var atšķirties no uzņēmuma darbības virziena un nozares, kā arī no valsts īpatnībām. Līdz ar to izdala horizontālās un vertikālās ĀTI. Horizontālas ĀTI tiek veiktas tad, kad uzņēmums orientējas uz tādu pašu darbību ražošanu vai pakalpojuma sniegšanu, kā savā mītnes valstī, ar mērķi veiksmīgāk piekļūt jaunam tirgum. Uzņēmuma mērķis šajā gadījumā ir paplašināt tā produkcijas ražotāju ķēdes, lai izvietotu ražošanu pēc iespējas tuvāk produkcijas noieta tirgiem. Kopumā, šāda tipa investīcijas nodrošina stratēģisko pieeju tirgum, samazinot preču piegādes laiku un izmaksas, tādējādi paaugstinot konkurētspēju.²⁷

Kad uzņēmums ienāk valstī ar noteikto ražošanas procesa stadiju tās pašas industrijas ietvaros, lai izmantotu pieejamo ražošanas faktoru atšķirības, uzņēmums veic vertikālas investīcijas. Vertikālās ĀTI raksturo ražošanas ķēdes lūzumu, un daļu no ražošanas procesa pārvietošanu uz citām valstīm. Pamatā ideja šāda tipa investīcijām ir tāda, ka katra ražošanas procesa stadija atkarībā no sarežģītības pakāpes atrodas tajā valstī, kur darbaspēka izmaksas būs lētākas Ražošana, kas prasa augsti kvalificētu darbaspēku, paliek attīstītajā valstī, bet visi ražošanas procesi, kas prasa zemi kvalificētu darbaspēku, tiek pārnesti uz valstīm ar lētāku darbaspēku attīstības valstīs. Tieši šāda ražošanas procesu specializācija stimulē attīstīto valstu subjektus pārnest darbietilpīgu ražošanu no nacionālās ekonomikas uz attīstības valstīm ar lētāku darbaspēku.²⁸

²⁵ Latvijas Banka. Latvijas maksājumu bilance. 2017. 19.lpp. Pieejams:

https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/LMB_2016.pdf (skatīts 22.03.2018.)

²⁶ International Monetary Fund. Sixth Edition of the IMF's Balance of Payments and International Investment Position Manual. Financial account. 2013, 135 p. Pieejams:

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/chap8.pdf> (skatīts 22.03.2018.)

²⁷ Sachwald F. Impact of changing production location on foreign direct investment. Tokyo Club Foundation for Global Studies, 2005. 10 p. Pieejams:

https://www.researchgate.net/publication/252253656_Impact_of_Changing_Production_Location_on_Foreign_Direct_Investment (skatīts 22.03.2018.)

²⁸ Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics. Ninth edition, Addison-Wesley, Pearson, USA, 2012, 181-182p.

Pētniecības, inovācijas un attīstības līmenis

Viens no faktoriem, kam arī ir visai liela ietekme valsts ekonomikas konkurētspējas līmeņa veidošanā, ir tās inovativitāte, kas saprotama kā spēja un motivācija uzņēmumiem pastāvīgi veikt izpēti un izmantot pētniecības rezultātus, jaunas koncepcijas, idejas un inovācijas praksē. Valsts līmenī šīs darbības iespējams veicināt, izstrādājot konkrētu un mērķtiecīgu inovāciju politiku, kā arī tiešā veidā sekmējot dažādas zinātniski pētnieciskās aktivitātes.

ANO Eiropas Ekonomikas komitejas veiktajā Eiropas valstu nacionālo inovāciju sistēmu novērtējumā, secināja, ka aktīvāko un plašāko inovāciju ieviešanu kāve sekojoši faktori:

- inovatīvus pakalpojumus vai preces, ar augtu pievienoto vērtību, galvenokārt rada lielle uzņēmumi (lielle pēc apgozījuma vai nodarbināto skaita). Taču investīciju apjoms šajos inovatīvos pakalpojumos un preces ir salīdzinoši mazs salīdzinājuma ar uzņēmuma kopējiem ieguldījumiem vai ieņēmumiem;
- mazie un vidējie uzņēmumi ir inovācijas sistēmas vājais punkts, jo tikai neliela daļa no šiem uzņēmumiem ir inovatīvi vai investe inovācijas;
- lielle starptautiskie uzņēmumi pētniecībā un attīstībā investē proporcionāli vairāk nekā vietējie uzņēmumi. Papildus tam, pastāv arī produktivitātes atšķirības starp vietējiem un ārvalstu uzņēmumiem, par labu pēdējiem, tādējādi tiek radīta tā saucāma “dubultā ekonomika” (dual economy);
- produktivitātes kāpums kopš 2000.gada balstas galvenokārt uz augošam ražošanas apjomiem, nevis uz tehnoloģiju un P&A kapacitātes palielināšanos.²⁹

Ir novērtēts, ka ES katrs ceturtais uzņēmums, kas nodarbina vismaz 20 nodarbinātos, darbojas klasteriem līdzīgā vidē, ko raksturo cieša sadarbība ar citiem vietējiem uzņēmumiem un vietējo infrastruktūru.³⁰

Būtiska loma valsts konkurētspējas paaugstināšanās ir inovāciju klasteriem. Inovāciju klasteri ir ģeogrāfiskās koncentrācijas neatkarīgo uzņēmumu, galvenokārt mazie un vidējie uzņēmumi, kuri sadarbojas viens ar otru, kā arī ar klientiem un piegādātājiem, un kas bieži apvieno speciālistu darbu, uzņēmējdarbības un finanšu pakalpojumiem un apmācību iestādes. Klasteri ir galvenie reģionālās ekonomikas pamatelementi, nodrošinot labvēlīgu uzņēmējdarbības vidi un veicinot konkurētspēju un jauninājumu izveidošanu. Ekonomiska labklājība reģionos zināmā mērā ir saistīta ar klastera stiprumu. Klasteri ir nozīmīgs līdzeklis

²⁹United Nations Economic Commission for Europe. *Creating a conducive environment for higher competitiveness and effective national innovation systems*. Switzerland, 2007. 5 p. Pieejams: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/ceci/publications/icp.pdf> (skatīts 15.03.2018.)

³⁰turpat 56 p.

modernaī rūpniecības politikai, lai sasniegtu „gudru” un ilgtspējīgu izaugsmi, jo īpaši, uzlabojot vietējo uzņēmējdarbības vidi. Reģionālo klasteru politika ir vērsta uz aktuālām vai potenciālām jomām, ieguldot zināšanu infrastruktūru, it īpaši zinātnes parku un biznesa inkubatoru, kā arī radot nepieciešamo zināšanu plūsmu starp uzņēmējiem, universitātēm un reģionālām iestādēm.³¹

Kopš austriešu ekonomista Jozefa Šumpētera (*J. Schumpeter*) pētījumiem (1939), kuros pamatā bija tēze par to, ka galvenais virzītājspēks ekonomiskajai attīstībai ir inovācija, kas izpaužas kā jauni tehnoloģiskie, saimnieciskie un cita veida risinājumi, ko uzņēmēji pielieto sava biznesa attīstībai, zinātniski pētnieciska ievirze šajā jomā attīstīs divos virzienos. Pirmā virzienā koncepcija balstas uz pieņēmumu, ka inovācijas ir ciklisks process, līdz ar to uzņēmums samazina inovāciju sniegumu ekonomiskās lejupslīdes laikā. Savukārt, otras virziena pamatidēja ir sekojoša, ka inovācijas ir precikliskās, tādējādi ekonomiskā lejupslīde ir radoša, veiksmīga vide uzņēmuma inovācijām. Realitātē ir uzņēmumi, kas recesijas laikā iegulda inovācijās un tādi, kas neienvestē. Ekonomiskā lejupslīde atšķirīgi ietekmē uzņēmuma investīcijas inovācijās, taču lielākā daļa uzņēmumu nemaina savus ieguldījumus investīcijās, tos samazina galvenokārt tie uzņēmumi, kuriem ir liela inovāciju intensitāte.³²

Inovāciju procesa veidus var iedalīt balsoties uz komercializēšanas un radīšanas veida – iekšējais vai ārējais. Šie inovāciju veidi tiek attēloti matricas veidā: uz vienas ass ir inovāciju radīšanas veids, savukārt uz otras ass ir komercializēšanas veids. Ja inovācijas tiek radīta un komercializēta uzņēmumā iekšēji, to sauc par vertikāli integrēto inovācijas stratēģiju. Savukārt, ja inovācija tiek radīta uzņēmumā, bet komercializēta ārpus tām, tad tā ir uz āru vērsta stratēģija. Pastāv arī uz iekšu vērsta inovāciju stratēģija un jaukto inovāciju stratēģija, kas ir pretēji pirmām divām stratēģijām, kuras bija minētas augstāk. Vertikāli integrētā stratēģija paredz, ka visas zināšanas kontrolē un apgūst uzņēmums. Taču uzņēmuma izdevīgāka ir ārējo avotu un ārējo komercializēšanas veidu meklēšana.³³

Inovāciju rezultāts un sniegums atspoguļojies tajā skaitā arī caur augsto tehnoloģiju īpatsvaru valsts ražošanas un eksporta jomās. Augsto tehnoloģiju nozares ir nozīmīgas valsts konkurētspējas celšanai, jo tajā tiek radītas preces ar augstu pievienoto vērtību un tiek

³¹European Commission. *Regional policy for smart growth in Europe 2020*. Directorate-General for Regional Policy, 2011. 9p. Pieejams: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/guides/2011/regional-policy-for-smart-growth-in-europe-2020 (skatīts 12.03.2018.)

³²Filippetti A., Schenker-Wicki A. The impact of outside in open innovation on innovation performance. *European Journal of Innovation Management*, 2011, Vol. 14 Iss: 4, pp. 500-502 p. Pieejams: <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/14601061111174934> (skatīts 05.03.2018.)

³³Scholl A., Mild A. Open innovation modes and the role of internal R&D: An empirical on open innovation adoption in Europe. *European Journal of Innovation Management*, 2011, Vol. 14 Iss: 4, 478-481 p. Pieejams: <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/14601061111174925> (skatīts 05.03.2018.)

nodrošinātas relatīvi augstākas algas, salīdzinot ar zemo vai vidēji zemo tehnoloģiju nozarēm. Zinātniskajā literatūrā pastāv pētījumi, kuri apliecina, ka tehnoloģiskas inovācijas pozitīvi ietekme eksporta attīstību. Pētījumā “*The role of factor conditions in high-technology exports: An empirical examination*” tiek analizēti cilvēkresursu un tehnoloģiju ietekme uz augsti tehnoloģisko nozaru eksportu, ieskaitot tādu faktoru ietekmi kā ārvalstu tiešas investīcijas, valūtas kursa svārstības un iekšēja pieprasījuma apjomu.³⁴ Pētījumā tika analizētas 54 pasaules valstīs, kuras kopumā veidoja gandrīz 90% no pasaules augsti tehnoloģiska eksporta vērtības. Pētījumā tika pārbaudīta astoņu mainīgo ietekme uz augsti tehnoloģisko eksportu. Mainīgie tika sadalīti divās grupās. Pirmo grupu veidoja sekojoši mainīgie: zinātnieku inženieru daudzums, matemātikas un dabaszinātņu izglītības līmenis, moderna tehnoloģiska infrastruktūra (piemēram, datoru daudzums un pieeja telekomunikācijām) un uzņēmēju sadarbība ar pētniecības centriem. Savukārt otro grupu veidoja četri kontroles mainīgie: ārvalstu tiešas investīcijas, iekšzemes konkurence, privātais patēriņš un valūtas kurss.³⁵

Ekonometriskā modeļa regresijas rezultāti apstiprināja hipotēzi, ka visi faktoru mainīgie jeb grupas mainīgie, kā arī visi kontroles mainīgie, izņemot valūtas kursu, būtiski ietekmē eksportu ar augsto pievienoto vērtību. Privāta patēriņa ietekme bija statistiski nozīmīga, taču negatīva. Šādu rezultātu var skaidrot ar to, ka vājš vai ierobežots iekšējais privātais patēriņš vairāk stimulē uzņēmumus meklēt ārējus noieta tirgus. Savukārt pārējo kontroles mainīgo koeficienti bija statistiski nozīmīgi un pozitīvi, apliecinot savu pozitīvo ietekmi uz augstas pievienotās vērtības eksportu.³⁶

Autors grib atzīmēt, kā starptautiskā konkurētspēja arvien mazāk ir atkarīga no tādiem tradicionāliem faktoriem kā piekļuve dabas resursiem un lētām darbaspēkam. Tā vietā ekonomikas attīstība tiek balstīta uz zināšanām. Zinātne, pētniecība un inovācija ir uz zināšanām virzītas ekonomikas dzinējspēks. Tas ir process, kurā jaunās zinātniskās, tehniskās, sociālās, kultūras vai cita jomas izstrādnes un tehnoloģijas tiek īstenotas tirgū pieprasītā un konkurētspējīgā produktā vai pakalpojumā.

1.3. Konkurētspējas būtība starptautiskās tirdzniecības teorijās kontekstā

Šajā diplomdarbā apakšnodaļā autors apskatīs konkurētspējas jēdziena būtību. 21.gs. šim jēdzienam tiek pievērsta pastiprināta uzmanība, saistībā ar globalizācijas procesiem, plašo

³⁴ Seyoum B. The role of factor conditions in high-technology exports: An empirical examination. *Journal of High Technology Management Research*, 2004, Vol. 15 Iss:1, 157-158 p. Pieejams:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1047831003000488> (skatīts 06.03.2018.)

³⁵ turpat 155-156p.

³⁶ turpat 157-158p.

tehnoloģiju pieejamību un ekonomikas attīstības tendencēm. Konkurētspējas jēdziens tiek aplūkots no dažādiem aspektiem, tādējādi pastāv daudz un dažādu definējumu. Papildus tam pastāv dažādas metodes konkurētspējas novērtēšanai.

Akadēmiskajā pasaulē ir pieejami dažādi konkurētspējas termina skaidrojumi un definīcijas, taču visbiežāk ekonomikas teorijas literatūrā ar konkurētspējas jēdzienu tiek saprasta uzņēmuma vai valsts spēja pārdot savus produktus, preces vai pakalpojumus starptautiskajā tirgū.³⁷ Tādējādi konkurētspēja ir viena no svarīgākajām pasaules preču un pakalpojumu tirgu raksturojošām radītājiem gan uzņēmumu, gan tautsaimniecības līmenī.

Uzņēmuma līmenī ir izdalāmi divi konkurētspējas veidi: izmaksu jeb cenu (piemēram, darba algas, kapitāla izmaksas, izejvielu izmaksas) un ārpus-cenu konkurētspēja (piemēram, preču kvalitāte, pēcpārdošanas serviss, zīmols, inovācijas). Cenu konkurētspējas koncepts ir attiecināms uz izmaksām, kas saistītas ar ražošanas izmaksām. Uzņēmuma cenu konkurētspēja pieaug tajos gadījumos, kad samazinās uzņēmuma ražošanas izmaksas, pie noteikuma, ka kvalitāte paliek nemainīga, neatkarīgi no saražotās produkcijas daudzuma. Tāpēc par cenu konkurētspējas būtiskāko pamatfaktoru uzskata viena uzņēmuma izmaksu salīdzināšanu ar cita analogiska preču ražotāja izmaksām. Turpretim ārpuscenas konkurētspēja vairāk ir saistīta ar attiecīgās preces pieprasījumu. Pie konstanta cenu līmeņa, uzņēmuma ārpuscenas konkurētspēja pieaug tajos gadījumos, kad palielinās pieprasījums pēc uzņēmuma preces, piemēram, pielietojot preču diferenciāciju.³⁸ Autors grib atzīmēt, ka abi divi konkurētspējas veidi ir vienādā līmeņī svarīgi uzņēmumā attīstībā, līdz ar to uzņēmuma konkurētspējas paaugstināšanai ir jāanalizē visi radītāji, kas saistīti ar abiem šiem veidiem. Konkurētspējas paaugstināšana ir viens no galvenajiem uzņēmuma pastāvēšanas un attīstības mērķiem, jo augstāka tā ir, jo lielāku tirgus daļu uzņēmumam iespējams iegūt.

Pasaules ekonomikas foruma pētnieki uzņēmumu konkurētspēju definē kā uzņēmēju tagadnes un nākotnes spēju piedāvāt pasaulei preces, kuru cenas un ārpuscenas īpašības ir pievilcīgākas nekā citiem iekšzemes un ārvalstu uzņēmumiem.³⁹

Savukārt, Starptautiska Valūtas fonda ekonomisti konkurētspēju mikro līmenī definē ka uzņēmuma spēju ražot un pārdod starptautiskiem kvalitātes standartiem atbilstošus preces un pakalpojumus ar augstāku izmaksu efektivitāti salīdzinot ar citiem uzņēmumiem starptautiskā

³⁷ OECD. Competitiveness. Glossary of statistical terms. Pieejams: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=399> (skatīts 15.04.2018.)

³⁸ Škapars R., Šumilo Ē. *Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti*. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2006. 13.lpp.

³⁹ World Economic Forum. *The Global Competitiveness Report 2009-2010*. Geneva, Switzerland, 2009. 3 p. Pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-library/> (skatīts 15.04.2018.)

tirgū.⁴⁰ Līdzīgo skaidrojumu piedāvā arī Latvijas Universitātes pētnieks Ivars Kassalis. Pēc viņa domām, konkurētspēju skaidro kā spēju ražot preces un sniegt pakalpojumus augstākā kvalitātē un ar zemākām izmaksām, nekā to spēj izdarīt iekšzemes un starptautiskie konkurenti. Viņš norāda, ka konkurētspēja ir kā apliecinājums uzņēmuma saražotās produkcijas cenas atbilstībai un ražošanas procesa efektivitātei.⁴¹

Analizējot konkurētspēju makro jeb valstu līmenī, jāsecina, ka definējums nav tik skaidrs un viennozīmīgs starp ekspertiem salīdzinot ar uzņēmumu konkurētspēju. Tā, Nobela prēmijas laureats ekonomikā Pols Krugmans (*P.Krugman*) uzskata, ka valsts konkurētspējas jēdziens ir bezjēdzīgs. Jēdzienu konkurētspēja viņš definē tikai šaurā vai mikro līmeņa – tā ir uzņēmuma spēja ražot, nepārsniedzot robežizmaksas, kas zemākas par tirgus cenām.⁴²

P. Krugmans savu viedokli argumentē ar sekojošām tēzēm:

- analogiju veidošana starp uzņēmumu un valsti ir nepareiza, jo nekonkurētspējīgs uzņēmums var bankrotēt, taču valsts gadījumā tas nav iespējams;
- uzņēmumi konkurē par tirgus daļu paplašināšanu esošā ietvaros - viena uzņēmuma veiksmē tirgus daļas apgūšanā ir neveiksme citam uzņēmuma. Tajā pašā laikā attīstība vienā valstī visdrīzāk radīs attīstības iespējas citām valstīm;
- konkurētspējas būtība ir produktivitātes pieaugums un valsts dzīves līmeņa pieaugumu raksturo produktivitātes pieauguma temps.⁴³

Citi pētnieki nav tik kategoriski, kā P. Krugmans, taču vairākums no tiem norāda, ka konkurence starp valstīm izpaužas galvenokārt caur attiecīgo valstu uzņēmumu. Savukārt konkurences starp valstīm tiešā veidā nepastāv. Valsts konkurētspēju veido tās uzņēmumu konkurētspēja, tāpēc valsts loma ir izveidot atbalstošu uzņēmējdarbības vidi un atbilstošu, pārdomātu uzņēmējdarbības politiku, lai uzņēmumiem, kas pārstāv konkrēto valsti būtu labvēlīga vide. Šādā gadījumā uzņēmumi varēs nodrošināt jaunas darba vietas un ienesīs valsts budžetā līdzekļus, un valstu valdības varēs nodrošināt ilgtspējīgu attīstību. Tā, piemēram, Latvijas Universitātes pētnieki I. Skribāne un L. Neiders uzskata, ka valsts attīstība galvenokārt ir atkarīga no uzņēmumu konkurences priekšrocībām, savukārt konkurences priekšrocības

⁴⁰ Bella G.D., Lewis M., Martin A. Assessing competitiveness and real exchange misalignment in low-income countries. IMF working paper, 2007. 4 p. Pieejams: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Assessing-Competitiveness-and-Real-Exchange-Rate-Misalignment-in-Low-Income-Countries-21181> (skatīts 16.04.2018.)

⁴¹ Kassalis I. Uzņēmumu konkurētspējas paaugstināšanas iespējas Latvijas tautsaimniecībā. Latvijas Universitātes raksti, 754. sējums, 2010. 10.lpp.

⁴² Škapars R., Šumilo Ē. Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2006. 12.lpp.

⁴³ Martin R. L. A study on the factors of regional Competitiveness. University of Cambridge, 2003. 7-8 p. Pieejams: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf (skatīts 16.04.2018.)

uzņēmumiem rodas un pastāv ciešā saiknē ar iekšzemes apstākļiem. Uzņēmuma veiksmē sacensībā ar konkurentiem galvenokārt ir atkarīga no situācijas valstī vai reģionā, savukārt valsts attīstās globālajā konkurences vidē. Tādējādi veidojas savdabīgs aplis: valsts ekonomiskās attīstības rezultāti ir atkarīgi no uzņēmumu veikspējas, bet uzņēmumu veikspēju nosaka ekonomiskās attīstības rezultāti.⁴⁴

Konkurētspēja ir viens no mūsdienu ekonomiskās domāšanas pamatjēdzieniem, un tā lielākais devums klasiskajā ekonomikas teorijā ir tieši tas, ka konkurētspēja satur neekonomisku kategoriju (izglītība, zinātnes, politiskās un vērtību sistēmas) t.s. bagātības radīšanai un ilgtermiņa labklājības nodrošināšanai iedzīvotājiem.⁴⁵

No teorētiska aspektā, konkurētspējas jēdzienu pamatoja un paplašināja Maikls Porters (*M.Porter*). Viņš apgalvoja, ka valsts konkurētspēja attīstās no valsts spējas radīt inovācijām labvēlīgu vidi un spējas uzlabot savas tehnoloģijas ātrākā tempā, salīdzinot ar citām valstīm. Savukārt, starptautisko konkurētspēju M. Porters piedāvāja mērīt izmantojot valsts eksportu un izejošās investīcijas, kas balstītas uz valstī radīto kapitālu un prasmēm. Amerikāņu ekonomists savā pētījumā “*The Competitive Advantage of Nations*”, analizējot Dānijas, Zviedrijas, Itālijas, Šveices, Japānas, Korejas, Singapūras, Lielbritānijas un ASV tautsaimniecības struktūru un attīstības dinamiku, definēja galvenos ietekmējošus faktorus, kas nosaka valsts konkurētspēju un apkopoja tos tā saucamajā Dimanta modelī (*Diamond model*).

Dimanta modeļa būtība ir sekojoša – tādi tautsaimniecības raksturojošie radītāji, kā pieejama un attīstīta infrastruktūra, tehnoloģiska attīstība un pieeja finansēm daudzām valstīm, kuras ekonomikas attīstības līmenis ir līdzīgs ir vienādas. Tādējādi, M. Porters uzsvāra liek uz to, ka uzņēmumam ir svarīgi identificēt savas valsts specifiskās priekšrocības, kas uzņēmumam varētu palīdzēt sasniegt starptautiskus panākumus.⁴⁶

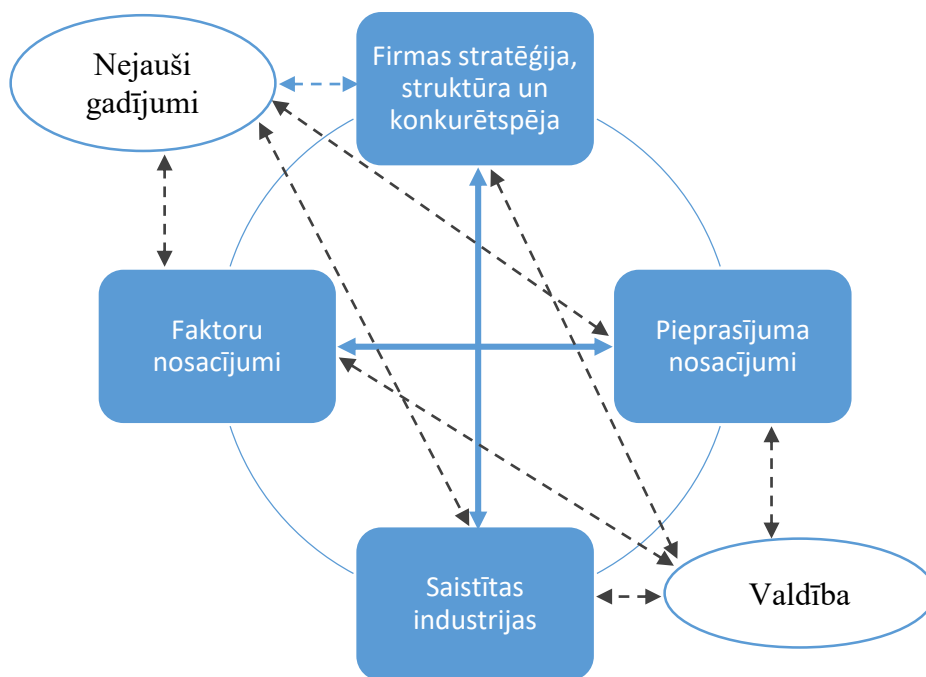
Sākotnēji, Dimanta modelī veidoja četri faktori, kas nosaka valsts konkurētspēju, proti faktoru nosacījumi, pieprasījuma nosacījumi, saistītās industrijas un firmas stratēģija, struktūra un konkurētspēja. Taču vēlāk M. Porters pievienoja vēl divus ietekmējošus faktorus: valdība un iespējas.⁴⁷ Dimanta modeļa struktūra tiek atspoguļota 1.2. attēlā.

⁴⁴ Škapars R., Šumilo Ē. Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2006. 10.lpp.

⁴⁵ Paula D. Latvijas ekonomikas konkurētspēja un investīciju nozīme tās veicināšanā. Rīga, Latvijas Universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte. Promocijas darbs, 2010. 27. lpp.

⁴⁶ Kermally S. Gurus on marketing. London: Thorogood Publishing, 2004. 69 p.

⁴⁷ Porter M. The competitive advantage of antions. London: Macmillan Business, 1998. 127 p.

1.2. att. Maikla Portera Dimanta modelis⁴⁸

Dimanta modeļa faktoru nosacījumi ietver valstī esošus ražošanas faktorus jeb darbaspēku, kapitālu, zināšanas, infrastruktūras kvalitāti un pieejamību. Faktoru nosacījumiem piemīt atšķirīgs mobilitātes līmenis, piemēram, klimatiskos apstākļus nevar mainīt, taču nepietiekošo kapitālu vai darbaspēku ir iespēja piesaistīt no ārvalstīm.

Termins ‘saistītās industrijas’ nozīmē uzņēmumu koncentrāciju noteiktas industrijas ietvaros, tos vēl nosauc par klasteriem. Savstarpēja uzņēmumu sadarbība veicina zināšanu apmaiņu un palielina darba spēka kvalifikāciju, kas var palielināt uzņēmumu produktivitāti un kāpināt konkurētspēju starptautiskā mērogā.

Pieprasījuma nosacījumi pamatā ir saistīti ar iekšzemes tirgus apjomu, raksturu un sarežģītību. Pircēju uzvedība, paradumi un vēlme pēc jaunam un kvalitatīvākam precēm un pakalpojumiem veicina konkurenci starp uzņēmumiem. Uzņēmumi ir spiesti meklēt jaunākus un efektīvākus risinājumus, tādējādi tas veicina investīcijas un inovācijas. Pieprasījuma struktūra iekšēja tirgū nosāka kā nozares uzņēmumi atbild uz pircēju vajadzībām arī starptautiskā mērogā.

Firmu stratēģija, struktūra un konkurētspēja arī saistīta galvenokārt ar vietējo tirgu. Būtisko lomu spēlē uzņēmuma izvēlēta stratēģija, pārvaldības modelis, korporatīva kultūra un vērtības. Ja uzņēmums ir spēcīgs spēlētājs vietēja tirgū, tad ir visi priekšnosacījumi kļūt par spēcīgo konkurentu citos tirgos vai starptautiskajiem uzņēmumiem.⁴⁹

⁴⁸ turpat 127 p.

⁴⁹ Porter M. The competitive advantage of antions. London: Macmillan Business, 1998. 104 p.

Dimanta modelī tika iekļauti vēl divi papildu mainīgie – valdība un nejaušības, kuri konkurētspēju ietekmē caur augstākminētajiem faktoriem. Valdība var regulēt uzņēmējdarbības vidi un ietekmēt uzņēmuma konkurētspēju caur likumdošanu, nodokļu politiku, izglītības un veselības sistēmu. Papildus tam atsevišķas nozares attīstību valdība var ietekmēt ar subsīdijām un protekcionisma politiku attiecībā uz ārvalstu uzņēmumiem. Savukārt, nejaušus gadījumus M. Porters definē kā notikumus, kuri iespējams bija pat zināmi, taču kurus nevar kontrolēt un ietekmēt, piemēram, dabas katastrofas, ārvalstu politiskie lēmumi, zinātniskie atklājumi.⁵⁰

Autors grib atzīmēt, ka Dimanta modelis ir plaši pielietots gan nozaru, gan uzņēmumu analīzei un tas lielā mērā iekļauj sevī arī aspektus, kas bija apskatīti vēl agrāk radītajos klasiskās ekonomikas un starptautiskajos tirdzniecības teorijas.

Lai novertētu valsts konkurētspēju tiek veidoti dažādi indeksi un reitingi. Vieni no populārākajiem un atzītākajiem tāda veida reitingiem ir *Ease of Doing Business*, ko sastāda Pasaules Banka un *The Global Competitiveness Index*, ko izstrādā Pasaules ekonomikas forums (*World Economic Forum*). Lielā mērā tie ir ļoti līdzīgi pēc struktūras un atspoguļotās informācijas reitingiem.

Pasaules Bankas pētījums *Doing Business* ir starptautisks, salīdzinošs uzņēmējdarbības vides reitings, kurš ik gadus mēra uzņēmējdarbību regulējošās administratīvās procedūras un to piemērošanu dažādās pasaules valstīs. Kopš 2004. gada, kad šis reitings tika izveidots pirmo reizi un tajā tika aplūkota uzņēmējdarbības vide 130 valstīs, ieskaitot Latviju, tas ir pakāpeniski pilnveidots un paplašināts.⁵¹ 2018. gada ziņojumā reitings aplūko 10 dažādas uzņēmējdarbības vides jomas kopumā 190 valstīs.

Doing Business reitings sastāv no 10 rādītājiem: uzņēmējdarbības uzsākšanas procedūra, būvatļaujas saņemšanas procedūra, elektroenerģijas pieslēgums, nekustamā īpašuma reģistrēšanas procedūra, kredītu reģistrs, minoritāro investoru interešu aizsardzība, nodokļu maksāšana, pārrobežu tirdzniecība, līgumsaistību izpilde, uzņēmējdarbības izbeigšana. Pastāv arī vienpadsmitais rādītājs, kurš tiek analizēts – darba tirgus regulēšana, taču viņš netiek ņemts vērā piešķirot vietu reitingā. Jo augstāka ir valsts pozīcija reitingā, jo labvēlīgāka ir uzņēmējdarbības vidē jauno uzņēmuma nodibināšana un tālāka funkcionēšana.

Vēl viens indekss, kuram investori pievērš būtisku uzmanību ir Pasaules konkurētspējas indekss (*The Global Competitiveness index*). Indekss novērtē valsts konkurētspējas ainavu, sniedzot ieskatu produktivitātes un labklājības virzītāj spēku attīstībai. Katra gada sākumā, Šveices pilsētā Davosā notiek Pasaules Ekonomikas Forums, tādējādi tiek identificētas

⁵⁰ turpat 124-127 p.

⁵¹ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. *Doing Business*. 2018. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vidē/uznemejdarbi_bas_vides_uzlabosana/doing_business/ (skatīts 15.04.2018.)

tendences un faktori, kuri ietekmē pasaules ekonomikas attīstību. Indeksa sastādīšanai tā kalpo kā pamatinformācija klāt vēl pie 12 pīlāriem, par kuriem tiek savākta detalizēta statistikas informācija. Lai noteiktu valsts konkurētspējas līmeni tiek izdalīti 12 pīlāri: institūciju darbība, infrastruktūras attīstības līmenis, makroekonomiska vide, veselība un pamatizglītība, augstāka izglītība, tirgus efektivitāte, darba tirgus efektivitāte, finanšu tirgu attīstības līmenis, tehnoloģiska attīstība, tirgus lielums, uzņēmējdarbības vide, inovācijas.⁵²

Jāatzīmē, ka tikai un vienīgi kopējo makroekonomisko rādītāju analīze nedod iespēju pilnā mērā novērtēt plašu institucionālo mēru diapazonu un to ietekmes pakāpi uz dažādu uzņēmumu investīciju lēmumiem. Daudzu pētījumu (arī Pasaules Bankas) rezultāti norāda uz to, ka mūsdienu apstākļos tieši institucionālie faktori ir galvenais bagātības un ilgtspējīgas izaugsmes determinants. Pasaules Bankas speciālistu pētījumi investīciju klimata analīzes jomā rāda, ka valstu konkurētspēju un uzņēmumu investīciju aktivitāti lielā mērā nosaka biznesu regulējošās politikas samērīgums, valsts un pašvaldību institūciju savstarpējā koordinācija un administratīvo procedūru efektivitāte. Jo samērīgāka uzņēmējdarbības regulācija – zemākas izmaksas, vienkāršākas procedūras, vieglāka pieeja informācijai, saprotamākas oficiālās prasības, zemākas barjeras ieejai un izejai no tirgus – jo valsts konkurētspējīgāka uz konkurentu fona un spējīgāka nodrošināt labklājību saviem iedzīvotājiem.⁵³

Apskatot sīkāk ar konkurētspēju saistītas radītājus, autors var secināt, ka konkurētspējīgs uzņēmums ir tas, kurš izmantojot savas valsts ekonomiskās priekšrocības var samazināt produkcijas ražošanas vai pakalpojumu sniegšanās izmaksas, tādā veidā gūstot lielāku peļņu. Attiecībā uz eksportu, tad autors grib atzīmēt, ka lielāks produkcijas noieta tirgus veicina izmaksu samazināšanos un liecina par resursu efektīvu izmantošanu. Tāpat lielam tirgum ir raksturīgs arī liels pieprasījums, kas rada iespēju palielināt peļņu. Zemas darbaspēka izmaksas ne vienmēr ir samērotas ar augstu produktivitāti un zinātņietilpīgās tehnoloģijām, taču tām ir liela ietekme ārvalstu investīciju piesaistē. Būtisks faktors ir arī valūtas kursa svārstības un saņēmējvalsts nodokļu politikas stabilitāte, kas tiešā veidā ietekmē peļņas apjomu.

Visi augstāk minētie reitinga un indeksa rādītāji tieša veidā, caur nodokļu politiku, infrastruktūras pieejamību, darba tirgus regulējumu un inovācijām ietekmē eksporta attīstību. Detalizētāka *Doing Business* indeksa analīze, tajā skaitā par Latviju, tiek sniegta darba ceturtajā nodaļā.

⁵² World Economic Forum. Methodology and Computation of the Global Competitiveness index 2017-2018. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixA.pdf> (skatīts 15.04.2018.)

⁵³ Titarenko D. Investīcijas kā Latvijas ekonomikas izaugsmes faktors. Promocijas darbs, Latvijas Universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte, 2008. 149.-150.lpp.

2. EKSPORTA IETEKMĒJOŠIE FAKTORI UN LOMA TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBĀ ES UN PASAULĒ

2.1. Eksporta loma pasaules tautsaimniecības attīstībā

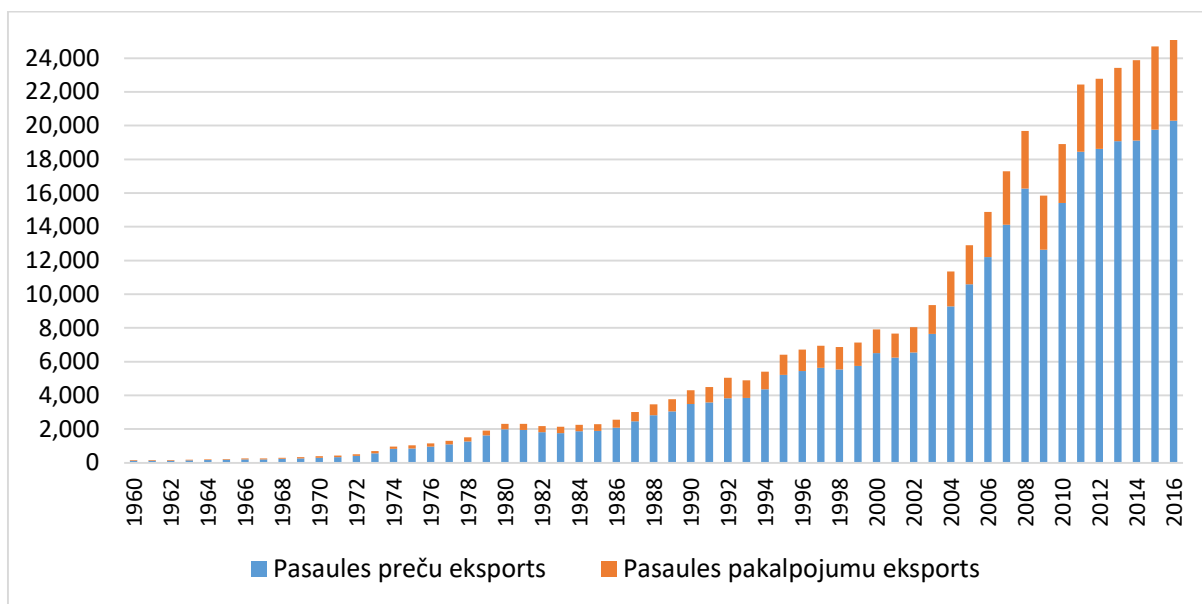
Starptautiskā tirdzniecība ir pati vecākā starptautisko ekonomisko attiecību forma. Ārējā tirdzniecība ir viena no galvenajām formām, kas uztur valsts nacionālo labklājību. Ar to saistīti divi svarīgi jēdzieni, kas tajā skaitā ietekmē valsts ekonomikas izaugsmi – tas ir eksports un imports. Mūsdienas starptautiskās tirdzniecības aprītē ir ne tikai preces, bet arī informācija, apdrošināšanas un transporta pakalpojumi, kā arī citi komerciālie pakalpojumi. Jebkura valsts nacionālā ekonomika var būt aplūkojama kā objekts pasaules saimniecības sistēmā. Mūsdienās neviena tautsaimniecība nav neatkarīga no pārējās pasaules, jo to starpā pastāv cieši ekonomiski sakari.⁵⁴ Šajā apakšnodaļā autors apskatīs pasaules eksporta attīstības tendences un to lomu pasaules tautsaimniecībā. Balstoties uz Pasaules Bankas oficiālajiem statistikas datiem par preču un pakalpojuma eksporta vērtību pasaulē, dati ir pieejami kopš 1960.gada.

Valstis ir tirgojušās sava starpā kopš seniem laikiem, taču nekad ārējās tirdzniecības vērtība starp pasaules valstīm nav pieaugusi tādos straujos tempos kā sākot ar 20.gs. beigām līdz pat mūsdienām. Globalizācijas ērā un pēdējos piecdesmit gados, kad vērojama jauno muitas un ekonomikas savienību izveidošana, tirdzniecības un investīciju politikas liberalizācija, jaunas un lētākas informācijas iegūšanas un izpētes metodes, kā arī laikā, kad lielākai daļai no pasaules valstīm pārsvarā ir tirgus ekonomikas struktūra, rodas apstākļi, kuri veicina ārējo tirdzniecību.

Ja 1960.gadā kopējā pasaules eksportā vērtība bija 157,1 miljardu ASV dolāros faktiskajās cenās, tad uz 2016.gada beigām, eksporta vērtība palielinājies 133 reizēs, līdz 20,8 triljoniem ASV dolāriem, skatīt 2.1. attēlu. Zīmīgi, ka par šo laiku būtiski pieaudzis gan preču, gan pakalpojumu eksports. 2016.gadā pasaules preču eksporta vērtība veidoja 16,1 triljonus ASV dolārus, savukārt pakalpojumu eksports 4,7 triljonus ASV dolārus. Kopš 2016.gadā pakalpojumu eksporta īpatsvars kopējā eksportā vidējie bija 23%, savukārt pēdējos trīs gados īpatsvars palielinājies līdz 28%. Pēc autora domām, tas ir saistīts ar to, straujāko ekonomisko izaugsmi, it īpaši ASV un ES dalībvalstīm. 2017.gadā pirmo reizi šajā desmitgadē pilnīgi visām ES dalībvalstīm bija fiksēts pozitīvs iekšzemes kopprodukta pieaugums, tādējādi palielinot ES kopējo IKP pieaugumu līdz 2,4%, kas arī ir straujākais pēdējos desmit gados. Savukārt, IKP pieaugums ASV 2017.gadā veidoja 2,3%. Jāatzīmē, ka ASV un ES kopējais eksports 2016.gadā veidoja 45,4% no kopējā pasaules preču un pakalpojumā eksporta vērtības, tādējādi

⁵⁴ Bikse V. Ekonomikas teorijas pamatprincipi. Rīga, 2007. 370. lpp.

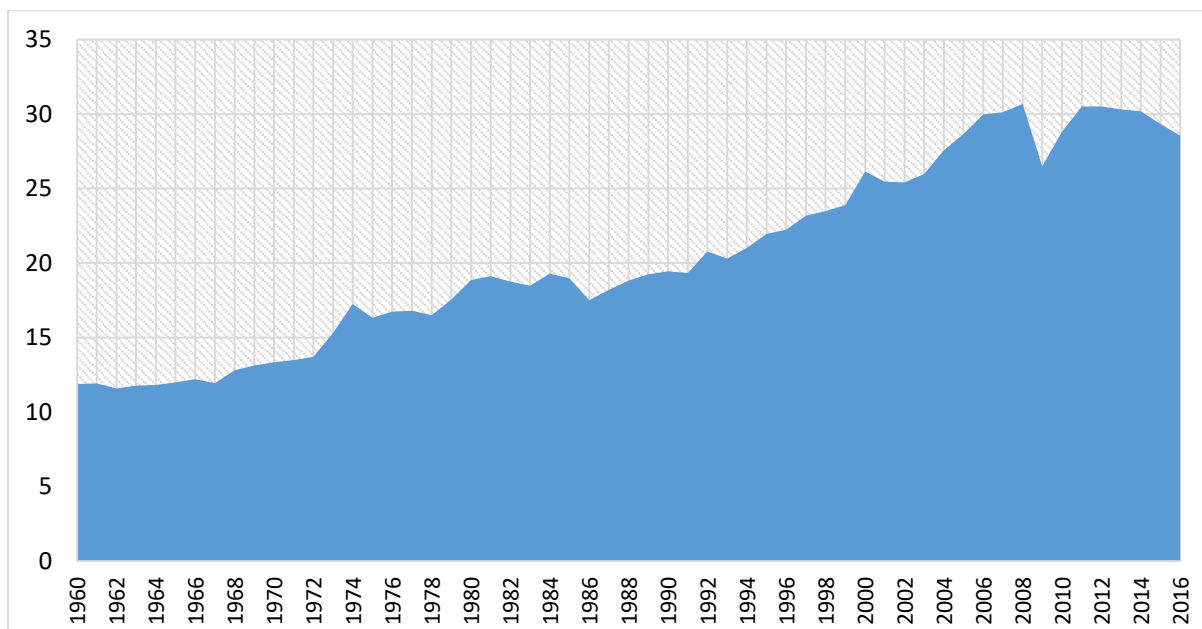
tautsaimniecības attīstības situācija šajos valstīs diezgan būtiski ietekmē ārējo tirdzniecību. Kopējais pasaules preču un pakalpojumu eksporta palielinājies par 2,6%.

2.1.att. Preču un pakalpojumu eksports faktiskajās cenās pasaulē laikā periodā no 1970.-2016.gadam, triljonus ASV dolāros

Avots: Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Bankas datus⁵⁵

Attīstoties ārējai tirdzniecībai, pieauga arī eksporta loma nacionālajā ekonomikā arī pieauga. Pēdējos gados, preču un pakalpojumu eksporta īpatsvars pasaules IKP svārstījies ap 30%, skatīt 2.2. attēlu.

2.2.att. Pasaules preču un pakalpojumu eksporta īpatsvars pasaules IKP laikā periodā no 1960.-2016.gadam, %

Avots: Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Bankas datus⁵⁶

⁵⁵The World Bank. Exports of goods and services. Indicators. Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator> (skatīts 03.04.2018.)

⁵⁶The World Bank. Exports of goods and services (% of GDP). Indicators. Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator> (skatīts 03.04.2018.)

Kā jau bija minēts, globalizācijas un ekonomikas procesi pozitīvi ietekmēja eksporta attīstību pēdējos piecdesmit gados, tādējādi palielinot to nozīmīgumu valsts tautsaimniecībā. Atšķirībā no iekšējā patēriņa, eksportam pastāv diezgan daudz virzienu un darbības sfēru, kuras ar investīciju atbalstu var būt ekonomiski izdevīga, it īpaši mazajam valstīm. Valsts iekšējais patēriņš ir ierobežots un atsevišķos gadījumos var būt pat stagnējošs, iedzīvotāju skaita un ienākuma samazinājuma dēļ. Tādējādi, eksports ir labs instruments ekonomikas izaugsmes kāpināšanai. Papildus tam, ieņēmumi no eksporta ir vienīgais ārvalstu valūtas, galvenokārt ASV dolāru avots.

Eksporta attīstību pasaulē veicināja arī Pasaules Tirdzniecības organizācija (turpmāk PTO), kas veido globālās tirdzniecības noteikumus, to administrēšanu un piemērošanu. PTO tika izveidota 1995. gadā Urugvajas sarunu raunda rezultātā. Līdz ar PTO izveidošanu tika noslēgti virkne daudzpusēju PTO līgumu – par precēm, pakalpojumiem, intelektuālo īpašumu un strīdu izšķiršanu. Līdz PTO izveidošanai daudzpusējās tirdzniecības attiecības regulēja 1947. gada Vispārējā vienošanās par tirdzniecību un tarifiem (*General Agreement on Tariffs and Trade - GATT*), kas uzsāka daudzpusējās tirdzniecības liberalizāciju un tarifu barjeru samazināšanu. PTO galvenais mērķis ir brīva un atvieglota tirdzniecība, balstīta uz vienlīdzīgiem noteikumiem, vienlaikus ņemot vērā jaunattīstības valstu iespējas. Pašlaik PTO ir 162 dalībvalstis, 19 atrodas iestāšanās procesā.⁵⁷

Iestājoties PTO valsts uzņemas saistības tirgus pieejamības jomā. Tirdzniecībai ar precēm tiek noteikts ievadmuītas tarifu maksimālais līmenis jeb "griesti". Vienlaikus PTO līgums paredz elastīgu pieeju tirgus aizsardzībai, kas nozīmē, ka, nepārsniedzot noteiktu līmeni, valsts var piemērot tik lielu ievadmuītu, cik nepieciešams, lai netiktu apdraudēta vietējā ražošana.

Valsts uzņemas saistības lauksaimniecības subsīdiju jomā, kas nenozīmē subsīdiju atcelšanu, bet gan atbilstību noteikumiem, kādā veidā subsīdijām paredzētā nauda tiek izlietota. Subsīdijas nedrīkst pārsniegt noteiktu līmeni kāda viena noteikta produkta atbalstam, jeb, citiem vārdiem, nav iespējams tērēt līdzekļus tikai viena vai dažu produktu pārmērīgai subsidēšanai. Valsts uzņemas noteiktas saistības pakalpojumu tirdzniecībā, kas paredz ārvalstu ieguldītāju nediskrimināciju attiecībā pret vietējiem ieguldītājiem, ieguldot vietējā pakalpojumu industrijā, kā arī tiesības piegādāt pakalpojumus pāri robežai.⁵⁸

Latvija iestāšanās procesu PTO noslēdza 1998.gadā, pēc 6 gadus ilgušām iestāšanās sarunām. Oficiāli par PTO dalībvalsti Latvija kļuva 1999.gada 10.februārī, kad bija izpildītas visas nepieciešamās ratifikācijas procedūras. Pēc autora domām, Latvijai kā mazai valstij, kuras

⁵⁷ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pasaules Tirdzniecības organizācija. 2015. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/ekonomiskas-attiecibas/starptautiskas-ekonomiskas-organizacijas/pasaules-tirdzniecibas-organizacija-pto/kas-ir-pto> (skatīts 15.03.2018.)

⁵⁸ turpat

ietekme uz globāliem ekonomiskiem un politiskiem procesiem irniecīga, ir izdevīgi būt lielas ekonomiskas organizācijas dalībvalstij, tādējādi iegūstot lielāku ietekmi dažādu domstarpību un strīdu risināšanā, kas var rasties tirdzniecībā un ar tirdzniecību saistītajos jautājumos.

2.2. Makroekonomiskās nelīdzsvarotības uzraudzība ES

Eiropas Savienībā 2011. gada beigās tika pieņemta likumdošanas pakete jeb sešpaka, kuras mērķis bija stiprināt Stabilitātes un izaugsmes pakta funkcionēšanu un, papildus budžeta uzraudzībai, paplašināt fiskālās un makroekonomiskās nelīdzsvarotību monitoringu ES dalībvalstīs un eirozonā. Divas no sešpakas regulām attiecas uz makroekonomiskās nelīdzsvarotības risku identificēšanu un novēršanu, četras ietver fiskālos jautājumus. Sešpaka (angļu valodā *Six-pack*) stājās spēkā 2011. gada 13. decembrī un attiecas uz ES dalībvalstīm ar dažiem specifiskiem noteikumiem attiecībā uz eirozonas dalībvalstīm, galvenokārt, attiecībā uz finanšu sankcijām.⁵⁹

Finanšu krīze 2008.-2009. gada parādīja, ka Eiropai vajadzīgs mehānisms, kas ne tikai koncentrējas uz valsts budžeta politiku, bet arī uz makroekonomisko nesabalansētību. Turklāt, neskatoties uz ārēji veselīgiem fiskālajiem rādītājiem vairākās valstīs, nesabalansētība citos ekonomikas sektoros nesa līdzi arī nozīmīgus riskus fiskālajam sektoram. Lai gan abas - fiskālā un makroekonomiskā uzraudzība ir preventīva jeb profilaktiska rakstura, tomēr makro uzraudzība var dot ātrāku risku identificēšanu.⁶⁰

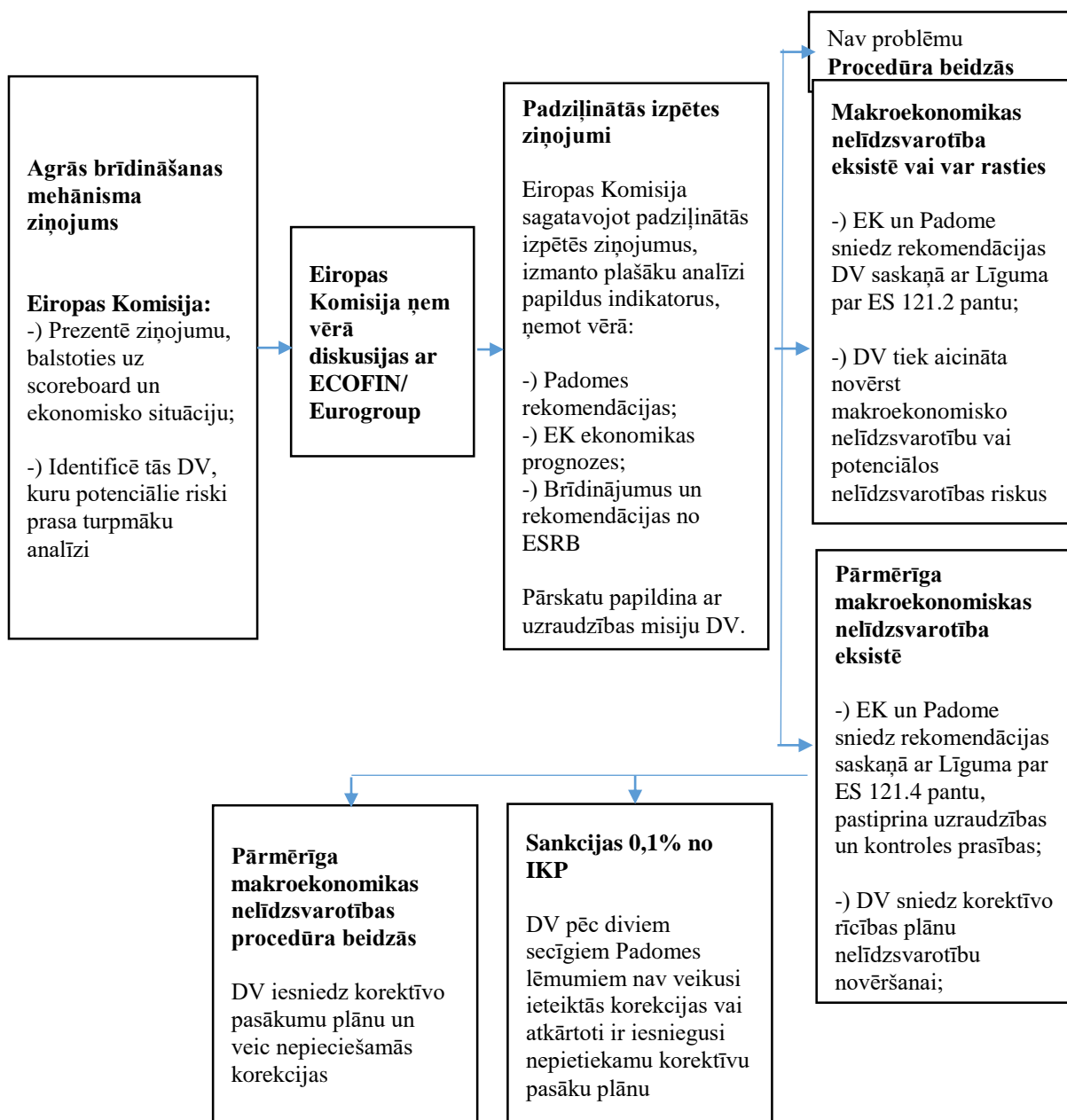
Uz Latviju kā ES dalībvalsti, attiecās Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. novembra regula Nr.1176/2011, kurā atrunāta makroekonomiskās nelīdzsvarotības novēršanas un koriģēšanas kārtība un, sākot ar 2014. gada 1. janvāri (pēc Latvijas pievienošanās eirozonai) Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 16. novembra regula Nr.1174/2011 par izpildes pasākumiem pārmērīgas makroekonomiskās nelīdzsvarotības koriģēšanā eirozonā. Regula par makroekonomikas nelīdzsvarotības koriģēšanu eirozonā paredz finanšu sankcijas makroekonomiskās disciplīnas pārkāpšanas gadījumā. Regulā ir atrunātas arī iespējamās finanšu sankcijas tām eirozonas valstīm, kurās netiek novērsta konstatētā pārmērīgā makroekonomiskā nelīdzsvarotība. Soda sankcijas veido ikgadēja soda nauda vai procentus nesošs depozīts, kas ir 0,1% no attiecīgās dalībvalsts iepriekšējā gada IKP. Ir atrunāti arī tie gadījumi, kuros EK soda naudu vai procentus nesošo depozītu var samazināt vai atcelt pēc

⁵⁹Finanšu ministrija, Stabilitātes un izaugsmes pakts, 2018. Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/fiskala_politika/stabilitates_un_izaugsmes_pakts/ (skatīts 15.03.2018.)

⁶⁰Bērziņa S. *Sabalansētāka pēckrīzes ekonomika Latvijā – Eiropas Komisijas atzinums, 2012.* Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/raksts/sabalansetaka-peckrizes-ekonomika-latvija-eiropas-komisijas-atzinums> (skatīts 15.03.2018.)

nepieciešamo korekciju veikšanas, pēc eirozonas valsts pieprasījuma vai ārkārtas ekonomiskās situācijās.⁶¹

Makroekonomisko nelīdzsvarotību uzraudzības un analīzes rezultāti tiek apkopoti ikgadējā Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā. Pārskats par makroekonomiskās nelīdzsvarotības procedūru tiek atspoguļots 2.3. attēlā.

2.3. att. Pārskats par makroekonomiskās nelīdzsvarotības procedūru⁶²

Ziņojumā analizēta ekonomiskā situācija un indikatoru sistēmā iekļauto rādītāju izpilde. Agrās brīdināšanas ziņojums ir skrīninga instruments, kura mērķis ir savlaicīgi identificēt un

⁶¹Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) Nr.1174/2011, 2011. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1174&from=LV> (skatīts 16.03.2018.)

⁶²Fourth Alert Mechanism Report on macroeconomic imbalances in EU Member States. 2014. Pieejams: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-2231_en.htm (skatīts 16.03.2018.)

apzināt ES makroekonomikas nesabalansētības. Ekonomiskās situācijas izvērtēšanā EK ņem vērā vispusīgu ekonomikas stāvokli, taču mehāniska rādītāju neizpilde nav viennozīmīgs iemels padziļinātas ekonomikas izpētes veikšanai. Makroekonomikas nelīdzsvarotību identificēšanas un novēršanas procedūru veido vairāki sistemātiski soļi.

Vēl viena ekonomikas pārvaldības ietvara sastāvdaļa, kura ietver makroekonomikas nesabalansētības uzraudzību ir Agrās brīdināšanas mehānisms. Ziņojuma pamatā ir divas rādītāju grupas – 14 pamata rādītāji un 28 papildus rādītāji. Pamata rādītājiem ir noteikti jeb pieļaujamās svārstību robežas, kuru pārsniegšana var būt par iemeslu attiecīgās valsts Padziļinātās izpētes ziņojuma izstrādei. Svarīgi būtu atzīmēt to, ka lēmums par attiecīgās valsts ekonomikas padziļinātās izpētes procedūras uzsākšanu var tikt pieņemts pamatojoties uz izvērstu, fundamentālu ekonomiskās situācijas un saistīto risku analīzi, kā arī ņemot vērā rādītāju sagaidāmo dinamiku. Pamata rādītāju grupā ietver:

1. Tekošā konta bilance, % no IKP, 3 gadu vidējā;
2. Neto starptautiskā investīciju bilance, % no IKP;
3. Reālais efektīvais valūtas kurss (HICP deflators.), izmaiņas 3 gados;
4. Eksporta tirgus daļa, % izmaiņas 5 gados;
5. Darbaspēka vienības izmaksas, % izmaiņas 3 gados;
6. Mājokļu cenu izmaiņas, % gadā;
7. Privātā sektora kredītu plūsma, % no IKP;
8. Privātā sektora parāds, % no IKP;
9. Vispārējās valdības sektora parāds, % no IKP;
10. Vidējais bezdarba līmenis 3 gados;
11. Finanšu sektora saistības, % izmaiņas⁶³

Pamatojoties uz arvien pastāvošo sociālo spriedzi un mērenu makroekonomikas atgūšanos pēc globālās ekonomiskās krīzes, 2015. gadā tika pieņemts lēmums pamata makroekonomikas nesabalansētību indikatīvos rādītājus papildināt ar trīs jauniem sociāliem rādītājiem, tādējādi paplašinot pamata rādītāju grupu līdz 14. Trīs no jauna iekļautie rādītāji ir:

1. Iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes līmenis – 3 gadu izmaiņas procentu punktos no visiem iedzīvotājiem vecuma grupā no 15 līdz 64 gadiem;

⁶³European Commission. Macroeconomic imbalance procedure. Scoreboard. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/macroeconomic-imbalance-procedure/scoreboard_en#scoreboard-indicators (skatīts 16.03.2018.)

2. Ilgtermiņa bezdarba līmenis – 3 gadu izmaiņas procentu punktos no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem vecuma grupā no 15 līdz 74 gadiem;
3. Jauniešu bezdarba līmenis – 3 gadu izmaiņas procentu punktos no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem;

Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma ietvaros 28 papildinošiem rādītājiem ir informatīvs raksturs un to galvenais uzdevums ir veicināt ekonomikās situācijas daudzpusēju un pilnvērtīgu analīzi.

Autors grib atzīmēt, ka lai arī Agras brīdināšanas mehānisms un tajā iekļautie ekonomikas un sociālie rādītāji pamatā ir vērsti uz kopējo makroekonomikas nesabalansētības uzraudzību valstī, taču atsevišķie rādītāji, vismaz 4 – tekošā konta bilance, reālais efektīvais valūtas kurss, eksporta tirgus daļa un darbaspēka vienības izmaksas – tiešā veidā ir saistīti ar eksporta attīstību vai izskaidro eksporta izmaiņas iemeslus, tādējādi norāda uz eksporta konkurētspēju. Tādējādi, augstākminētos rādītājus autors detalizēti izanalizēs šajā darbā 2.3. apakšnodaļā. Savukārt, pārējos Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma rādītājus autors neanalizēs, diplomdarba tematikas un apjoma ierobežojuma dēļ.

Pēc Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma rezultātu analīzes tiek pieņemts lēmums par Padziļinātās izpētes ziņojumu izstrādi. Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma, kā arī nākamajā posmā - Padziļināto izpētes ziņojumu izstrādes galvenais uzdevums ir, pamatojoties uz pilnvērtīgu ekonomiskās situācijas un saistošo nesabalansētību risku analīzi, identificēt tās dalībvalstis, kurās pastāv makroekonomiskā nesabalansētība. Līdzās tam, Eiropas semestra ietvaros visām ES dalībvalstīm neatkarīgi no Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma apzinātajiem riskiem un tālākas procedūras uzsākšanas, tiek izstrādātas EK valsts specifiskās rekomendācijas. Rekomendāciju mērķis ir, ņemot vērā apzinātos riskus un makroekonomiskās nesabalansētības, nodrošināt savlaicīgu riska faktoru identificēšanu, veicinot nacionālās ekonomikas attīstību un tas konkurētspējas saglabāšanu.⁶⁴

Kā liecina EK publicētie aktuālāka Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma 2018.gadā analīzes dati, ekonomikas izaugsme ES kļūst stabilāka un plašāka, tādējādi ekonomikas nelīdzsvarotības pakāpeniski sākusi mazināties. Ekonomikas izaugsmi negatīvi ietekmējošie riski kļūst arvien vājāki, taču joprojām pastāv un rodas no tiem pašiem avotiem kā iepriekšējos gados. Tā, uzkrātais privāto un valsts parāda atlikums kopumā ES samazinās, taču joprojām paliek augsts un situācija dažādās ES dalībvalstīs ir nevienmērīga. Situācija banku sektorā ir

⁶⁴European Commission. Macroeconomic imbalance procedure. In-depth reviews. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/macro-economic-imbalance-procedure/depth-reviews_en (skatīts 16.03.2018.)

uzlabojusies vairākās jomās, taču joprojām pastāv problēmas ar kredītportfeļa kvalitāti. Kredītu apjoms ar kavējumu virs 90 dienām (*non-performing loans*) ir augsts. Slikto kredītu īpatsvars Grieķijā un Kiprā pārsniedz 30% no kopējā apjoma, bet Itālijā un Portugālē – 14%, savukārt ap 10% ir Bulgārijā, Īrijā, Horvātijā un Slovēnijā. Vairākās ES dalībvalstīs arvien vairāk redzamas ekonomikas pārkaršanas pazīmes, kuras izpaužas caur darbaspēka izmaksu un mājokļa cenu kāpumu. Tādējādi, ir nepieciešams turpināt iesāktās reformas, lai palielinātu potenciālo izaugsmi un novērstu nelīdzsvarotību ilgtermiņā.

Autors grib atzīmēt, ka eksportu ietekmējošie vai izskaidrojošie rādītāji, kuri tiek iekļauti Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā kopumā nerāda būtisko spiedienu uz makroekonomikas nesabalansētību ES līmeni. Taču atsevišķas valstīs tomēr pārkāpj noteikto robežvērtību. Trīs ES dalībvalstis pārsniedza reālās efektīvās valūtas kursa robežvērtību, Lietuva no augšējās robežas (+5,4), tādējādi negatīvi ietekmējot ārējo konkurētspēju. Savukārt, Īrija (-6,6) un Kipra (-6,5) pārsniedza reālās efektīvās valūtas kursa robežvērtību no apakšējās robežas. Dalībvalstu skaits, kuri pārsniedz eksporta tirgus daļās pasaules eksportā radītāju ar katru kļūst mazāk. Ja 2014.gadā, to valstu skaits, kuru eksporta tirgus daļa pasaules eksportā samazinājies vairāk nekā par 6% bija 11, tad 2016.gadā vien 3 (Grieķija, Somija, Zviedrija).

Baltijas valstis ir vienīgas, kuri pārsniedz darbaspēka izmaksu radītāju jau vairākus gadus pēc kārtas. Mazinoties bezdarba līmenim, konkurence par jauno darbinieku piesaistīšanu palielinās, līdz ar to darba samākas spiediens pieaug. Lai arī uz doto brīdi darbaspēka izmaksu jautājums ir aktuāls tikai trīs ES dalībvalstīs, taču ņemot vērā darba samaksas kāpumu pārējos ES valstīs, šis jautājums varētu kļūt par aktuālu ES mērogā vidējā termiņā. Savukārt, maksājumu bilances tekoša konta trīs gadu vidēja vērtībā tiek pārsniegta piecām ES dalībvalstīm, proti Dānijai, Vācijai, Maltai, Nīderlandei un Lielbritānijai. Zīmīgi ir tas, ka visiem iepriekšminētajiem valstīm izņemot Lielbritāniju, tekošais konts ir ar pārpalikumu. Kopumā jāsecina, ka 2016. gadā eirozonas valstu tekošais konts ir sasniedzis maksimumu pēdējos gados un veidoja 3,3% no IKP. Eirozonas tekoša konta pārpalikums ir vislielākais pasaule un pārsniedz to līmeni, kurš atbilst ilgtspējīgam ekonomikas attīstības līmenim. Tekoša konta pārpalikuma pieaugumu galvenokārt noteica izejvielu cenu samazinājums pasaules tirgos, kā arī ES un pasaules tirdzniecības aktivitātes pieaugums.⁶⁵

Nākamajā apakšnodaļā autors detalizēti izskatīts eksportu ietekmējošus un eksporta izskaidrojošus Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma rādītājus.

⁶⁵European Commission. Alert Mechanism Report 2018. 2017, 4 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/com-2017-771-en.pdf> (skatīts 20.03.2018.)

2.3. Eksporta ietekmējošie un izskaidrojošie makroekonomiskās nelīdzsvarotības uzraudzības rādītāji Latvijā

Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojums ir EK izstrādāts ikgadējs ziņojums, kurā, pamatojoties uz ekonomisko rādītāju datiem un vispārēju ekonomiskās situācijas analīzi, tiek identificētas dalībvalstis, kurām nepieciešams veikt padziļinātu ekonomiskās situācijas analīzi, izstrādājot Padziļinātās izpētes ziņojums.

Atjauninātajā 2018.gada ziņojumā ir norādīts, ka Latvijā tika pārsniegtas četras pamata statistikas rādītāju robežvērtības, t.i., divos ārējās nesabalansētības rādītājos – neto starptautiskā investīciju bilance procentos no IKP (-58,9%) un vienības darbaspēka izmaksu 3 gadu vidējās procentuālās izmaiņas (16,5%); kā arī divos iekšējās nesabalansētības rādītājos – 3 gadu vidējais bezdarba līmenis (10,1%) un mājokļu cenu indeksa 1 gada izmaiņas (7,4%). Neraugoties uz atsevišķu rādītāju neievērošanu, Eiropas Komisija norāda, ka Latvijā makroekonomikas nesabalansētības draudi Agrās brīdināšanas mehānisma ietvaros nav identificēti. Taču, ziņojumā tiek brīdināts, ka pieaugot darba spēka izmaksām, Latvijas konkurētspēja ārējos tirgos samazinās.⁶⁶

Detalizētāku informāciju par Agrās brīdināšanas mehānisma rādītājiem var apskatīt 2.1. tabulā. Ar krāsu iezīmētie lauciņi ir tie rādītāji attiecīgajā gada, kuri pārsniedz noteikto robežvērtību. Jāatzīmē, ka 2018. gada Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā rezultāti ir balstīti uz 2016. gada statistikas datiem. Kā jau bija atzīmēts iepriekš, dīlpomdarba tēmas un apjoma ierobežojumā dēļ, autors izskatīs tikai tos Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojuma rādītājus, kuri izskaidro eksporta izmaiņas vai tieša veida ietekmē uz eksporta attīstību.

Viens no rādītājiem, kura vērtību Latvija sistemātiski pārsniedz un kurš ietekme Latvijas ārējo konkurētspēju un eksporta attīstību ir darbaspēka vienības izmaksas. 2014. gada 1. janvārī kļūstot par eirozonas dalībvalsti, mainījās divu rādītāju piemērojamā robežvērtība, kļūstot vēl stingrākam: reālā efektīvā valūtas kursa trīs gadu izmaiņas no +/-11% samazinājās līdz +/-5%, kā arī no 12% līdz 9% samazinājās darbaspēka vienības izmaksu trīs gadu vidējo izmaiņu rādītājs. Ja reālā efektīvā valūtas kursa ietvaros tika fiksēta viennozīmīga robežvērtību izpilde, tad samazinoties darbaspēka vienības izmaksu pieļaujamai amplitūdai periodā no 2014. līdz 2016. gadam bija stipri pārsniegta attiecīga rādītāja robežvērtība. Trīs gadu vidēja vērtība šajā laikā periodā attiecīgi bija 16,3%, 17,5% un 16,2%, pie pieļaujamas robežas 9%.

⁶⁶European Commission. Alert Mechanism Report 2018. 2017, 35 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/com-2017-771-en.pdf> (skatīts 20.03.2018.)

Agrās brīdināšanas mehānisma rādītāju dinamika Latvijā 2010.-2016.g.⁶⁷

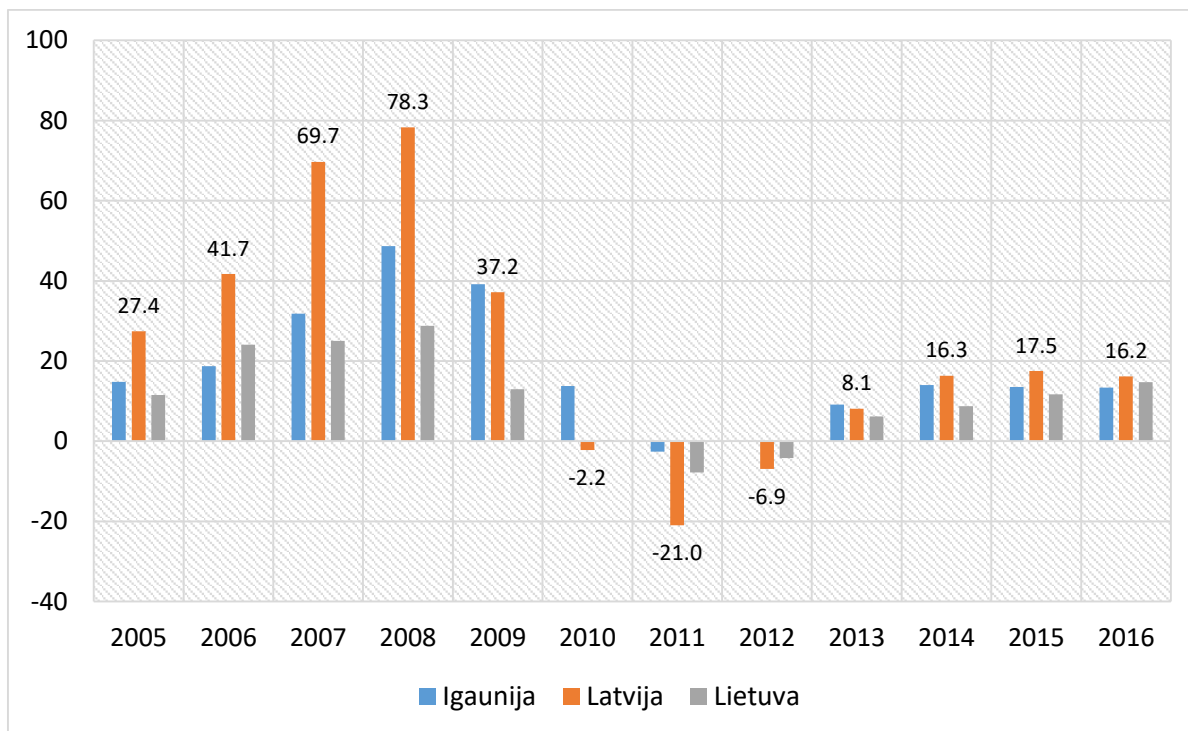
			Robežvērtības	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ārējās nelīdzsvarotības un konkurētspēja	Tekošā konta bilance (% no IKP)	3 gadu vidējais rādītājs	-4 %/6 %	-0,8	2,2	-1,6	-3,2	-2,7	-1,6	-0,3
	Neto starptautisko investīciju pozīcija (% no IKP)		-35 %	-82,9	-74,4	-67,2	-66,3	-65,9	-63,8	-58,9
	Reālais efektīvais valūtas kurss - 42 tirdzniecības partneri, SPCI deflatori	procentuālās izmaiņas 3 gadu laikā	±5 % un ±11%	6,7	-2,4	-8,6	-1,6	0,4	2,7	4,9
	Eksporta tirgus daļa - % no pasaules eksporta	procentuālās izmaiņas 5 gadu laikā	-6 %	21,8	26,8	8,4	6,3	11,5	12,9	9,3
	Nominālās darbaspēka vienības izmaksu indekss (2010=100)	procentuālās izmaiņas 3 gadu laikā	9 % un 12 %	-2,2	-21,0	-6,9	7,9	16,3	17,5	16,2
Iekšējās nelīdzsvarotības	Mājokļu cenu indekss (2010=100), gada izmaiņas procentos		6 %	-8,7	4,1	-0,4	6,5	4,3	-2,4	7,4
	Privātā sektora kredītplūsma, % no IKP, konsolidēta		14 %	2,5	-2,0	-2,1	0,9	-11,8	0,7	0,3
	Privātā sektora konsolidētais parāds, % no IKP		133 %	134,0	115,3	97,9	92,4	96,0	88,8	88,3
	Vispārējās valdības parāds, % no IKP		60 %	46,8	42,7	41,2	39,0	40,9	36,9	40,6
	Bezdarba līmenis	3 gadu vidējais rādītājs	10 %	14,9	17,7	16,9	14,4	12,6	10,9	10,1
	Finanšu sektora saistības kopā (% izmaiņas gadā)		16,5 %	-0,3	-4,1	5,2	5,2	10,4	12,2	5,8
Jaunie ieviestie nodarbinātības rādītāji	Ekonomiski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars — procentos no visiem iedzīvotājiem, vecuma grupā no 15 līdz 64 gadiem (3 gadu izmaiņas procentu punktos)		-0,2 %	0,4	-1,4	0,9	1,0	1,8	1,3	2,3
	Ilgtermiņa bezdarba līmenis — procentos no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, vecuma grupā no 15 līdz 74 gadiem (3 gadu izmaiņas procentu punktos)		0,5 %	7,2	6,9	3,3	-3,1	-4,2	-3,3	-1,7
	Jauniešu bezdarba līmenis — procentos no ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem (3 gadu izmaiņas procentu punktos)		2 %	25,6	17,4	-4,8	-13,0	-11,4	-12,2	-5,9

Autora veidota tabula, izmantojot Eiropas Komisijas datus

Nomināla darbaspēka vienību izmaksu indeksa dinamika Latvijā un pārējās Baltijas valstīs tiek atspoguļota 2.4. attēlā. Jāatzīmē, ka pat ja nenotiktu piemērojamas robežvērtības samazinājums, saistībā ar iestāšanos eirozonā 2014.gadā, faktiskais rādītājs pārsniegtu noteikto sliekšni jebkurā gadījumā.

⁶⁷European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2018. 2017, 105 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/swd-2017-661_en.pdf (skatīts 20.03.2018.)

Autors atzīmē, ka straujais darbaspēka vienību izmaksu kāpums visās Baltijas valstīs ir saistīts ar spēcīgu algu kāpumu, ņemot vērā ierobežotu darbaspēku pieejamību. Bezdarba līmenis visas trīs Baltijas valstīs 2017.gadā pietuvojies pirms pasaules ekonomikas krīzes 2008.gada zemajam līmenim, tādējādi uzņēmēji jauno darbinieku piesaistīšanas nolūkos palielina atalgojumu. Attiecībā uz Latviju, ir būtiski atzīmēt, ka pēdējos gados tiek būtiski palielināta arī minimāla alga, kas iedod savu artavu darbaspēka izmaksu kāpumam vidēji valstī. Tā, 2014.gada valstī noteiktā minimālā mēneša darba alga bija 320 eiro, tad turpmākajos gados tā attiecīgi palielinājās par 40 eiro, 10 eiro, 10 eiro un 2018.gadā vēl 50 eiro.

2.4.att. Nominālās darbaspēka vienības izmaksu kāpums Baltijas valstīs laikā periodā no 2005.-2017.gadam, procentuālās izmaiņas 3 gada laikā

Autora veidots attēls, izmantojot Eiropas Komisijas datus⁶⁸

Neraugoties uz to, ka Agras brīdināšanas mehānisma ziņojuma ietvaros nominālās darbaspēka vienības izmaksu indekss Latvijā pārsniedza noteikto sliekšni, izvērsta situācijas analīze, kā arī tas, ka Latvijas darbaspēka izmaksu izmaiņas visumā atbilst izmaiņām galvenajās tirdzniecības partnervalstīs, proti, Lietuvā un Igaunijā, padziļinātās izpētes ziņojuma izstrāde netika uzsākta.

Aktuālākie Eurostat dati liecina, ka nominālā darbaspēka vienības izmaksu indeksa pieaugumu var sagaidīt arī nākamā ziņojuma ietvaros. Tā, balstoties uz aktuālākajiem Eurostat datiem, trīs gadu vidējais nominālās darbaspēka vienības izmaksu indekss 2017. gadā Latvijā

⁶⁸European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2018. 2017, 51 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/swd-2017-661_en.pdf (skatīts 20.03.2018.)

palielinājies par 14,8%.⁶⁹ Vērtējot rādītāja dinamiku autors atzīme, ka, lai arī no vienas puses tā pieaugums labvēlīgi ietekmē iedzīvotāju neto ieņēmumus, tas negatīvi ietekmē nacionālās ekonomikas konkurētspēju, būtiski palielinot ražošanas izmaksas.

Reāla efektīva valūtas kursa svārstības tieša veidā ietekme eksporta konkurētspēju un tas ir viens no Agrās brīdināšanas mehānisma radītājiem. Laikā periodā no 2014.-2016.gadam inflācijas līmeni gan eirozonā, gan ES vidēji svārstījies ap nulli. Zema inflācija veicinājusi cenu konkurētspējas saglabāšanu, kura tiek atspoguļota tajā skaitā reāla efektīva valūtas kursa svārstības, kurš bija diezgan stabils pēdējos gados. Ja 2015.gadā eiro vērtība kļuva mazāka, tad 2016.gadā eiro zonas valstu nacionālas valūtas vērtība pret citām pasaules valstu valūtām palielinājies. Taču, neskatoties uz to, reāla efektīva valūtas kursa pozīcijas joprojām ir konkurētspējīgas un it īpaši salīdzinot ar pirmskrīzes periodu. Tomēr, atsevišķas ES dalībvalstis, tiek novērota konkurētspējas pasliktināšanās, kā piemēram Baltijas valstis, augstas darba samaksas kāpuma dēļ un Bulgārijā un Čehijas Republikā ilgstoši augstās inflācijas līmeņa dēļ.

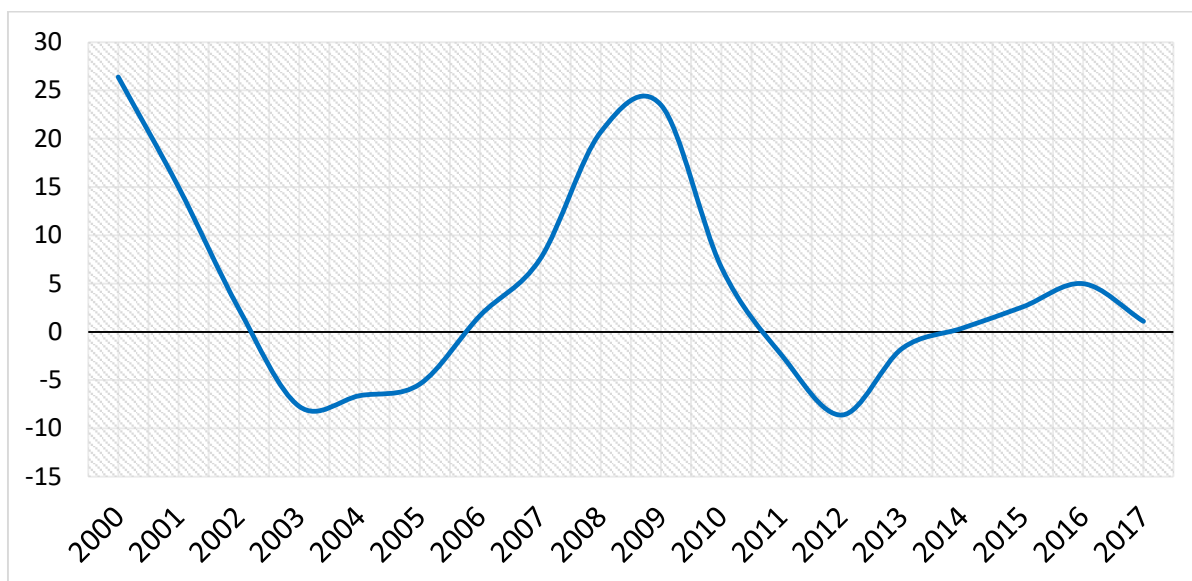
Attiecībā uz Latviju, tad autors grib atzīmēt, ka kopš 2000.gada Latvijā bija vērojamas lielas makroekonomiskās svārstības un akumulētajai iekšējai un ārējai nelīdzsvarotībai, kuru radīja ilgtermiņā neuzturama strauja ekonomiskā izaugsme, sekoja krasa ekonomiskā lejupslīde un šīs nelīdzsvarotības korekcijas. Arī reālais efektīvais valūtas kurss bija pakļauts lielām svārstībām, sākot no paaugstināšanās uzplaukuma gados līdz tai sekojošām korekcijām recesijas laikā.

2001.–2003. gadā reālais efektīvais valūtas kurss Latvijā reālajā izteiksmē saruka zemākas iekšzemes inflācijas dēļ. To noteica vājš iekšzemes pieprasījums pēckrīzes situācijā 1998.gadā, stagnācija Rietumeiropas valstu tautsaimniecībā un attiecīgi neliela importētā inflācija, naftas cenu lejupslīde pēc 2001. gada 11. septembra notikumiem un spiediena trūkums uz administratīvi regulējamām cenām. Laikā periodā no 2005.-2008.gadam reālais efektīvais valūtas kurss Latvijā paaugstinājās, (skatīt 2.5. attēlu), jo lielās kapitāla ieplūdes un īslaicīgi spēcīgais iekšzemes pieprasījums strauji paaugstināja iekšzemes cenas. Tomēr Latvijas preču kvalitātes uzlabojumi un vairāki piedāvājuma puses faktori vēl vairāk pastiprināja cenu kāpumu.

2008. gada beigās sākās ekonomikas krīze, iekšzemes pieprasījums kļuva vājāks un valdība īstenoja iekšējās korekcijas stratēģiju ar mērķi atjaunot Latvijas tautsaimniecības cenu

⁶⁹ Eurostat. Nominal unit labour cost, 3 years % change. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=tipslm10&tableSelection=1> (skatīts 19.03.2018.)

konkurētspēju. 2009. gadā, būtiski samazinoties darbaspēka izmaksām, saruka arī cenas un attiecīgi sāka pazemināties reālais efektīvais valūtas kurss.

2.5. att. Latvijas reālais efektīvais valūtas kurss laikā periodā 2000.-2017.gadām, procentuālās izmaiņas 3 gadu laikā izmaiņas

Autora veidots attēls, izmantojot Eiropas Komisijas datus⁷⁰

Šis samazinājums turpinājies līdz pat 2012.gadam. Lai arī kopš 2014.gadā atsācies Latvijas reāla efektīva valūtas kursa pieaugums, taču kāpums ir mērens un krietni mazāks nekā fiksētais kāpums līdz 2008.gadam. Reāla efektīva valūtas kursa svārstības pēdējos piecos gados veicina augoša darba samaksa, taču inflācijas līmenis tuvu nullei nedaudz samazina šo kāpumu.

Autors grib atzīmēt, ka līdz 2014.gadām, Latvijas nacionāla valūta bija Latvijas lats. Iestājoties ES, Latvija uzsāka gatavošanos arī dalībai Ekonomikas un monetārai savienībai un eiro ieviešanai. Viens no galvenajiem Ekonomikas un monetāras savienības iestāšanās nosacījumiem bija Māstrihtas kritēriju izpilde. Savukārt, viens no Māstrihtas kritērijiem paredzēja divus gadus ilgu dalību Valūtas kursa mehānismā II (VKM II). Saskaņā ar VKM II kritēriju vismaz divus gadus pirms Eiropas vienotās valūtas ieviešanas nacionālajai valūtai jābūt piesaistītai eiro un svārstībām jābūt ne lielākām par $\pm 15\%$ attiecībā pret piesaistes kursu. 2004. gada novembrī Latvijas Bankas padome pieņēma lēmumu par lata piesaisti eiro. 2004. gada 30. decembrī Latvijas Banka noteica lata piesaistes kursu eiro (1 EUR = Ls 0.702804) un 2005. gada maijā ar šādu kursu pievienojās VKM II.⁷¹ Savukārt, svārstību koridors ap noteikto kursu bija noteikt $\pm 1\%$. Ir būtiski atzīmēt, ka šāds pārejas kurss bija saglabāts līdz 2014.gadām jeb eiro ieviešanas brīdim. Tādējādi, autors grib atzīmēt, ka lata

⁷⁰European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2018. 2017, 47 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/swd-2017-661_en.pdf (skatīts 20.03.2018.)

⁷¹Latvijas Banka. Praktiski apsvērumi saistībā ar lata/eiro pārejas kursu. 2013. Pieejams: <https://www.bank.lv/component/content/article/8636> (skatīts 31.03.2018.)

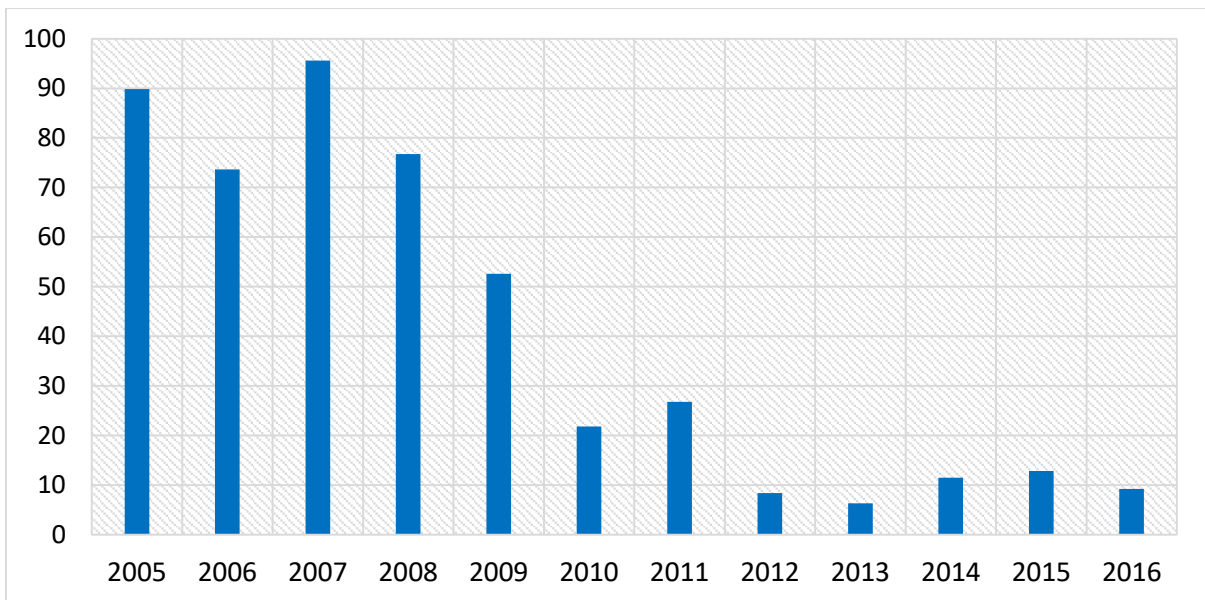
nominālā kursa svārstības pret eiro bija ierobežotas un nominālais valūtas kurss neradīja būtisku ietekmi uz Latvijas tirdzniecību ar eirozonas valstīm, kuras ir svarīgākais Latvijas ārējās tirdzniecības partneris.

Viens no aspektiem, ko analizēt, vērtējot konkurētspējas dinamiku, ir eksporta tirgus daļas pārmaiņas importējošās valstīs. Taču, Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā, tiek vērtēts piecu gadu izmaiņās valsts eksporta tirgus daļas pasaules eksportā. Lai minimizētu eksporta tirgus daļu īstermiņa svārstības, kā arī identificētu konkurētspējas pozīciju zaudējumu ārējos tirgos saistība ar strukturālām izmaiņām, kas var uzkrāties ilgākā laika periodā, par pamatu tiek ņemts piecu gadu periods. Savukārt, lai atspoguļotu valsts eksporta nozīmīgumu tiek novērtēts valsts eksporta vērtība pasaules eksportā. Pēc autora domām, lai precīzi atspoguļotu valsts eksporta nozīmīgumu un tas attīstību, tomēr to jāattiecina pret pasaules importu nevis eksportu, jo tieši tirgus daļa pasaules importā atspoguļo valsts konkurētspēju un vietu pasaules tirdzniecībā. Valsts eksporta attīstībai ir svarīgi ārējais pieprasījums jeb citu valstu importa apjoms, nevis eksporta apjoms. Latvijas valsts eksporta tirgus daļu pasaules importā autors analizēs darbā trešajā daļā, taču šajā daļā autors fokusēsies tieši uz Agrās brīdināšanas mehānisma ziņojumā iekļauto radītāju.

Eksporta tirgus daļas pasaules eksportā pēdējos gados lielākai daļai ES valstu, tajā skaitā arī Latvijai stabilizējas un kopumā uzrāda augošo tendenci. Eksporta tirgus daļa palielināšanā notika galvenokārt uz eksporta pieauguma ES iekšējā tirgū rēķinā. Savukārt, zemākas naftas un pārtikas produktu cenas palielināja pakalpojumu eksporta īpatsvaru kopējā eksportā. Lielākais eksporta tirgus daļu pieaugums bija fiksēts Īrijā, Luksemburgā un Rumānijā. Savukārt, kritums bija reģistrēts Grieķijai, Somijai un Zviedrijai. Ir svarīgi atzīmēt, ka ES lielākajam ekonomikām netika konstatētas būtiskas izmaiņas eksporta tirgus daļās.⁷² Autors grib atzīmēt, ka dalībvalstu skaits, kas pārsniedz noteikto sliekšni (-6%) ievērojami samazinās pēdējos gados, tādējādi apliecinot, ka ES kopējais eksports palielinās. Tā, 2014.gadā dalībvalstu skaits, kuru eksporta tirgus daļa pasaules importā vidēji piecos gados samazinājies par 6% bija 18. Taču 2015.-2016.gadā, to skaits samazinājies līdz 11 un 3 attiecīgi.

Attiecībā uz Latviju, eksporta tirgus daļas pasaules eksportā pēdējos gados ir stabilizējušās. Tomēr, darbaspēka vienību izmaksu būtisks kāpums apdraud to turpmāko attīstību vidējā termiņā. Par to liecina arī 2016.gada rezultāti, kad eksporta tirgus daļa nedaudz samazinājies salīdzinot ar iepriekšējo gadu, skatīt 2.6. attēlu.

⁷² European Commission. Alert Mechanism Report 2018. 2017, 12 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/com-2017-771-en.pdf> (skatīts 20.03.2018.)

2.6.att. Latvijas eksporta tirgus daļas procentuālās izmaiņas pasaules eksportā laikā periodā 2005.-2016.gadam, procentuālās izmaiņas 5 gadu laikā

Autora veidots attēls, izmantojot Eiropas Komisijas datus⁷³

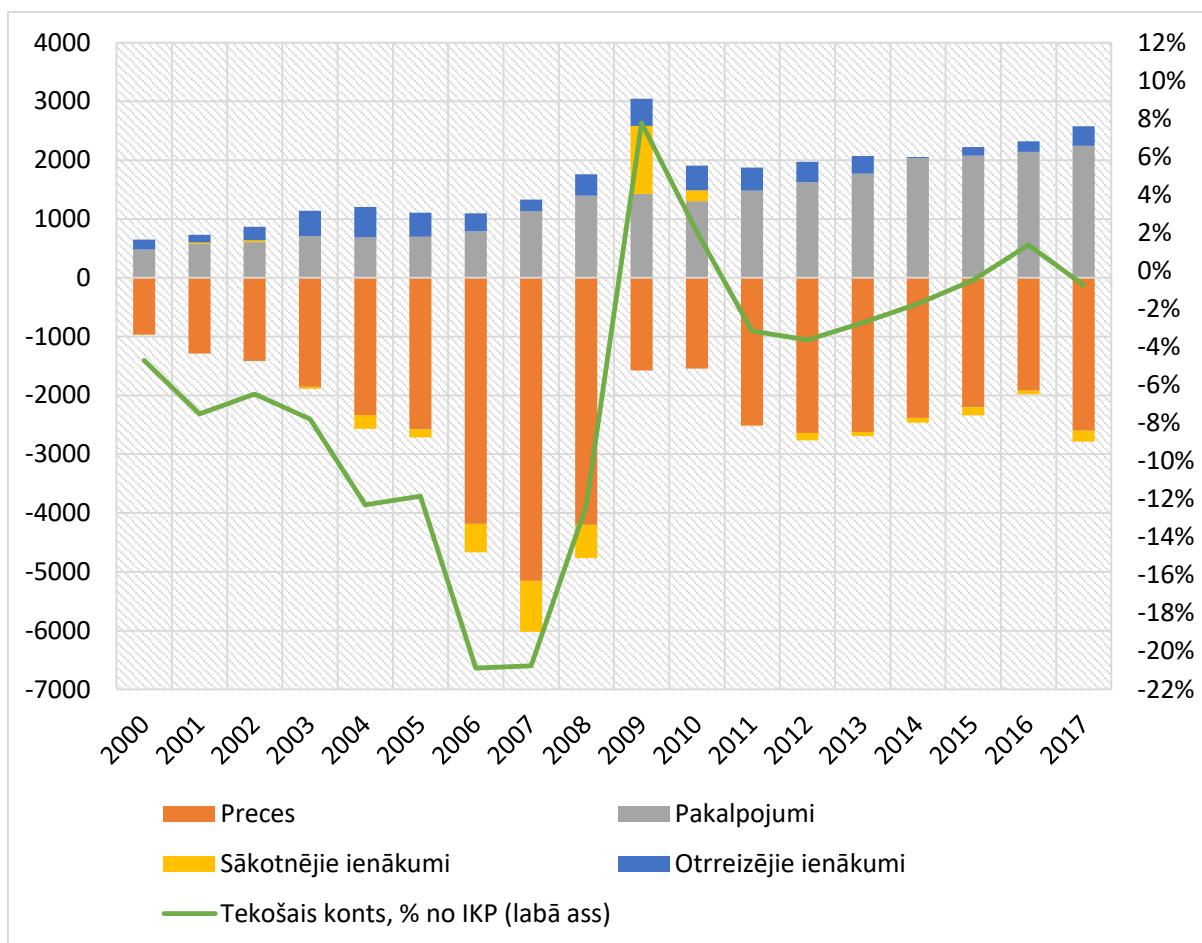
Viena no galvenajām ekonomiskajām brīvībām ES ir brīva un neierobežota preču kustība. Tādējādi viens no galvenajiem Latvijas ekonomikas sasniegumiem pēc pievienošanās ES bija ievērojams preču ārējās tirdzniecības apjoma pieaugums. Ja Latvijas preču eksporta vērtības kāpums laikā periodā 2000.-2003.gadā vidēji gadā bija 13,1%, tad iestājoties ES 2004. gadā un līdz pasaules ekonomikas krīzei 2007.gadam, preču eksporta pieaugums vidēji gadā bija jau 25,3% faktiskajās cenās. Tomēr, lai arī eksporta kāpums bija straujš, importa preču vērtības pieaugums bija vēl straujāks, attiecīgi 14,8% vidēji gadā 2000.-2003.gadam un 27,1% vidēji gadā laikā perioda no 2004.-2007.gadam. Tādējādi, pieaugot ārējās tirdzniecības aktivitātei kopumā un importam attīstoties straujāk, būtiski audzis preču ārējās tirdzniecības deficīts, no 1142,0 milj. eiro 2000. gadā līdz 5321,5 milj. eiro 2007. gadā. Preču eksporta deficīts šajā laikā periodā pieauga vairāk nekā 4 reizes, straujāks pieaugums no visām ES dalībvalstīm attiecīgajā laikā periodā bija reģistrēts tikai Francijai un Rumānijai.⁷⁴

Tieši preču ārējās tirdzniecības strauja deficīta pieauguma dēļ, 2.7. attēlā, tas attēlots ar oranža krāsa stabiņu, Latvijas maksājumu bilances tekošais konts ievērojami pasliktinājies. Tekoša konta bilance no -4,7% no IKP 2000. gadā palielinājies līdz -20,8% no IKP 2007. gadā. Tekoša konta bilance, kura izteikta procentuāli no IKP ir viens no ārējās nelīdzsvarotības un konkurētspējas radītājiem Agrās brīdināšanas mehānismā. Papildus tam, preču un pakalpojumu

⁷³European Commission. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2018. 2017, 49 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/swd-2017-661_en.pdf (skatīts 20.03.2018.)

⁷⁴ Autora aprēķini balstoties uz Eurostat datiem. Economy and finance. National accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 15.03.2018.)

eksports, kā arī imports ir viena no tekoša konta sastāvdaļām un tieši Latvijas gadījumā tas visbūtiskāk ietekme tekoša konta svārstības salīdzinot ar pārējiem maksājumu bilances tekoša konta sastāvdaļām. Tādējādi, pēc autora domām ir svarīgi aprakstīt Latvijas tekoša konta attīstību.

2.7. att. Latvijas maksājumu bilances tekoša konta komponentes (milj. eiro) un tekošais konts procentos no IKP laikā periodā 2005.-2017.gadam

Autora veidots attēls, izmantojot Eiropas Komisijas datus⁷⁵

Tekoša konta deficīts norāda ne tikai uz starpību starp eksportēto un importēto preču vērtību, bet arī pierāda nepieciešamību pēc ārējiem finansējuma avotiem, un Latvijas gadījumā šo finansējumu līdz 2008. gadam galvenokārt nodrošināja banku ārējie aizņēmumi. Šis finansējuma avots ir daudz nestabilāks nekā, piemēram, ārvalstu tiešo investīciju ielūde. Tāpēc, saglabājoties šādam izaugsmes modelim un tā finansēšanas avotiem, kļuva arvien skaidrāks, ka ekonomiskā izaugsme Latvijā nav sabalansēta un ilgtspējīga.

Tekoša konta deficīta pieaugums gandrīz līdz -20,8% no IKP 2007. gadā un tālāk sekojošs konta pārpalikuma pieaugums līdz +7,8% no IKP vien pēc diviem gadiem spilgti parāda straujo iekšzemes patēriņa pieaugumu un tālāko tik pat strauju kritumu.

⁷⁵Latvijas Bankas. Maksājumu bilance, ceturkšņa/gadu datu tabulas. 2018. Pieejams: <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=200> (skatīts 18.03.2018.)

Augstais maksājumu bilances tekošā konta deficīts Latvijā no 2004. gada līdz 2008. gadam liecināja gan par konverģences procesu, gan arī par tautsaimniecības atrašanos virs potenciāla izlaides līmeņa un ar to saistīto pārmērīgo iekšzemes pieprasījumu. Taču 2008. gada otrajā pusē starptautiskās finanšu krīzes ietekmē sākās kapitāla aizplūde, un strauji samazinājās pasaules ārējās tirdzniecības apjomi. Iekšzemes pieprasījuma samazinājums Latvijā bija lielāks par globālā pieprasījuma kritumu, kā rezultātā importa apjomu lejupslīde ievērojami pārsniedza eksporta apjomus negatīvās izmaiņas. Ārējās tirdzniecības deficīts būtiski samazinājās, kas kopā ar pozitīvu ienākumu kontu (ārvalstu tiešo investīciju Latvijā zaudējumu dēļ), noteica maksājumu bilances tekošā konta pārpalikumu 2009. gadā.⁷⁶

Pēc krīzes perioda maksājumu bilances tekošā konta bilance ir praktiski sabalansēta, deficīts samazinās katru gadu. Tekošā konta svārstības galvenokārt nosāka izmaiņas preču kontā, proti preču eksporta un importa plūsma. 2017. gadā tekošā konta deficīts bija vien 0,8% no IKP jeb 204 milj. eiro. Deficīta pieaugumu galvenokārt noteica straujāks preču importa vērtības kāpums par preču eksporta pieaugumu. Ja preču eksports palielinājies par 1040,7 milj. eiro, tad importa vērtība pieauga par 1790,6 milj. eiro, tādējādi palielinot gan preču konta deficītu, gan tekošā kontā deficītu kopumā. Jāatzīmē, kā pēdējo trīs gadu maksājumu bilances tekošā konta vidējais līmenis (0,1% no IKP) nepārsniedz ES agrās brīdināšanas mehānismā noteikto sliekšni (-4% / +6% no IKP). Šāds tekošā konta deficīts nerada bažas par tā finansēšanu un ilgtspēju.

Apkopojot aktuālākus makroekonomiskās nelīdzsvarotības uzraudzības rādītājus var secināt, ka četri rādītāji neiekļaujas noteiktajās robežvērtībās. Taču divi no tiem, neto starptautiskā investīciju bilance un vidējais bezdarba līmenis uzrāda pozitīvu samazināšanās dinamiku. Savukārt, kā galveno risku turpmākajiem gadiem var iezīmēt darbaspēka vienības izmaksu pieaugumu un to negatīvo ietekmi uz eksporta tirgus daļām. Pēc autora domām, lai minimizētu darbaspēka vienību izmaksu kāpuma negatīvo ietekmi uz eksportu, ir nepieciešams veikt investīcijas jaunās iekārtās un tehnoloģijās, lai tādējādi palielinātu produktivitāti.

Nākošajā diplomdarba daļā, autors analizēs Latvijas eksporta attīstību, iedziļinoties preču un pakalpojumu eksporta dinamikā un struktūrā, galvenajos noieta tirgus un eksporta tirgus daļās pasaules importā.

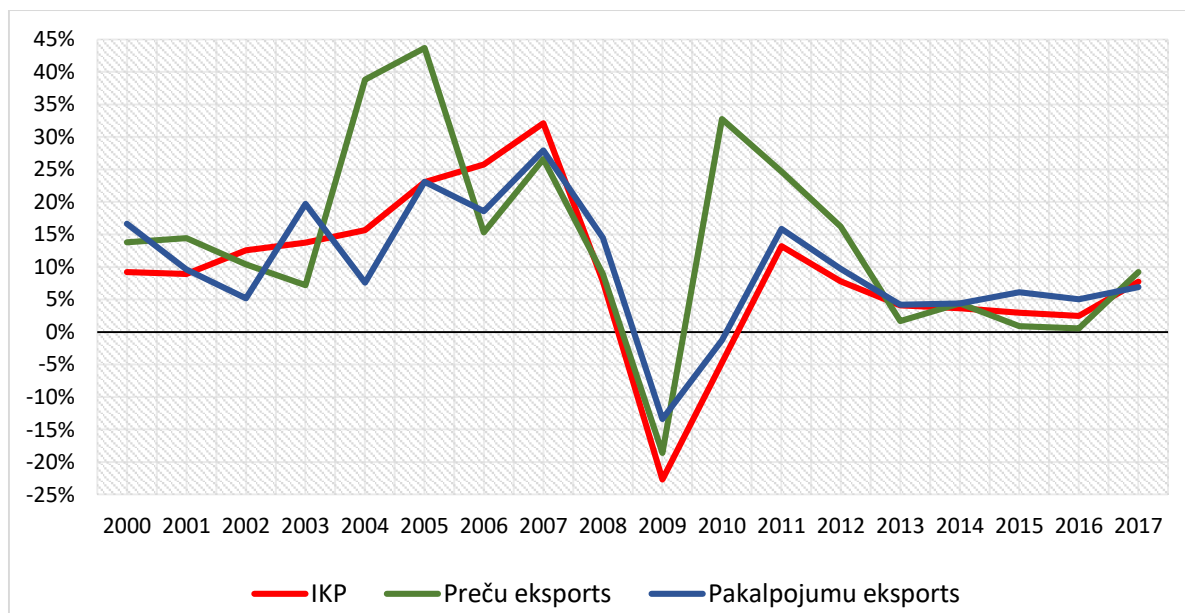
⁷⁶ Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Latvijas Konverģences programma 2009-2012. 2010. 10.lpp.
Pieejams: <http://www.fm.gov.lv/files/files/597EAA123922001267174474745831.pdf> (skatīts 18.03.2018.)

3. EKSPORTA ANALĪZE LATVIJĀ

3.1. Latvijas eksporta attīstības dinamika kopš 2000.gada

Latvijā ir brīvā tirgus ekonomika, tajā pašā laikā ar ierobežotiem dabas un cilvēku resursiem, tādējādi šo faktoru ietekmes potenciāls uz valsts ekonomisko attīstību ir ierobežots. Savukārt eksportam, kas ir viena no IKP sastāvdaļām, ir neierobežotas attīstības iespējas, kas var būtiski veicināt ekonomisko izaugsmi. Papildus tam eksports ir ārvalstu valūtas avots, kas var būt izmantojams importēto preču iegādei, ko Latvija pati nespēj saražot. Tāpēc autors uzskata, ka ir svarīgi izanalizēt Latvijas preču un pakalpojumu eksporta dinamiku, to ietekmējošos faktorus un būtiskākās izmaiņas. Papildus tam šajā diplomdarba daļā autors salīdzinās Latvijas eksporta attīstību ar citām valstīm.

Kopš 2000.gadā gan Latvijas tautsaimniecība kopumā, gan preču un pakalpojumu eksports atsevišķi piedzīvoja ļoti strauju izaugsmi, tikpat strauju kritumu 2009.gadā saistībā ar pasaules ekonomikas krīzes izraisītājam sekām un mēreno izaugsmi pēdējos piecos gados. Analizējot datus, autors var secināt, ka preču un pakalpojumu eksporta dinamika pēdējos 17 gados bija līdzīga, izņemot divos periodos, laika periodā no 2004.-2005.gadam un no 2010.-2012.gadam. Ir būtiski atzīmēt, ka 2004.-2005.gadā preču eksporta vērtība palielinājās attiecīgi par 38,8% un 43,7%, (skatīt 3.1. attēlu), kas bija vieni no straujākajiem pieaugumiem starp visām ES dalībvalstīm. Pakalpojumu eksporta attīstība arī bija augšupejoša, taču mērenāka nekā preču eksporta kāpums. Tā pakalpojumu eksports 2004.-2005.gadā palielinājies attiecīgi par 7,6% un 23,1%.

3.1.att. Latvijas iekšzemes kopprodukta, preču eksporta un pakalpojumu pieauguma tempi faktiskajās cenās laikā periodā no 2000.-2017.gadam, %

Autora veidots attēls, izmantojot Eurostat datus⁷⁷

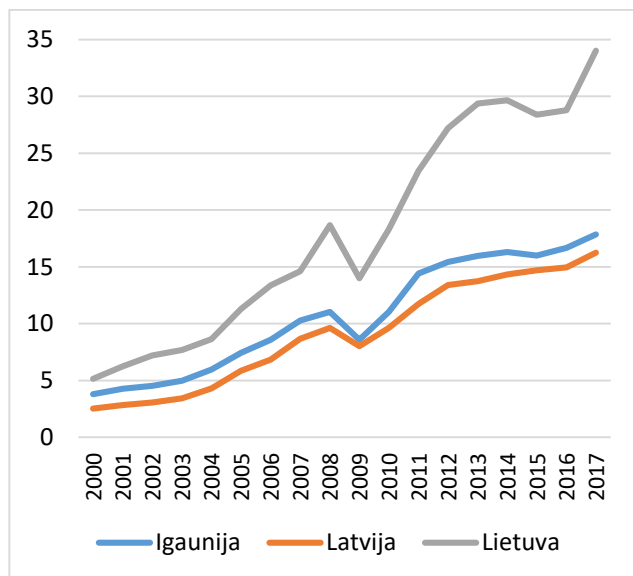
⁷⁷Eurostat. Economy and finance. National accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 20.04.2018.)

Viena no galvenajām ekonomiskajām brīvībām ES ir brīva un neierobežota preču kustība. Tādējādi viens no būtiskākajiem efektiem pēc Latvijas pievienošanās ES bija ievērojams ārējās tirdzniecības apjoma pieaugums. Lai gan jau kopš neatkarības atjaunošanas preču tirdzniecība Latvijā bija diezgan brīva, turklāt arī Latvijas tiesību aktu saskaņošana ar ES tika uzsākta ilgi pirms oficiālas pievienošanas 2004.gadā un tādējādi pozitīvais tirdzniecības integrācijas efekts bija jūtams jau iepriekšējos gados. Tieši līdz ar oficiālo Latvijas pievienošanās ES bija fiksēts straujš ārējās tirdzniecības apgrozījuma kāpums. 2000.–2003. gadā Latvijas eksports uz ES valstīm palielinājās vidēji aptuveni par 12,9% gadā, četru gadu laikā kopumā pieaugot vairāk nekā par 60%, bet nākamajos četros gados, līdz ar pievienošanas vienotai ekonomiskai un tirdzniecības ES telpai, Latvijas eksporta kāpuma temps uz ES valstīm gandrīz dubultojās, sasniedzot vidēji 24,0% gadā. Svarīgi atzīmēt, ka eksporta ekspansija uz ES valstīm nenotika uz pārējo, ārpus ES esošo valstu rēķina. Latvijas eksports uz citām valstīm pieauga pat straujāk nekā uz ES valstīm. Ja pirms Latvijas pievienošanās ES eksports uz valstīm ārpus ES vidēji palielinājies par 13,8% gadā, tad pēc pievienošanās ES vidējais eksporta kāpuma temps uz ārpus ES esošajām valstīm pārsniedza 30%. Tādējādi pievienošanās ES ne tikai būtiski atviegloja savstarpējos tirdzniecības darījumus ar pārējām ES valstīm, bet deva iespēju Latvijai panākt labākus tirdzniecības nosacījumus arī darījumos ar citām valstīm, it īpaši ar NVS valstīm.

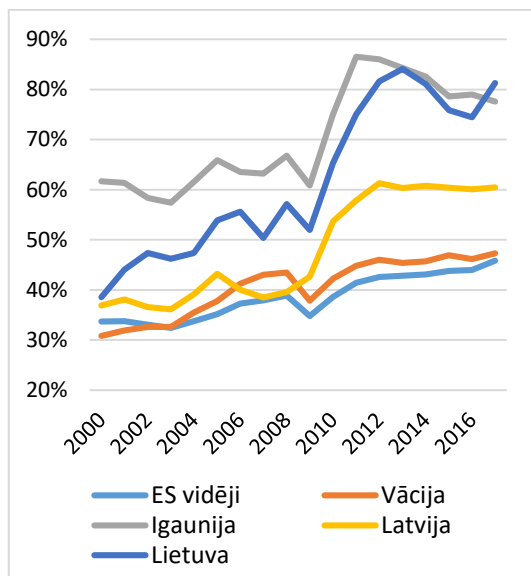
Pasaules ekonomikas un finanšu krīze 2007.-2008.gadā būtiski ietekmēja ne tikai Latvijas ekonomisko attīstību, bet arī Latvijas galvenos tirdzniecības partnerus, tādējādi, samazinoties ārējam pieprasījumam, jau 2008.gada beigās bija fiksēts eksporta samazinājums. Savukārt 2009.gadā kritums tikai pastiprinājās, un Latvijas preču un pakalpojumu eksporta vērtība faktiskajās cenās samazinājās attiecīgi par 18,6% un 13,4%. Tomēr jau 2010.gadā, stabilizējoties ārējai tirdzniecībai ES, lielākajā Latvijas preču eksportam noieta tirgū, preču eksports uzradīja visai spēcīgu kāpumu, palielinoties attiecīgi par 32,8%. Taču par spīti ievērojamam pieaugumam, preču eksporta vērtība bija mazāka nekā pirms ekonomikas krīzes perioda. Savukārt pakalpojumu eksports pozitīvo pieaugumu uzradīja tikai 2011.gadā, kopumā par 15,8% gada griezumā. Pēdējos piecos gados preču un pakalpojumu eksporta pieaugums bijis svārstīgs, bet pozitīvs.

Pasaules ārējā tirdzniecībā visas Baltijas valstis tiek uztvertas kā vienots tirgus. Visām trijām valstīm ir līdzīgs ģeogrāfiskais stāvoklis un vēsture. Papildus tam pasaules tirdzniecības ķēdēs un no ārvalstu investoru skatupunkta Baltijas valstis tiek uztvertas kā vienota ekonomiskā telpa. Taču dažādu faktoru dēļ ārējās tirdzniecības panākumi starp Baltijas valstīm diezgan būtiski atšķiras. 2000.gadā Latvijas kopējā eksporta vērtība bija 2526,6 milj. eiro, savukārt Igaunijā un Lietuvā attiecīgi 3803,04 milj. eiro un 5152,9 milj. eiro, skatīt 3.2. attēlu. Lai arī

Latvijas ekonomika jeb iekšzemes kopprodukts gan 2000.gadā, gan arī turpmākajos gados vienmēr ir bijis augstāks nekā Igaunijas, tomēr absolūtā izteiksmē Igaunija spēja eksportēt vairāk nekā Latvija. Eksporta nozīmīgumu valsts tautsaimniecībā un eksporta atvērtību raksturo eksporta īpatsvars iekšzemes kopproduktā. 2000.gadā eksports veidoja 36,9% no Latvijas IKP, 61,6% - Igaunijas un 38,5% - Lietuvas, skatīt 3.3. attēlu. Kopš 2000.gada Lietuvai izdevās vairāk nekā dubultot eksporta īpatsvaru IKP. Arī Latvijai izdevās palielināt eksporta īpatsvaru IKP līdz 60,5% 2017.gadā, taču joprojām tas ir ievērojami zemāks, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm.

3.2.att. Preču un pakalpojumu eksporta vērtība Baltijas valstīs, miljardu eiro⁷⁸

3.3.att. Preču un pakalpojuma eksporta īpatsvars iekšzemes kopproduktā Baltijas valstīs, Vācijā un ES vidēji, %⁷⁹

Autora veidoti attēli, izmantojot Eurostat datus

Kopējais preču īpatsvars IKP Eiropas Savienībā kopumā un lielākajā ES ekonomikā - Vācijā atsevišķi laikā periodā no 2000.-2017.gadam vidēji bija 38,5% un 40,6% attiecīgi. Kas ir tikai nedaudz zemāk salīdzinot ar Latviju (48,1%) un būtiski zemāk salīdzinot ar Igauniju (70,6%) un Lietuvu (61,7%). Autors grib atzīmēt, ka zemāks eksporta īpatsvars Vācijā nenozīmē, ka Vācijas eksports ir mazkonkurētspējīgs salīdzinot piemēram ar Igauniju. Vācijai ir cita ekonomikas struktūra, kura galvenokārt balstās uz iekšējo patēriņu, tādēļ kā, ka tā ir valsts ar lielo iedzīvotāju skaitu ar augstiem ienākumiem. Taču, fakts, ka eksporta īpatsvars Latvijas IKP ir būtiski zemāks nekā citas Baltijas valstīs, it īpaši salīdzinot ar Igauniju nozīmē tieši pretējo, ka Latvijas eksports pasaules ārējā tirdzniecībā ir mazāk konkurētspējīgs. Kopš 2000.gadā Lietuvai un Igaunijai izdevās labāk integrēties pasaules tirdzniecības ķēdēs un kāpināt eksporta vērtību. Tajā pašā laikā, analizējot eksporta konkurētspēju, ir svarīgs ne tikai

⁷⁸Eurostat. Economy and finance. Annual national accounts. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 20.04.2018.)

⁷⁹ turpat

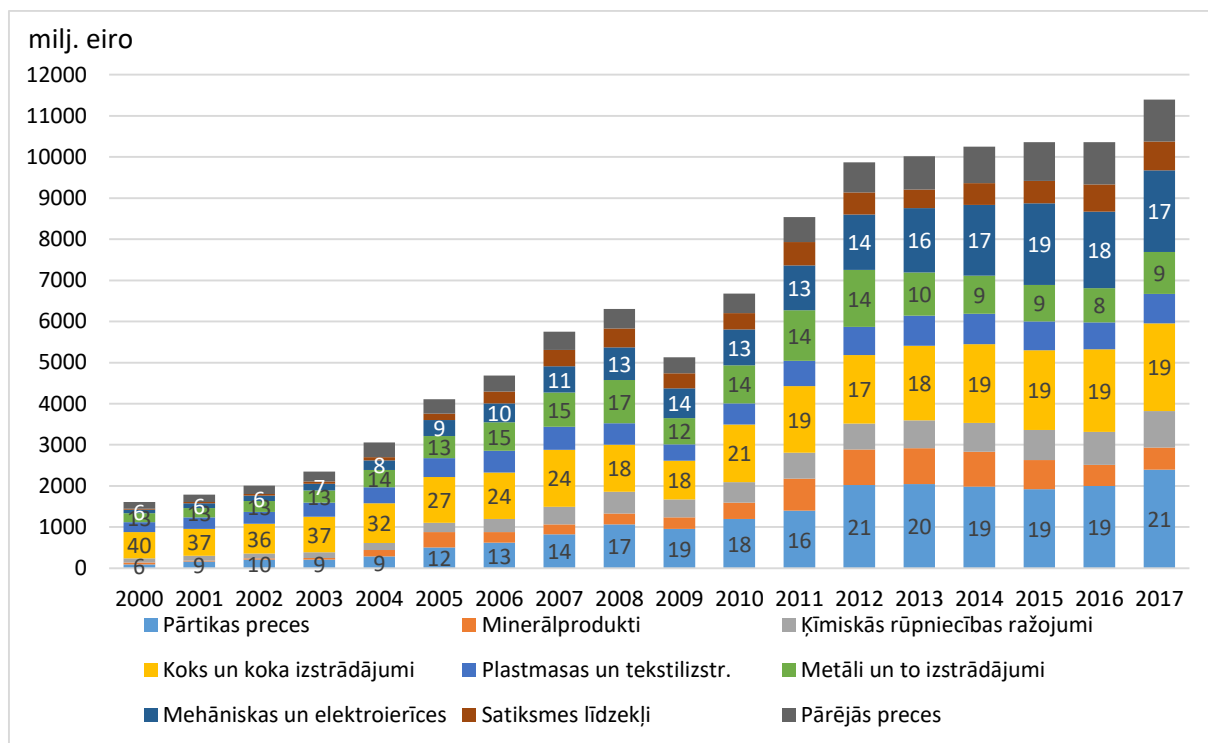
eksporta apjoms un kopējā vērtība, bet arī tādi aspekti, kā produktivitāte, eksporta tehnoloģiskā intensitāte, eksporta diversifikācija. Šie aspekti tiks analizēti diplomdarbā turpmāk.

2017.gadā uzlabojoties ārējās tirdzniecības konjuktūrai, būtiski palielinājies eksports visas Baltijas valstīs. Pērnajā gadā, pirmo reizi kopš pasaules ekonomikas un finanšu krīzes visam ES dalībvalstīm bija pozitīva ekonomikas izaugsme. Savukārt vidējā ES ekonomikas izaugsme 2017.gadā sasniedza 2,4%, kas ir straujākais kāpums kopš 2008.gada. Jāatzīmē, ka ES tirgus ir galvenais eksporta tirgus Baltijas valstīm. Arī pārējos Baltijas valstīm nozīmīgajos noieta tirgus, kā Krievija un ASV bija fiksēta viena no straujākam ekonomikas izaugsmēm pēdējos gados. Tādējādi kopējā eksporta vērtība Latvijā palielinājās par 8,5% faktiskajā cenā, kas ir straujākais kāpums kopš 2012.gada. Savukārt Igaunijā un Lietuvā eksports pieauga attiecīgi par 7,1% un 18,2%, kas ir straujākais kāpums kopš 2011.gada. Palielinoties eksportam, 2017.gadā bija uzstādīts rekords visās Baltijas valstīs vienlaicīgi, gada ietvaros eksporta vērtībai palielinoties līdz augstākajam līmenim kopš statistikas uzskaites sākuma jeb kopš 1995.gada. Latvijā eksporta vērtība bija 16239,3 milj. eiro, Igaunijā 17849,9 milj. eiro un Lietuvā 34033,1 milj. eiro.

3.2. Latvijas preču un pakalpojumu eksporta attīstība un ietekmējošie faktori

Līdz ar tiesību aktu saskaņošanu 1999.gada 10.februārī Latvija pievienojās Pasaules Tirdzniecības organizācijai. Kopš tā brīža pasaules ārējā tirdzniecība kļuva liberālāka, līdz ar to arī Latvijas eksports būtiski palielinājies. Tā preču eksporta vērtība kopš 2000.gada palielinājās 7,1 reizes. Tajā pašā laikā preču eksports kļuva ievērojami diversificētāks. Laika periodā no 2000.-2003.gadam vairāk nekā trešdaļu no kopējā preču eksporta veidoja tikai viena preču grupa jeb koka un koka izstrādājumi, skatīt 3.4. attēlu. Deviņdesmitajos gados Latvijas rūpniecība bija vāji attīstīta, ko negatīvi ietekmēja nesakārtota uzņēmējdarbības vide un zemas investīcijas tehnoloģiju un ražošanas modernizācijā, līdz ar to kokapstrāde un koksnes eksports koncentrēja lielu uzņēmēju interesi, jo bija pieejami visi iekšzemes resursi veiksmīgam biznesam, proti koksne un darbaspēks. Papildus tam, noturīgs ārējais pieprasījums ļāva īsā laikā strauji palielināt eksporta ieņēmumus. Koka un koka izstrādājumu cenu svārstības tirgū laiku pa laiku tika novērotas, taču tas īsā laikā būtiski neizmainīja vispārējo tendenci. Tomēr ar laiku, palielinoties investīcijām citās rūpniecības nozarēs, kā arī attīstoties tirdzniecības sakariem un tehnoloģijām, kopējais eksports turpināja strauji augt - īpaši pēc Latvijas pievienošanās ES, bet koksnes produkcijas īpatsvars tajā strauji mazinājās. Autors grib atzīmēt, ka lai arī koka un koka izstrādājumu īpatsvars kopējā preču eksporta mazinājies kopš

2000.gadā, eksporta vērtībā naudas izteiksmē bija augoša. 2017.gadā koka un koka izstrādājumu eksports uzstādīja jauno rekordu, viena gada laikā vērtībai sasniedzot 2130,9 milj. eiro.

3.4. att. Latvijas preču eksporta vērtība pa preču grupām milj. eiro un lielāko preču kategoriju īpatsvars kopējā preču eksportā, %

Autora veidots attēls izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes datus⁸⁰

Ienākošās ārvalstu tiešās investīcijas, it īpaši tādās nozarēs kā pārtikas apstrādē un būvniecības materiālu ražošanā, augošas vietējo uzņēmēju investīcijas, augoša ekonomika un noturīgs ārējais pieprasījums veicināja arī citu preču eksporta attīstību. Būtiski palielinājies lauksaimniecības un pārtikas preču eksports, kas kopš 2012.gada veido lielāko īpatsvaru kopējā preču eksportā, vidēji 19,9%. Lauksaimniecības un pārtikas preču eksporta struktūra ir daudzveidīga un kopš 2000.gada eksporta vērtības kāpums ir fiksēts gaļai, zivīm, eļļām un citiem pārtikas produktiem. Taču trīs preču grupas jāizceļ īpaši - piena produkti, graudaugu un alkoholisko dzērienu eksports, kas ir pārtikas eksporta dzinējspēks un 2017.gadā kopumā veidoja 52,9% no pārtikas preču eksporta.

Kopš 2014.gada vidus, divu gadu garumā, piena produktu eksports ir pastāvīgi samazinājies, ko pastiprināja Krievijas noteiktās sankcijas atsevišķiem lauksaimniecības un pārtikas produktiem no ES un ASV, piena ražošanas kvotu atcelšana ES un vājais pieprasījums attīstības valstīs. Taču, kopš pērnā gada vidus piena pieprasījuma un piedāvājuma apjoms

⁸⁰ Centrālā statistikas pārvalde. Preču ārējā tirdzniecība pa valstīm pēc Kombinētās nomenklatūras. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 20.04.2018.)

pasaules tirgos stabilizējas, tādējādi sekmējot gan piena cenu kāpumu, gan eksporta vērtības pieaugumu. Zīmīgi, ka piena produktu eksports galvenokārt ir Latvijā ražotas preces, nevis reeksportētas no citām valstīm. Galvenie noieta tirgi šī veida produkcijām ir Eiropas valstīs, kā Lietuva un Polija. Līdz 2014.gada augustam pirms Krievijai noteiktā pārtikas embargo, arī Krievija bija viens no galvenajiem pārtikas preču eksporta tirgiem. Savukārt alkoholisko dzērienu eksporta galvenais noieta tirgus ir tieši Krievija. Tā 2017.gadā no 585,3 milj. eiro alkoholisko dzērienu eksporta, divas trešdaļas bija eksports uz Krieviju. Taču autors grib atzīmēt, ka ievērojama daļa no kopējā alkohola eksporta ir reeksports, jo alkoholisko dzērienu importa vērtība un dinamika ir ļoti līdzīga. Vīni un stiprie alkoholiskie dzērieni tiek importēti no Rietumeiropas valstīm un tālāk tiek reeksportēti uz Krieviju. Graudaugi ir vēl viens eksporta produkts, kurš tiek ražots šeit uz vietas. Latvijai ir senas tradīcijas graudaugu audzēšanā, tādējādi nav pārsteigums, ka 2017.gadā Latvija spēja eksportēt kviešus un rudzus 370,6 milj. eiro vērtībā.

Mehāniskās un elektroierīču eksports kopš 2012.gadā ir strauji audzējies savu īpatsvaru kopējā preču eksporta vērtībā, taču galvenokārt uz reeksporta apjoma pieauguma rēķinā. Pēc Latvijas Bankas novērtējumā, tieši šajā preču eksporta grupā ir vislielākais reeksporta īpatsvars. Kopš 2011.gadā reeksporta īpatsvars mehānisko un elektroierīču preču grupā vidējo veido nedaudz vairāk nekā 50%.⁸¹ Mehānisko un elektroierīču eksporta grupa pamatā sastāv no mobilajiem telefoniem, projektoriem un monitoriem, kā arī turboreaktīviem dzinējiem, jeb no tām precēm, ko Latvija neražo vispār vai ražo ļoti ierobežota daudzuma. Piemēram, mobilo telefonu eksports 2017.gadā bija 605,9 milj. eiro un eksporta tirgi bija galvenokārt Rietumeiropas valstīs. Savukārt, mobilo telefonu imports attiecīgajā gadā bija 614,2 milj. eiro, galvenokārt no Āzijas reģiona valstīm, kas liecina par ļoti augstu reeksporta īpatsvaru šajā preču grupā. Autors grib atzīmēt, ka ieviešot pievienotās vērtības nodokļa apgrieztās maksāšanas kārtību elektrotehnikas, datortehnikas un mobilo telefonu piegādēm 2016.gada 1.aprīlī, būtiski samazinājies fiktīvu darījumu apjoms šajā nozarē, tādējādi negatīvi ietekmējot šīs nozares eksportu. Taču negatīvais efekts bija īslaicīgs, ietekmējot tikai 2016.gadu un 2017.gadā sākumu. Ilgtermiņā šāda jaunieviešana kārtība padarīs biznesa vidi šajā nozarē tikai konkurētspējīgāku.

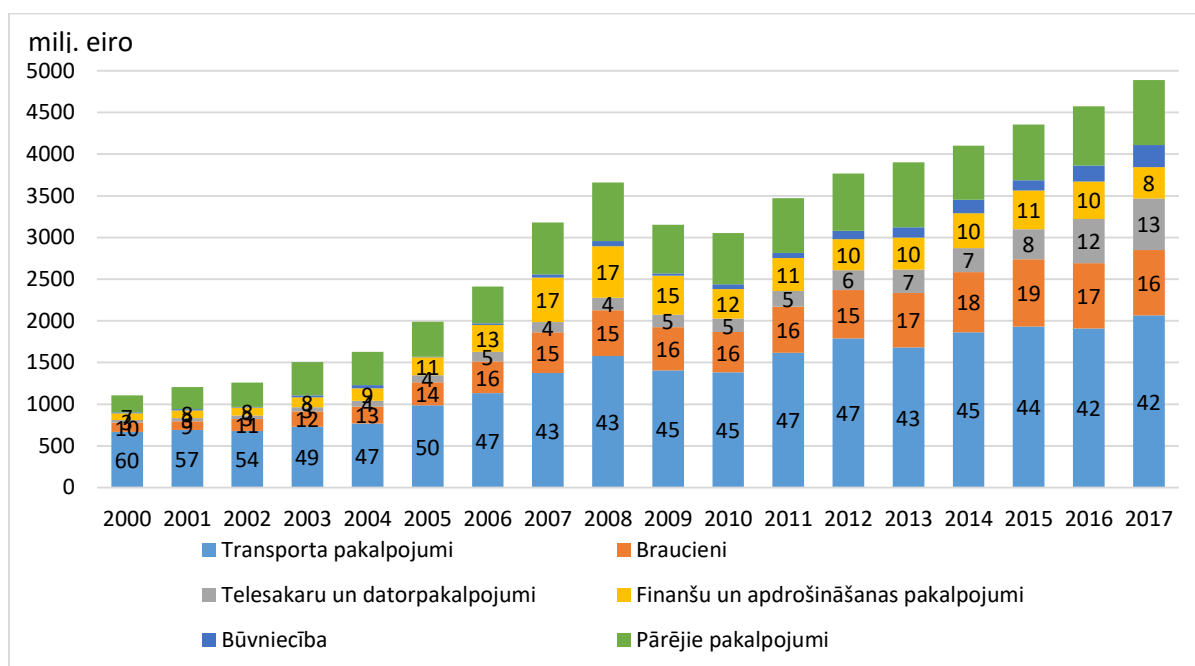
Eksporta vērtību kopš 2000.gada kāpinājuši arī citas preču grupas. Pēdējos gados vērojama labvēlīga konjunktūra būvniecības nozarē ES dalībvalstīs, kas pozitīvi atspoguļojas arī Latvijas būvniecības un metālu eksporta datos. 2017.gadā būvniecības izstrādājumu

⁸¹ Beņkovskis K., Bērziņa S., Zorgenfreija L. Latvijas reeksporta novērtējums, izmantojot uzņēmuma līmeņa datus. 2015. 13.lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/diskusiju-materials-latvijas-reeksporta-novertejums-izmantojot-uznemuma-limena-datus>

eksports pieauga par 5,3%, straujāk palielinoties stikla un keramikas izstrādājumiem, ka arī cementam. Savukārt metālu un metālu izstrādājumu eksports pēc vairāku gadu samazinājuma, metālu eksporta vērtība samazinājās kopš 2012.gadā, 2017.gadā uzrāda vienu no straujākajiem eksporta pieaugumiem visu preču kategoriju griezumā. Būtiski palielinoties dzelzs un tērauda velmējumu eksportam uz Vāciju un Poliju, kā arī dzelzs lūžņu eksportam uz Turciju, metālu un to izstrādājumu eksports pieauga par 21,9%, salīdzinot ar 2016.gadu.

Lai arī Latvijas pakalpojumu eksports ir aptuveni div ar pus reizes mazāks par preču eksportu, taču Latvijas tautsaimniecības sektori, kas specializējas tieši pakalpojumu sniegšanas jomā, veido gandrīz divas trešdaļas no pievienotās vērtības. Pēdējos piecos gados šis rādītājs ir bijis 63,3%. Vērtējot no darba tirgus aspekta, pakalpojumu nozare arī ir svarīgas, jo šajā jomā kopumā uz 2017.gada beigām strādāja 57,8% no kopējiem nodarbinātajiem Latvijā. Ieņēmumi no sniegtajiem pakalpojumiem ārvalstniekiem 2017.gadā vairāk nekā četrkārsojas, salīdzinot ar 2000.gadu.

Pakalpojumu eksporta īpatsvars kopējā eksportā 2000.gadu sākumā veidoja ap 40%, taču straujāka preču eksporta attīstība samazināja šo īpatsvaru. Kopš 2010.gada pakalpojumu eksports veido 30% kopējā eksportā. Autors grib atzīmēt, ka lai arī pēdējos septiņos gados pakalpojumu īpatsvars nav būtiski mainījies, sniegto pakalpojumu struktūra pakāpeniski kļūst diferencētākā jau kopš 2000.gada līdz pat mūsdienām. Latvijas pakalpojumu eksporta dinamika absolūta izteiksmē tiek atspoguļota 3.5. attēlā.

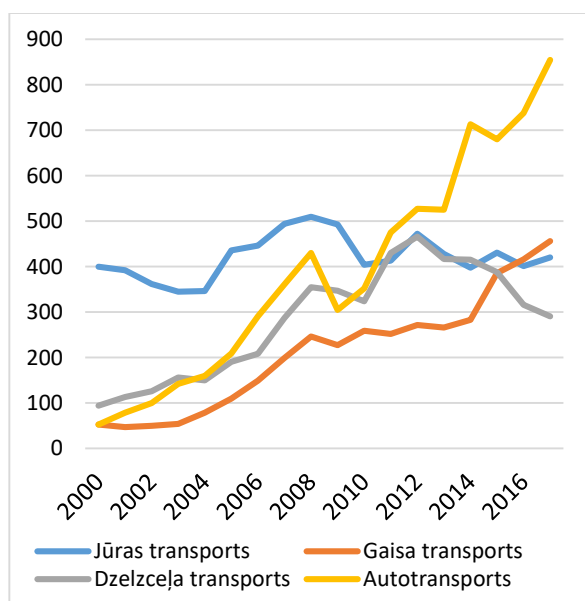

3.5. att. Latvijas pakalpojumu eksports pa pakalpojumu veidiem, milj. eiro laikā periodā no 2000.-2017.gadam un lielāko grupu īpatsvars, %
 Autora veidots attēls, izmantojot Latvijas Bankas datus⁸²

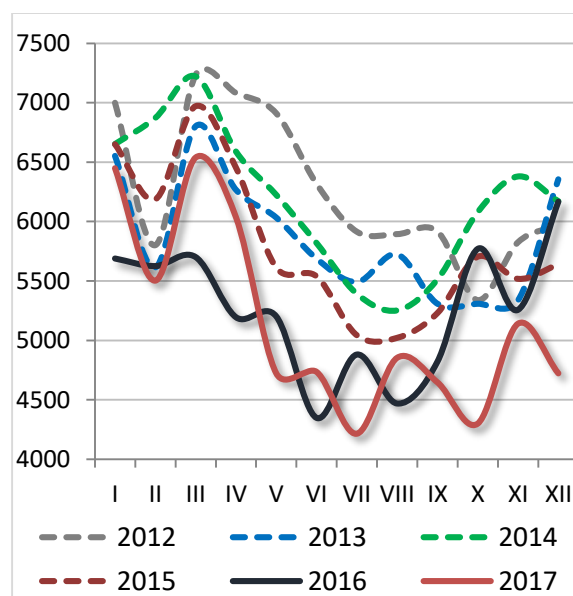
⁸²Latvijas Bankas. Statistikas datubāze. Maksājumu bilance, ceturkšņa/gadu datu tabulas. Pieejams: <https://statdb.bank.lv/lb/?lang=lv> (skatīts 20.04.2018.)

Transporta pakalpojumi ir lielākā pakalpojumu eksporta grupa. Tās būtisko pienesumu ekonomikai lielā mērā ir veicinājušas Latvijas dabiskās priekšrocības jeb faktori, kas saistīti ar Latvijas ģeogrāfisko novietojumu. Pirmkārt, Latvijai ir izeja uz jūru, kura neaizsalst ziemā, tas dod iespēju attīstīt ostu darbību un ar ostu saistīto pakalpojumus, piemēram, kuģu remonts un dzelzceļa pārvadājumi. Otrkārt, Latvija ir sava veida tilts starp Austrumeiropu un Rietumeiropu, kas ir izdevīga pozīcija tranzītpārvadājumiem, izmantojot ne tikai jūras pārvadājumus, bet attīstot arī dzelzceļu un autotransporta pārvadājumu tīklu.

3.6. attēls parāda, kā sniegto transporta pakalpojumu struktūra laika gaitā mainījies, mazinoties jūras transporta un palielinoties autotransporta nozīmībai. Tā 2017.gadā ieņēmumi no sniegtākajiem autotransporta pakalpojumiem ārvalstniekiem bija 855 milj. eiro, gaisa transporta – 456 milj. eiro, jūras transporta – 420 milj. eiro un dzelzceļa transporta – 291 milj. eiro. Jūras transporta pakalpojumu eksporta vērtība kopš 2000.gada bija diezgan stabila, taču tas ir vienīgais transporta veids, kura vērtība nav pieaugusi šajā laika periodā. Tādējādi īpatsvars samazinājies trīs reizes, no 60,0% 2000.gadā līdz 20,3% 2017.gadā. Tam par iemeslu bija gausā globālās ekonomikas atkopšanās pēc ekonomiskās krīzes gadiem un secīgā energoresursu pieprasījuma un cenu mazināšanās. Pārvadāto krāvu apjoms Latvijas ostas tiek atspoguļotā 3.7. attēlā.

3.6.att. Latvijas transporta pakalpojumu eksports sadalījumā pa transporta veidiem laikā periodā no 2000.-2017.gadam, milj. eiro⁸³

3.7. att. Krāvu apjoms Latvijas ostās pa mēnešiem laikā periodā no 2012.-2017.gadam, tūkst t⁸⁴

Autora veidoti attēli, izmantojot Latvijas Bankas un Centrālās Statistikas pārvaldes datus

⁸³ Latvijas Banka. Statistikas datubāze. Maksājumu bilance, ceturkšņa/gadu datu tabulas. Pieejams: <https://statdb.bank.lv/lb/?lang=lv> (skatīts 20.04.2018.)

⁸⁴ Centrālā statistikas pārvalde. Transports. Ar jūras transportu nosūtītas, saņemtas kravas Latvijas ostas. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/transp/transp_isterm_transp/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 20.04.2018.)

Papildus tam apkalpoto jūras kravu īpatsvara kritumu pēdējo desmit gadu laikā ietekmē Krievijas ostu attīstība – investīcijas Sanktpēterburgas ostas darbībā un uzbūvētās Ustjulugas un Primorskas ostas, kas nelabvēlīgi iespaido Latvijas ostu konkurētspēju.⁸⁵

Latvijai svarīgs transporta pakalpojumu partneris ir Krievija. 2014.-2015. gadā, kad Krievijas ekonomika būtiski saruka, mazinoties arī rubļa vērtībai, strauji mazinājās arī Latvijas ienākumi no sniegtajiem auto pārvadājumu pakalpojumiem. Ekonomikas lejupslīde Krievijā negatīvi ietekmēja arī tās kaimiņvalstu, kas ir arī Latvijas partnervalstis, ekonomiku. Valūtas kursa kritums arī Baltkrievijā, Ukrainā un Centrālāzijā, kura valūtas vērtība lielākoties ir atkarīga no ekonomikas situācijas Krievijā, mazināja Latvijas sniegto pakalpojumu cenu konkurētspēju šajos reģionos. Taču, jāatzīmē, ka laika gaitā Latvijas tranzītkompānijas, it īpaši autopārvadātāji investējuši savā attīstībā un spēja pārorientēt pārvadājumus uz citiem reģioniem, sevišķi, Rietumeiropas valstīm.

Ārvalstu tūristu izdevumi Latvijā, kas maksājumu bilances tekošā kontā tiek atspoguļoti kā braucieni arī diezgan būtiski pieaugusi kopš 2000.gadā, ko pamatā noteica Latvijas iestāšanās ES un bezvīzu režīms ES ietvaros, atsevišķu starptautisko kultūras, sporta un politikas pasākumu norise un tūrisma jomas attīstība kopumā. Pēdējos trīs gados ārvalstu tūristu izdevumi svārstās ap 800 milj. eiro gadā, kas veido aptuveni 3% no nominālā IKP. Ja 2000.gadā ārvalstu viesu skaits bija vien 268 tūkst. cilvēku, tad 2017.gadā jau 1,8 milj. cilvēku. To veicināja gan Rīgas brīvostas un lidostas “Rīga” attīstībā, gan ar tūrisma jomu saistītās valsts un privātas institūcijas, kas popularizē Latviju ārvalstīs. Autors grib atzīmēt, ka arvien pieaug ārvalstnieku interese par tādiem augstas pievienotās vērtības pakalpojumiem kā izglītība un veselība. Šobrīd ienākumi no šo pakalpojumu eksporta kopējā pakalpojumu eksporta struktūrā veido nelielu daļu, tomēr tai ir potenciāls pieaugt. Piemēram, šobrīd Veselības ministrija ir sagatavojusi veselības tūrisma attīstības veicināšanas likumprojektu, lai pastiprinātu iespēju nākotnē gūt ienākumus no ārvalstu viesu izmantotajiem medicīnas pakalpojumiem Latvijā. Kā perspektīvākos medicīnas pakalpojumus veselības jomas eksperti akcentē diagnostiku un onkoloģisko saslimšanu terapiju, tieši cenas konkurētspējas faktoru dēļ.⁸⁶

Savukārt, iztīrējot izglītības pakalpojumu eksportu, augstākās izglītības eksports 2015. gadā bija viena no straujāk augošajām nozarēm, ārvalstu studentu īpatsvaram no visa studējošo skaita pieaugot no 1% 2008.-2009.gada studiju gadā līdz 8% 2015.-2016.gada. Pienesums

⁸⁵ Vecgaile L. Pakalpojumu eksporta nozīme Latvijas ekonomikā. 2017. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/pakalpojumu-eksporta-nozime-latvijas-ekonomika> (skatīts 20.04.2018.)

⁸⁶ Veselības ministrija. “Veselības tūrisma attīstības veicināšanas likums”. 2016. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40406811> (skatīts 21.04.2018.)

ekonomikai no šīs industrijas 2015./2016. studiju gadā kopumā bijis 148 milj. eiro jeb 0,6% no IKP.⁸⁷

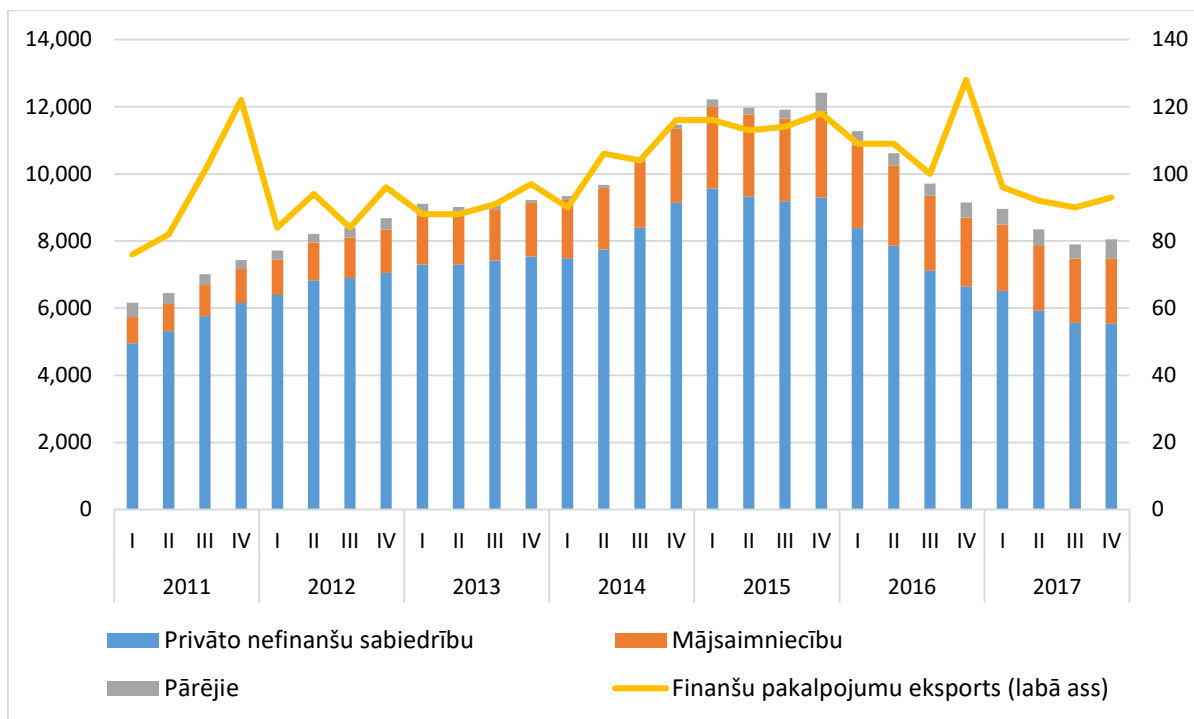
Finanšu pakalpojumu eksports Latvijas maksājumu bilancē tiek atspoguļots, ka iegūtie ienākumi no finanšu starpniecības darījumiem, izņemot pakalpojumus, kas saistīti ar apdrošināšanas sabiedrību un pensiju fondu pārvaldīšanas darbībām. Finanšu starpniecības darījumi ir, piemēram, noguldījumu pieņemšana un kreditēšana, kredītkaršu pakalpojumi, komisijas un nodevas, kas saistīti ar finanšu līzingu, faktoringu, riska parakstīšanu un klīringa maksājumiem. Ir iekļauti arī finanšu konsultāciju pakalpojumi u.c.⁸⁸ 2017.gadā finanšu pakalpojumu eksports samazinājies pirmo reizi kops 2012.gadā. Saistībā ar stingrākam prasībām noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas jomā, kā arī saistībā ar ieviestajām sankcijām pret atsevišķām Neatkarīgo Valstu Sadraudzības valstīm, finanšu pakalpojumu eksporta vērtība 2017.gadā samazinājās par 16,9% jeb 75 milj. eiro, sasniedzot 375 milj. eiro vērtību. To apliecina fakts, ka sniegto finanšu pakalpojumu eksports ārpus ES rezidentiem samazinājies par 68 milj. eiro, kamēr ES rezidentiem vien par 6 milj. eiro.

Ieņēmumi no finanšu pakalpojumu eksporta diezgan cieši korelē ar nerezidentu ieguldījumu apjomu Latvijas komercbankos. Kopš ekonomikas krīzes 2009.gadā līdz 2015.gada beigām, ārvastu rezidentu noguldījumu apjoms Latvijas komercbankas pakāpeniski palielinājies. Uz 2015.gada beigām nerezidentu noguldījumu apjoms sasniedza 12,4 miljārdus eiro, skatīt 3.8. attēlu. Taču saistība gan ar OECD rekomendācijām noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas jomā, gan ar Latvijas regulatora stingrākam prasībām šajā jomā, nerezidentu noguldījums apjoms kopš 2016.gada strauji samazinās. Tādējādi tas negatīvi ietekme arī finanšu pakalpojumu eksportu.

Ienākumi no finanšu pakalpojumiem attīstās vienā viļņā ar norisēm finanšu sektorā kopumā. Tātad lielākais sniegto pakalpojumu apjoms jau vēsturiski bijis valstīm ārpus ES. Tas ir saistīts gan ar Latvijas vēsturiski iestrādātajām ekonomiskajām partnerattiecībām, gan valodu zināšanām. Piemēram, Krievija ir viena no lielākajām klientēm Latvijas piedāvāto finanšu pakalpojumu izmantošanā. Tomēr ekonomikas attīstība šajā valstī ir vājā pēdējos gados, līdz ar to arī ienākumi no finanšu pakalpojumiem ir mazinājušies.

⁸⁷ Certus. The Higher Education Exports Sector in Latvia: High Growth, High Potential. Riga, 2016. 3 p. <http://certusdomnica.lv/en/agenda/the-higher-education-export-sector-in-latvia-high-growth-high-potential/>

⁸⁸ Latvijas Banka. Latvijas maksājumu bilance 2017. 2018. 12.-13.lpp. Pieejams: https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/LMB_2017.pdf (skatīts 21.04.2018.)

3.8.att. Nerezidentu noguldījumu apjoms Latvijā reģistrētas komercabankas un Latvijas finanšu pakalpojumu eksports laikā periodā no 2011.-2017.gadā pa ceturkšņiem, milj. eiro

Autora veidots attēls, Izmantojot Latvijas Bankas un FKTK datus⁸⁹

Cits aspekts, kas redzams ienākumu dinamikā, atspoguļojot norises finanšu tirgos, ir jaunu likumu ieviešana ar mērķi pastiprināt finanšu stabilitāti un drošības aspektus. Piemēram, 2016.-2017.gados, pastiprinoties bankas regulatoru lomai ne tikai Latvijā, bet arī citviet pasaulē, stingrāku noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas prasību dēļ, ārvalstu klientu noguldījumu Latvijas bankās dinamikā bija novērojama ietekme.

IKT eksports. Telesakaru, informācijas un datorpakalpojumu eksports ir Latvijas pēdējā laika lepošanās objekts. Šie ir pakalpojumi ar augstu pievienoto vērtību, un tā eksporta vērtībā 2017.gadā kopumā palielinājies par 16,3% salīdzinot ar iepriekšējo gadu. Savukārt, pēdējos desmit gados vidējais kāpums ir 18,3%, straujāk pieaugot informācijas un datorpakalpojumiem. Iemesli šādam straujam sniegto IKT pakalpojumu eksporta kāpumam ir vairāki. Piemēram, plašs piedāvāto pakalpojumu klāsts. Tiek izveidoti datu centri un piedāvāti sistēmu administrēšanas pakalpojumi, izstrādātas elektronisko maksājumu sistēmas, kā arī nodrošināta to ieviešana. Latvijas telesakaru pakalpojumi, informācijas un datorpakalpojumi ir plašāk pieprasīti ES valstīs, nekā ārpus ES, kur Latvijas sniegto pakalpojumu vērtība pēdējos gados ir attiecīgi vidēji 60% un 40%. Tā, 2017.gadā telesakaru pakalpojumi visplašāk pārdoti Maltai, Zviedrijai, Itālijai un Norvēģijai. Par datorpakalpojumiem lielākie ienākumi plūduši no ASV,

⁸⁹Latvijas Banka. Maksājumu bilance, ceturkšņa/gadu datu tabulas. Pieejams: <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=200>. FKTK. Kredītiestāžu ceturkšņa pārskati. Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/ceturksna-parskati.html> (skatīts 20.04.2018.)

Kipras, Zviedrijas un Lielbritānijas. Cits iemesls sniegto informācijas un komunikācijas jomu pakalpojumu eksporta kāpumam ir atsevišķu ārvalstu uzņēmumu tendence IT infrastruktūru no Rietumeiropas valstīm pārcelt uz Latviju, ko galvenokārt nosāka relatīvi zemākas darbaspēka izmaksas un pietiekoša augsta vietējo ekspertu kvalifikācija šajā jomā. IKT nozares eksportam attīstoties, novērojams, ka paralēli attīstās arī šo pašu pakalpojumu imports. Šāda tendence varētu liecināt, ka, IKT nozarei paplašinoties, iekšzemē trūkst darbaroku ar IKT saistītajās profesijās, tāpēc resursi tiek smelti ārvalstīs.

Pakalpojumu eksporta attīstības dinamika pēdējos desmit gados bija stabili augoša un salīdzinot ar preču eksportu, vidējais pieaugums bija nedaudz straujāks. Autors grib atzīmēt, ka pakāpeniski mainās pakalpojumu eksporta struktūra, to īpatsvarā palielinoties pakalpojumiem ar augstu pievienoto vērtību. Ja 2000. gadā finanšu, telesakaru, informācijas un datorpakalpojumu īpatsvars kopējā pakalpojumu eksportā veidoja 10,0%, tad 2017.gadā jau 20,4%, palielinot savu daļu galvenokārt uz transporta pakalpojumu rēķina. Arī salīdzinot ar atsevišķām preču eksporta kategorijām, pakalpojumu eksporta cipari ir visai iespaidīgi. Tā, 2017.gadā finanšu pakalpojumu eksporta vērtība bija līdzīga ar farmaceitisko produktu eksportu. Telesakaru pakalpojumu eksports bija ekvivalents saplākšņa eksportam, bet informācijas tehnoloģiju pakalpojumu eksports bija nedaudz lielāks par tekstilmateriālu un tekstilizstrādājumu eksportu.

4. LATVIJAS EKSPORTA KONKURĒTSPĒJAS NOVĒRTĒJUMS

4.1. Latvijas uzņēmējdarbības vides konkurētspējas analīze

Pat viena maza reģiona ietvaros eksporta vērtība un dinamika var krasi atšķirties uzņēmējdarbības vides attīstības un pievilcības līmeņa dēļ. Var redzēt, ka Lietuvā ir augstākā eksporta vērtība Baltijas valstīs. Pat Igaunijā, kura gan ekonomikas, gan iedzīvotāju skaita ziņā ir mazāka par Latviju, eksporta vērtība ir lielāka nekā Latvijā. Šīs apakšnodaļas ietvaros tiek izvērtētas Latvijas atsevišķi uzņēmējdarbības vides veidojošie faktori, tās stiprās un vājās puses. Daži no šiem faktoriem tiks salīdzināti ar Igaunijā un Lietuvā.

Kā bija minēts teorētiskajā daļā, būtisks instruments uzņēmējdarbības vides novērtēšanā ir Pasaules Bankas starptautiskais pētījums *Doing Business*, ar kuru palīdzību tiek izzināts Latvijas uzņēmēju viedoklis par to darbību kavējošiem faktoriem, kā arī apzināts uzņēmēju viedoklis par administratīvo slogu radošajām prasībām, un attiecīgi tiek sagatavots veicamo pasākumu saraksts Uzņēmējdarbības plāna ietvaros.⁹⁰

Aktuālākajā Pasaules Bankas *Ease of Doing Business* reitingā 2018. gadā, kura analīzes periods ir starp 2016. gada jūniju un 2017. gadu jūniju, starp 190 pasaules valstīm Latvija atrodas augstajā 19. vietā. Vēl jo vairāk, ES dalībvalstu vidū, Latvija ierindota 8. vietā, novērtējumā piekāpjoties tikai – Dānijai, Apvienotajai Karalistei, Zviedrijai, Igaunijai, Īrijai, Somijai un Lietuvai. Zīmīgi, ka lielāka ES ekonomikā – Vācija, kopējā vērtējuma ierindojas uzreiz aiz Latvijas jeb 20. vietā. Reitinga kopvērtējumā Igaunija ieņem 12. vietu, savukārt Lietuva ierindojas 16.vietā. Baltijas valstu sadalījums reitingā pilnā mērā atspoguļo eksporta īpatsvaru iekšzemes kopprodukta šajās valstīs. Augstākā vieta reitingā un lielākais eksporta īpatsvars ekonomikā ir Igaunijā. Savukārt, pēc tam gan Pasaules Bankas reitingā, gan pēc eksporta īpatsvarā seko Lietuva un Latvija. Detalizēts apraksts par kopējo eksporta īpatsvaru valsts iekšzemes kopprodukta autors sniedzis 3.1. apakšnodaļā.

4.1. tabulā ir atspoguļoti Baltijas valstu salīdzinošie rādītāji pēdējā *Doing Business* pētījumā salīdzinājumā ar 2017. gadu. Ja radītājs atzīmēts ar sarkanu krāsu, tas nozīme, ka salīdzinājumā ar 2017. gadu radītāja vērtējums uzlabojies, ja ar zīlu krāsu, tad pasliktinājies. Var redzēt, ka salīdzinājumā ar 2017. gadu progress vērojams tikai Lietuvai, kopumā par 5 pozīcijām. Kamēr, Latvijā tieši pretēji, reitinga kopvērtējumā pazaudēja 5 vietas. Lai arī atsevišķas reitinga pozīciju novērtējums Igaunijai 2018.gadā mainījies, taču kopvērtējumā Igaunija saglabāja 12. vietu.

⁹⁰ Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Uzņēmējdarbības vides uzlabošana. 2018. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vide_/uznemejdarbibas_vides_uzlabosana/ (skatīts 10.05.2018.)

**Baltijas valstu salīdzinošie rādītāji Pasaules Bankas pētījumā
Doing Business 2018. gada salīdzinājumā ar 2017. gadu⁹¹**

Rādītājs	Latvija		Lietuva		Igaunija	
	2018	+/-	2018	+/-	2018	+/-
Vieta kopvērtējumā	19	-5	16	+5	12	0
Uzņēmējdarbības uzsākšana	21	+1	27	+2	12	+2
Būvniecības atļaujas	49	-26	12	+4	8	+1
Elektroenerģijas pieslēgumi	62	-20	33	+22	41	-3
Nekustamā īpašuma reģistrācijas	22	+1	3	-1	6	0
Kredītu reģistrs	12	-5	42	-10	42	-10
Investoru (mazākuma) tiesību aizsardzība	43	-1	43	+8	76	-23
Nodokļu maksāšana	13	+2	18	+9	14	+7
Pārrobežu tirdzniecība	25	0	19	0	17	0
Līgumsaistību izpilde	20	+3	4	+2	11	0
Uzņēmējdarbības izbeigšana	53	-9	70	-4	44	-2

Autora veidota tabula, izmantojot Pasaules Bankas datus

Turpmāk diplomdarbā autors galvenokārt analizēs Latvijas pozīciju *Doing Business* pētījumā, taču atsevišķas pozīcijas salīdzinās arī ar kaimiņvalstīm.

Jaunākajā Pasaules Bankas pētījumā attiecībā uz Latviju progress salīdzinājumā ar 2017.gadu vērojams četrās pozīcijās: uzņēmējdarbības uzsākšana, nekustamā īpašuma reģistrācija, nodokļu maksāšana, līgumsaistību izpilde. Taču autors atzīmē, ka uzlabojums šajās pozīcijās ir minimāls un tika sasniegts, galvenokārt pasliktinoties attiecīgajiem rādītājiem citās valstīs.

Visaugstākais sniegums starp rādītājiem Latvijai ir vērojams kredītu reģistrā – 12. vietā. Šis rādītājs tiek aprēķināts, ņemot vērā kredītņēmēja un kredītdevēja juridiskas tiesības, slēdzot līgumu par kredītu izsniegšanu, kā arī kredītinformācijas pieejamību un apmaiņu. Vērtējot Latviju, īpaši var atzīmēt tieši plašu informācijas segumu un apjomu par kredītņēmējiem un to pieejamības iespējas kredītiestādēm. Balstoties uz Pasaules Bankas datiem, Latvijas valsts kredītu reģistrā atrodas informācija par 88,8%⁹² no valstī dzīvojošiem pieaugušiem cilvēkiem. Kredītu reģistrā, kuru uzrauga Latvijas Banka, ir pieejama informācija par kredītu ņēmējiem un viņu galvniekiem, viņu saistībām un to izpildes gaitu. Taču, kredītu reģistrā iekļautajām ziņām ir informatīvs raksturs, un tās nepierāda klienta un klienta galvnieka saistību un to pārkāpumu esamību vai neesamību. Kredītu reģistrs darbību sāka 2008. gada 1.janvārī, kad tajā automātiski tika reģistrēta parādnieku informācija, kura laikā no 2003. gada 2. jūnija līdz 2007. gada 31.

⁹¹ The World Bank. Doing Business. Economy rankings. 2018. Pieejams: <http://www.doingbusiness.org/rankings> (skatīts 12.05.2018.)

⁹² The World Bank. Doing Business 2018. Latvia. Pieejams: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/latvia> (skatīts 12.05.2018.)

decembrim tika uzkrāta Latvijas Bankas Parādnieku reģistrā. Sākot ar 2012. gada 1. decembri Kredītu reģistra darbību regulē "Kredītu reģistra likums", Latvijas Bankas "Kredītu reģistra noteikumi" (izdoti saskaņā ar "Kredītu reģistra likumu") un "Noteikumi par elektronisko informācijas apmaiņu ar Latvijas Banku" (izdoti saskaņā ar "Kredītu reģistra likumu" un likumu "Par Latvijas Banku").⁹³

Otrais augstākais sniegums starp visiem pētījumā iekļatājiem radītājiem Latvijai ir nodokļu maksāšanā – 13. vietā. Jāatzīmē, ka visām Baltijas valstīm ir relatīvi līdzīgs un labs novērtējums šajā rādītājā. Autors grib uzsvērt, ka pievilcīgākas uzņēmējdarbībai ir tās valstis, kas piedāvā uzņēmējiem izdevīgus un labvēlīgus nosacījumus investīciju veikšanai, tādējādi attīstot ražošanu vai pakalpojumu biznesu un kā rezultātā stimulējot eksporta apjomus. Valsts rīcībā ir vairāki instrumenti, ar kuriem tā var stimulēt vai ierobežot investīciju plūsmu. Viens no nozīmīgākajiem instrumentiem pēc autora domām ir nodokļu politika, jo tā tiešā veidā ietekmē uzņēmuma peļņu un dividenžu apjomu, savukārt attiecībā uz ārvalstu investoriem - arī potenciālo repatriēšanas apjomu uz investora mītnes valsti.

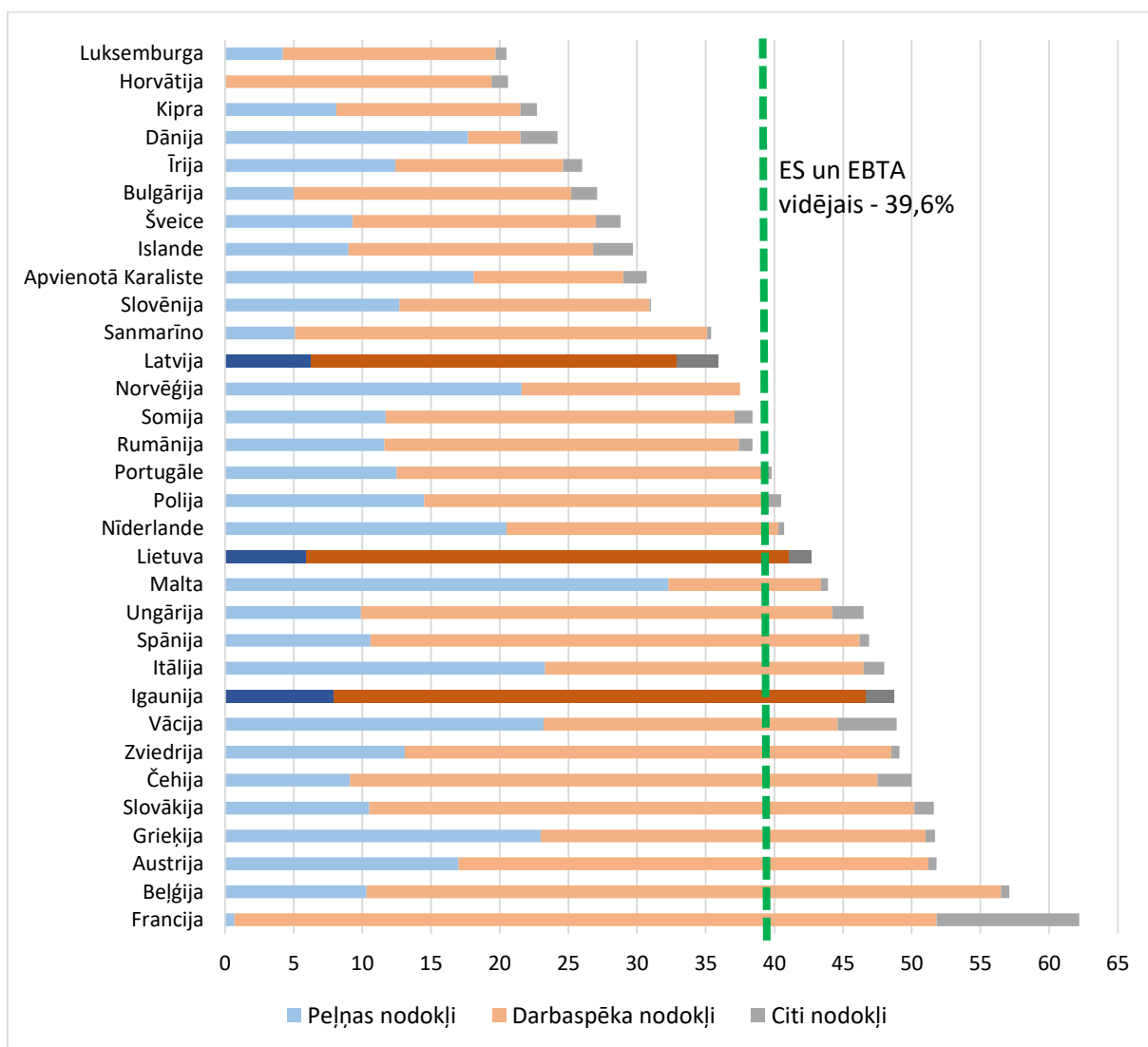
Saskaņā ar Eiropas Savienības Statistikas biroju datiem, kopējais nodokļu slogs Latvijā attiecībā pret IKP ir viens no zemākajiem ES un sastāda 29,2% no IKP 2015. gadā, tie ir aktuālākie šobrīd pieejamie dati. Kas esot būtiski zem vidējā ES rādītāja - 38,7% no IKP. Pēc Rumānijas (28,0%), Bulgārijas (29,0%) un Lietuvas (29,1%), tas bija ceturtais zemākais līmenis. No uzņēmējdarbības skatupunkta tas vērtējams pozitīvi, taču apskatot Latvijas nodokļu struktūru, jāsecina, ka darbaspēka nodokļu slogs procentuāli no IKP ir augstāks nekā kaimiņvalstīm. Piemēram, iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieņēmumi no IKP Latvijā bija 5,9% 2015. gadā, kas ir augstāk nekā Igaunijai (5,8%), Grieķijai (5,4%), Slovēnijai (5,1%), Ungārijai (5,0%), Polijai (4,7%), Lietuvai (3,9%), Rumānijai (3,7%), Čehijas Republikai (3,6%), Slovākijai (3,1%), Bulgārijai (3,1%) un Kiprai (2,7%).⁹⁴

Atbilstoši Nodokļu nomaksas ziņojumam 2018 (*Paying Taxes 2018 report*), ko sagatavo konsultācijas uzņēmums *PricewaterhouseCoopers* sadarbībā ar Pasaules Banku, Latvija ir 12. vietā starp ES un Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas dalībvalstīm (EBTA)⁹⁵, ar tikai 35,9% kopējo nodokļu likmi, kas ir zem ES vidējās likmes – 39,6%, kā arī mazāk nekā Baltijas jūras kaimiņvalstīm, detalizētāku sadalījumu tiek atspoguļots 4.1. attēlā. Kopējā nodokļu likme sastāv no peļņas nodokļiem, darbaspēka nodokļiem un citiem nodokļiem, ko uzņēmums maksā no bruto peļņas. Jāatzīme, ka šī pētījumā rezultāti balstas uz 2016.gada datiem.

⁹³ Latvijas Banka. Kredītu reģistrs. 2018. Pieejams: <https://www.bank.lv/par-mums/uzdevumi/kreditu-registrs/par-kreditu-registru>

⁹⁴ European Commission. Taxation Trends in the European Union. 2017. 154-168 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2017.pdf (skatīts 12.05.2018.)

⁹⁵ EBTA - Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācijas dalībvalstis ir Islande, Norvēģija, Šveice un Lihtenšteina

4.1. att. Nodokļu apjoms, kuru jāmaksā vidēja izmēra uzņēmumam no bruto peļņas Eiropas valstīs un ES vidējais līmenis 2016.gadā ⁹⁶

Vēl labāks rādītājs Latvijai ir maksājumu skaita kategorijā, kurā Latvija ieņem augsto 3.vietu (dalot to ar Poliju aiz Norvēģijas un Zviedrijas) starp un EBTA dalībvalstīm tikai 7 makājumiem, kas ir nepieciešami, lai vidēja izmēra uzņēmums varētu nomaksāt visus nodokļus. Lietuvā šajā pozīcija ir krietni aiz mugurē, tikai 22. vietā. Savukārt, vidēja izmēra uzņēmumam ir nepieciešams veikt 8 maksājumus, lai nokārtotu savas nodokļa saistības. Tajā pašā laikā ir svarīgi atzīmēt, ka, lai arī Latvijā nodokļu maksājumu skaits ir viens no zemākajiem Eiropā, taču lai apstrādātu un samaksātu visus nodokļus, vienam uzņēmumam vidēji ir nepieciešamas

⁹⁶World Bank Group. PricewaterhouseCoopers. Paying Taxes 2018 report. 75 p. Pieejams: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes-2018-intro-pdf-button (skatīts 13.05.2018.)

169 stundas gadā, pretstatā ar 109 un 50 stundām Lietuvā un Igaunijā attiecīgi.⁹⁷ Tādējādi tas norāda uz to, ka nodokļu administrēšanas sistēma Latvijā ir birokratiskāka un sarežģītāka, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm. Pie tam Igaunija ieņem pirmo vietu visā Eiropā pēc šī indikatora. Autors grib atzīmēt, ka ņemot vērā to, ka Nodokļu nomaksas ziņojums 2018.gadā ir tapis sadarbībā ar Pasaules Banku, tad augstākminētie rādītāji (nodokļu slogs, maksājumu skaits un maksājumu laiks) tiek ņemti par pamatu *Doing Business* pētījumā. Katram šīm rādītājam ir noteikts īpatsvars nodokļu maksāšanas rādītāja kopvērtējumā un ņemot vērā, ka nodokļu slogs Latvijā ir zemāks nekā Baltijas kaimiņvalstīs, tas atļāva iegūt augsto 13.vietu kopējā vērtējumā.

Trešā labākā *Doing Business* rādītājā Latvijai ir līgumsaistību izpilde. Rādītājs, kuram ir straujākais progress, salīdzinot ar iepriekšējo pētījumu (+3 pozīcijas). Taču, salīdzinot ar Lietuvu un Igauniju, Latvija stipri atpaliek, neskatoties uz uzlabojumu.

Līgumu izpilde raksturo tiesu sistēmas efektivitāte komerciālu strīdu risināšanā. Tiek ņemts vērā procedūru skaits, strīda izskatīšanas laiks un ar to saistītās izmaksas. Dati tiek savākti, analizējot civilprocesa kodeksu, kā arī citus noteikumus, kuri regulē tiesu darbību. Galvenais faktors, kurš atļāva pakāpties uz augsto 20.vietu, ir īsāks strīdu izskatīšanas laiks, vidēji 469 dienas, kamēr OECD valstīs komerciālo strīdu vidējais izskatīšanas laiks ir 577,8 dienas. Kā arī mazāks nepieciešamo procedūru skaits visa tiesas procesa gaitā: pretenzijas iesniegšana, pats tiesu process un tiesas lēmuma stāšanās spēkā. Tomēr, salīdzinot ar Lietuvu, kura pēc līguma izpildes rādītājā atrodas vēl augstāk – 4.vietā, Latvija zaudē tieši pēc strīda izskatīšanas ilguma, jo Lietuvā ir nepieciešamas 370 dienas. Būtiski ir atzīmēt, ka tik krasa atšķirība, gandrīz 100 dienas starp kaimiņvalstīm, veidojas galvenokārt tiesu procesa ilguma dēļ nevis to sagatavošanas un pretenzijas iesniegšanai vai procesuālās darbības pēc tiesas sprieduma pasludināšanas, kas liecina par uzpūstāku birokrātisko aparātu Latvijā nekā kaimiņvalstī. Zīmīgi arī tas, ka no strīdu izskatīšanas izmaksām Latvijā, aptuveni 62% veido izmaksas, kas paredzētas par advokātu darbu, kamēr Lietuvā tie ir aptuveni vien 36%.

Vājāks sniegums Latvija *Doing Business* novērtējumā ir investoru (mazākuma dalībnieku) tiesību aizsardzības un uzņēmējdarbības izbeigšanas rādītājos. Autors analizē šos divus rādītājus caur vienu prizmu, jo lielā mērā tie ir atkarīgi no likumdošanas attīstības pakāpes un tiesu sistēmas efektivitātes un caurspīdīguma. Neskatoties uz to, ka šajā virzienā ir padarīts apjomīgs darbs pēdējos gados, piemēram, 2015. gada sākumā stājās spēkā šķīrējtiesu likums, ar kuru paredzēti stingrāki noteikumi par šķīrējtiesas izveidošanu un šķīrējtiesnešu

⁹⁷ World Bank Group, PricewaterhouseCoopers. Paying Taxes 2018 report. 76 p. Pieejams: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes-2018-intro-pdf-button (skatīts 13.05.2018.)

kvalifikācijas prasībām, problēmas gan saglabājas.⁹⁸ Joprojām nav īstenoti grozījumi civilprocesa likumā un administratīvā procesa likumā, kas vajadzīgi, lai paātrinātu lietu izskatīšanu. Tas palīdzētu nodrošināt maksātnespējas likuma pareizu īstenošanu (maksātnespējas administratoru pārskatbildība). Vēl nav īstenota arī vispusīga cilvēkresursu politika saistībā ar tiesnešu profesionālo novērtēšanu, un vēl ir iespējas nostiprināt Tieslietu padomes un tiesu priekšsēdētāju nozīmi tiesu iestāžu reformu īstenošanā.

Vissliktākais rezultāts *Doing Business* novērtējumā Latvijai ir elektroenerģijas pieslēguma rādītājā – 62.vietā. Elektroenerģijas pieslēguma indikators atspoguļo visas procedūras, caur kurām uzņēmumam vajag iziet cauri, lai pieslēgtu potenciālo noliktavu un patstāvīgi nodrošināt to ar elektroenerģijas piegādi. Šādas procedūras ietver pieteikumu iesniegšanu un līguma noslēgšanu ar enerģētikas uzņēmumiem, nepieciešamo atļauju saņemšanu, būvdarbus, savienojuma pārbaudi un elektrības pieslēgšanu. Katrai procedūrai tiek noteikts izmaksu apjoms un nepieciešamais laiks, lai šo procedūru paspētu iziet. Uzņēmējām Latvijā būs nepieciešamas 107 dienas, lai nokārtu visas procedūras un jāērķinās ar 35,6 tūkst. eiro lielām izmaksām, neieskaitot PVN. Salīdzinot ar Lietuvu, kura pēc šī rādītāja atrodas par 29 vietām augstāk, visu procedūru nokārtošana prasīs 85 dienas un 5,4 tūkst. eiro. Tieši augstās izmaksas dēļ, Latvija ierindota tālajā 62. vietā pēc šī rādītāja. Pieslēguma izbūve veido lielāko daļu no izmaksām – 34,2 tūkst. eiro, pārējās izmaksas 1,4 tūkst. apmērā ir saistītas ar pieslēguma projektēšanu. No vienas puses, galējās izmaksas – 35,6 tūkst. eiro nav pārāk liela summa priekš potenciāla investora un it īpaši priekš ārvalstu investora no attīstītas ekonomikas valstīm, taču ja salīdzina izmaksu apjomu ar pārējām Baltijas jūras reģiona valstīm, tad veidojas pavisam cits priekšstats. Elektroenerģijas pieslēguma izmaksas Somijā ir 10,6 tūkst. eiro, Zviedrijā nedaudz vairāk par 14,1 tūkst. eiro, Vācijā – 15,5 tūkst. eiro.⁹⁹

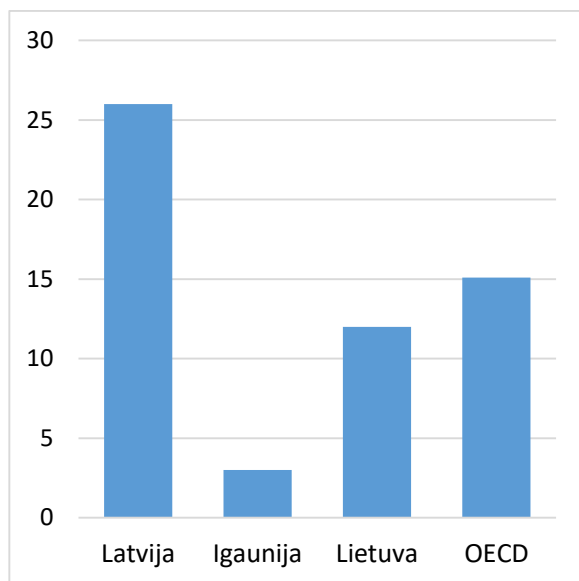
Vēl viens rādītājs, kurš palika bez izmaiņām visām Baltijas valstīm pēdējā Pasaules Bankas pētījumā – pārrobežu tirdzniecība. Vislabākais sniegums šajā pozīcijā ir Igaunijā – 17.vieta, pēc tam seko Lietuvā – 19.vieta. Savukārt, Latvija ir 25.vietā un diezgan būtiski atpaliek no kaimiņvalstīm. Par pamatu pārrobežu tirdzniecības reitinga aprēķināšanai tiek izmantoti dati par standarta eksporta un importa darījumu, izmantojot jūras transportu.

Salīdzinot Latvijas datus ar vidējiem pārrobežu tirdzniecības attīstību raksturojošiem indikatoriem OECD valstīs, jāatzīmē, ka laika patēriņš, kurš ir nepieciešams, lai noformētu ar eksporta darījumu saistītus dokumentus OECD ir mazāks, vidēji 15,1 pret 26 dienām Latvijā, skatīt 4.2. attēlu. Savukārt, eksporta izmaksas par 1 konteineru ir praktiski vienādas – 185 ASV

⁹⁸ LR likums *Šķīrējtiesu likums*. Publicēts: “Latvijas Vēstnesis”, 194(5254), 01.10.2014. Redakcija: 01.03.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=269189> (skatīts 13.05.2018.)

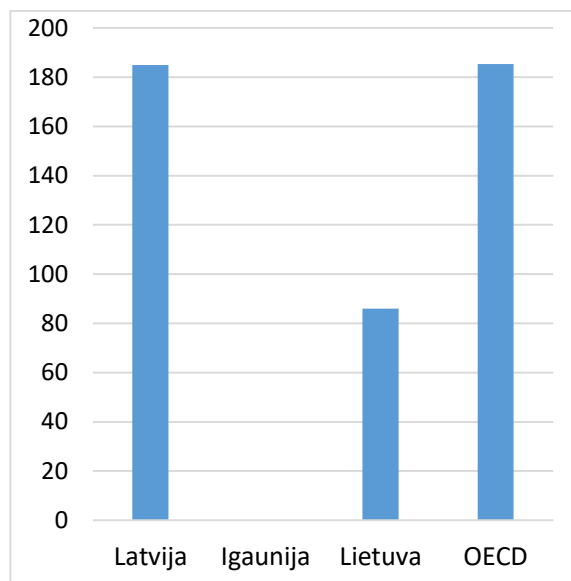
⁹⁹ The World Bank. *Doing Business 2018. Getting electricity*. 2018. Pieejams: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/latvia#getting-electricity> (skatīts 13.05.2018.)

dolāru Latvijā pret 185,3 ASV dolāriem OECD valstīs vidēji, skatīt 4.3. attēlu. Autors grib atzīmēt, ka eksporta darījuma izmaksas Igaunijā, balstoties uz Pasaules Bankas datiem, ir 0. Pārbaudīt šo informāciju autoram nebija iespējas.

4.2. att. Laiks eksporta darījumam Baltijas valstīs un OECD vidēji 2017.gadā, dienas¹⁰⁰

Autora veidotie attēli, izmantojot Pasaules Bankas datus

4.3. att. Eksporta darījuma izmaksas Baltijas valstīs un OECD vidēji 2017.gadā, ASV dolāros¹⁰¹

Pētījumā “*Doing Business*” pastāv tāds rādītājs “distance to frontier” (novirze no maksimuma), kura vērtība var svārstīties no 0 līdz 100, kur 100 ir katra rādītāja (no 10 analizētiem) labākais rezultāts no apsekotajām valstīm. Taču, ja valstij nav maksimālā vērtība šajā rādītājā, tad tā tiek aprēķināta nevis atkarībā pret citām valstīm, piešķirot tām rangu, kā tas ir ar “Ease of Doing Business” rādītāju, bet gan nosakot tā procentuālo atšķirību no labākās vērtības. Tāda pieeja atļauj vērtēt kādas izmaiņas ir notikušas rādītājos laika periodā ne tikai relatīvi citām valstīm, bet arī proporcionāli pret sākotnējo vērtību un novēroto maksimālo vērtību.¹⁰² Ņemot vērā to, ka Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam, tika izvirzīts mērķis 13. vietas sasniegšanas “Doing Business” indeksā līdz 2020.gadam¹⁰³, nav zināms cik lielā mērā formālo rādītāju sasniegšana ietekmē eksporta vērtību un konkurētspēju. Autors kritiski novērtē formālo vietu reitingā uzlaboju kā mērķa noteikšanai. Reitings nedefinē,

¹⁰⁰ The World Bank. Doing Business 2018.Trading across borders. 2018. Pieejams: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/latvia#trading-across-borders>

¹⁰¹ turpat

¹⁰²The World Bank. Doing Business 2018. Distance to frontier and ease of doing business ranking. 2018. 120 p. Pieejams: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf> (skatīts 12.05.2018.)

¹⁰³ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. Pārresoru koordinācijas centrs. 2012. 24. lpp. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4247> (skatīts 12.05.2018.)

kurās jomās un kāda tieši būtu veicama struktūrpolitika, lai ekonomikai nestu maksimālo labumu ar mērķiem atbilstošu investīciju un eksporta apjomu.

4.2. Latvijas eksporta konkurētspējas analīze

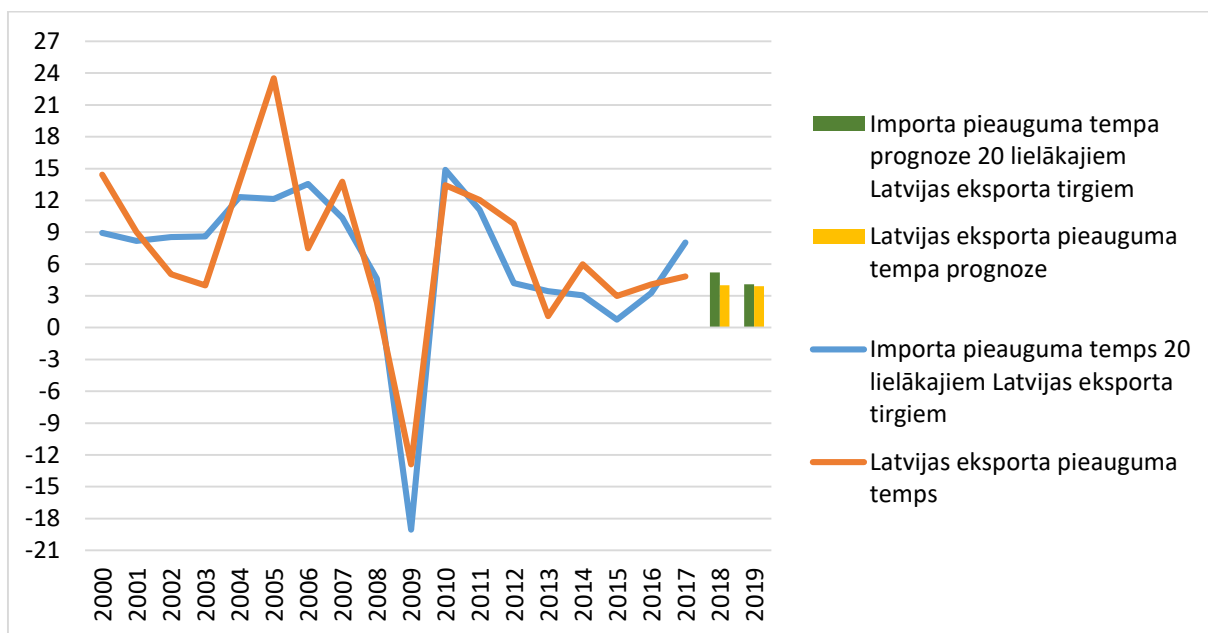
Diplomdarba pirmajā nodaļā bija noskaidrots, ka akadēmiskajā pasaulē ir pieejami daudz un dažādi konkurētspējas termina skaidrojumi un definīcijas. Eksporta veicinošu un konkurētspējas nosakošu faktoru arī ir daudz, piemēram, ārējais pieprasījums, preču kvalitāte un cena, tehnoloģiskās izmaiņas un citi. Šajā apakšnodaļā, autors novērtēs faktoros, kuri visvairāk ietekmē Latvijas eksportu.

Latvijai ir maza un atvērta tipa ekonomika, ar ierobežotu cilvēku un dabas resursiem, un ar savu eksporta un importa vērtību nevar ietekmēt globālas ekonomikas tendences. Latvija ir cenu, tehnoloģiju un zināšanu ņēmēja, līdz ar to Latvijas eksportu būtiski ietekmē ārvalstu pieprasījums pēc Latvijā saražotām precēm un pakalpojumiem. Tādējādi, kā pirmo eksporta ietekmējošo faktoru, autors novērtes tieši ārējo pieprasījumu.

Balstoties uz Eiropas Savienības Statistikas biroja *Eurostat* vēsturiskiem datiem par preču un pakalpojuma importu un Eiropas Komisijas un Starptautiska Valūtas fonda prognozēm par preču un pakalpojuma importu, autors izveidojis statistisku modeli, kurš atspoguļo Latvijas preču un pakalpojumu eksporta ārējā pieprasījuma komponenti. No vienas puses tiek atlasīti 20 lielākie noieta tirgi Latvijas precēm un pakalpojumiem 2017.gadā. Kopējais eksporta īpatsvars atlasītajam valstīm veido 86,1% no kopēja Latvijas eksporta. Autors grib atzīmēt, ka aprēķinos tiek izmantoti 20 Latvijas lielāko eksporta tirgu normalizētie svāri, pārrēķinot šo tirdzniecības partnervalstu īpatsvaru, balstoties tikai uz eksporta vērtību šīm valstīm. Detalizēti dati ir pieejami 1.pielikumā. No otras puses tiek izrēķināti šo valstu preču un pakalpojumu importa pieauguma tempi laika periodā no 2000.-2017.gadam. Detalizēti dati ir pieejami 2.pielikumā. Dati tiek aprēķināti 2010.gada salīdzināmajās cenās, lai novērtētu ietekmi tikai uz eksporta apjoma izmaiņām un izslēgtu cenu efektu izmaiņu. Papildus tam, izmantojot Eiropas Komisijas un Starptautiska Valūtas fonda aktualākās makroekonomikas prognozes par preču un pakalpojumu importu līdz 2019.gadam tām pašām 20 valstīm, tiek izstrādāts Latvijas preču un pakalpojumu eksporta pieaugums tempa prognozē līdz 2019.gadam.

Balstoties uz rezultātiem, autors var secināt, ka ārējais pieprasījums būtiski ietekmē Latvijas eksporta attīstību. Tiek fiksēta cieša korelācija starp Latvijas preču eksporta pieaugumu un 20 lielāko Latvijas eksporta noieta valstu importa pieauguma tempu laika periodā no 2000.-2017.gadam. Autors precīzē, ka 4.4. attēlā ir redzama eksporta (oranža krāsa) un

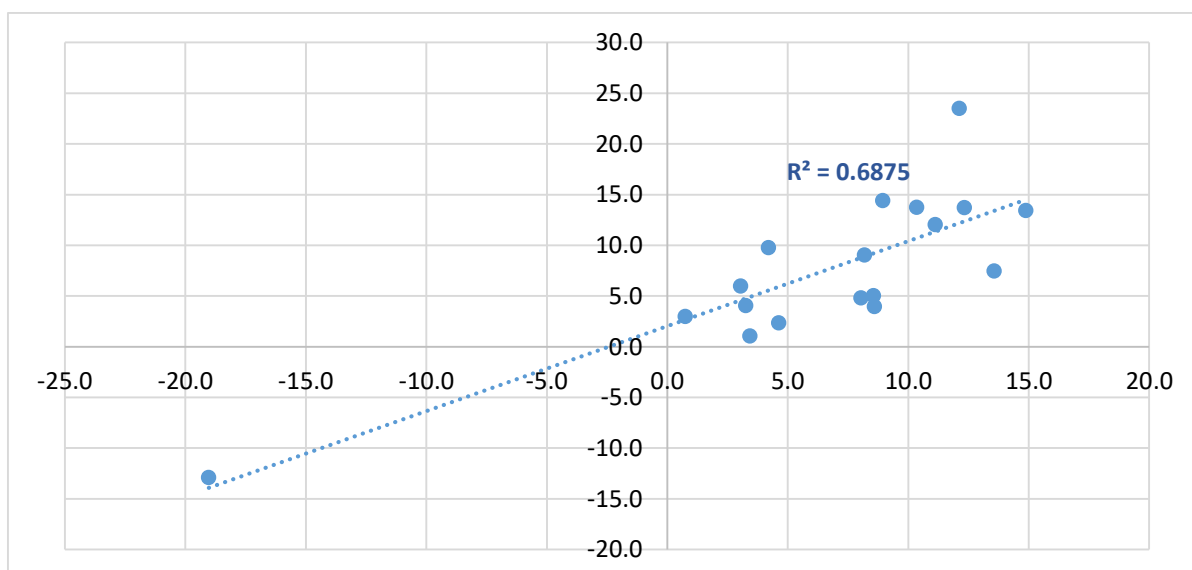
importa (zila krāsa) dinamika, un jo tuvāk ir attiecīgās eksporta un importa līnijas viena otrai, tas nozīmē, ka ārējam pieprasījumam bija noteicošā loma Latvijas eksporta izmaiņās.

4.4.att. Latvijas eksporta un 20 lielāko Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma temps laika periodā no 2000.-2017.gadam (%) un Latvijas eksporta un 20 lielāko Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma tempa prognoze laika periodā 2018.-2019.gadam

Autora veidots attēls

Ārējā pieprasījuma nozīmīgumu Latvijas eksporta izmaiņās apliecina arī 4.5 attēls. Šajā attēlā ir atspoguļota korelācija starp Latvijas eksportu un Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma tempu. Determinācijas koeficients ir 0,6875; kas liecina, ka ārējais pieprasījums gandrīz 70% gadījumos izskaidro Latvijas eksporta izmaiņas laika periodā no 2000.-2017.gadam.

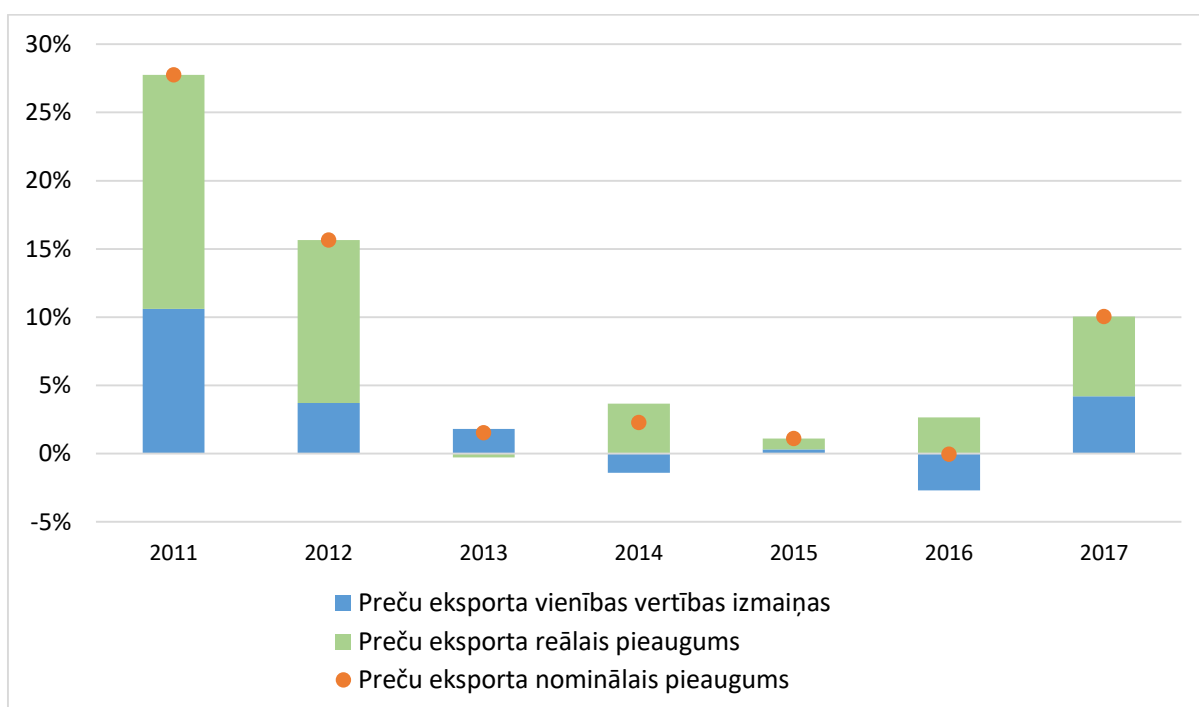

4.5.att. Korelācija starp Latvijas eksporta un 20 lielāko Latvijas eksporta partnervalstu importa pieauguma tempu laika periodā no 2000.-2017.gadam

Autora veidots attēls

Eksportu ietekmē ne tikai ārējais pieprasījums tiešā veidā, bet arī izejvielu un ražošanā izmantojamo faktoru cenu izmaiņas. Piemēram, naftas cenu svārstības ietekme degvielas, gāzes un siltumenerģijas cenā, kas rezultātā atspoguļojas preču izmaksās, tādējādi preču eksporta vērtību ietekmē ne tikai faktiskais preču apjoms, bet arī cenu izmaiņas.

Kopš 2014.gada vidus divu gadu garumā pasaules biržās pastāvīgi samazinājās neapstrādātās pārtikas un energoresursu cenas, ko ietekmēja preču ražošanas izmaksu samazinājums. Tādējādi, 4.6. attēlā var redzēt, ka 2016.gadā, ņemot vērā cenu izmaiņu ietekmi, reālā preču eksporta vērtība jeb eksporta vērtība ņemot vērā cenu svārstības palielinājās par 2,6%. Kamēr faktiskās cenas, eksporta vērtība 2016.gadā samazinājies par 0,1%. Tādējādi autors var secināt, ka preču eksporta vērtību 2016.gadā galvenokārt ietekmējā zemākas cenas, nevis preču faktiski eksportētais apjoms.

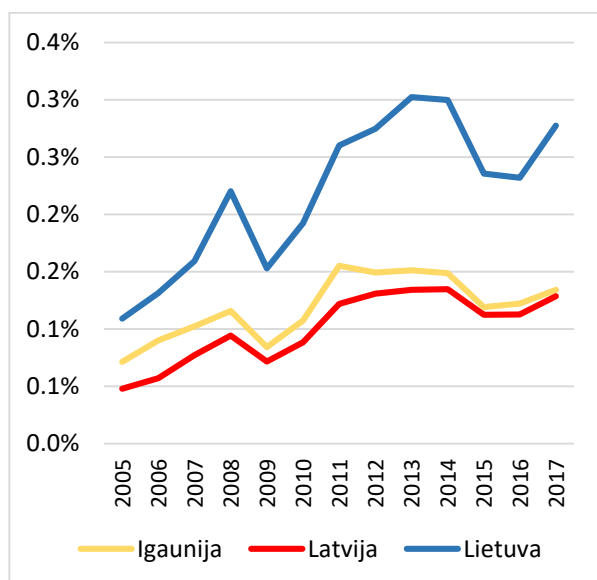
4.6. att. Preču eksporta vienību vērtības izmaiņas, kā arī preču eksporta nominālais un reālais pieaugums salīdzinot ar iepriekšējo gadu laikā periodā no 2011.-2017.gadām

Autora veidots attēls

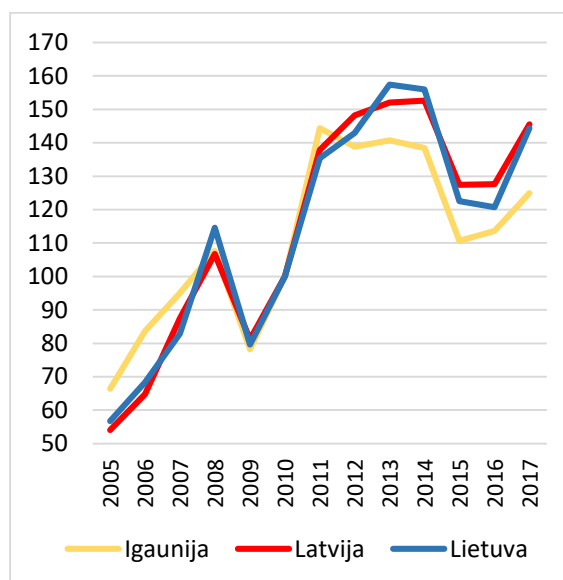
Stabilizējoties izejvielu pieprasījumam un piedāvājumam pasaules tirgos, gan pārtikas, gan energoresursu cenas 2017.gadā būtiski pieauga, tādējādi ietekmējot arī ārējās tirdzniecības datus nominālajā izteiksmē. Piemēram, *Brent* jēlnaftas vidējā cena 2017.gadā salīdzinot ar iepriekšējo gadu, palielinājas par 21,5%, no 45,1 ASV dolāriem par vienu barelu līdz 54,8 ASV dolāriem. Savukārt neapstrādātās pārtikas cenas pasaulē 2017.gadā palielinājas par 8,1%

salīdzinot ar 2016.gadu.¹⁰⁴ Ja no preču eksporta vērtības izslēgtu cenu izmaiņu ietekmi, preču eksporta kāpums 2017.gadā būtu par 4,2 procentpunktiem mazāks.

Vēl viens no aspektiem, ko skatīt, vērtējot konkurētspējas dinamiku, ir eksporta tirgus daļas pārmaiņas importējošās valstīs. Baltijas valstu preču eksporta īpatsvars pasaules importā atspoguļo šo valstu preču eksporta kopējo vērtību un dinamiku. Ņemot vērā, ka Lietuvai preču eksporta vērtība absolūta izteiksmē ir lielākā starp Baltijas valstīm, tad attiecīgi arī īpatsvars kopējā pasaules importā arī lielākais un 2017.gadā veidoja 0,3%, skatīt 4.7. attēlu. Pēc Lietuvas seko Igaunija un Latvija, un rezultāti kopumā atbilst eksporta vērtībai absolūtā izteiksmē. 2017.gadā Igaunijas preču eksports bija 14,5 miljardu eiro, savukārt Latvijas - 13,9 miljardu eiro, līdz ar to šo valstu īpatsvars kopējā preču importā attiecīgi bija 0,134% un 0,129%. Jāatzīmē, kā pēdējos gados Latvijas preču eksporta īpatsvars pietuvojies Igaunijas un kopumā ir ļoti tuvs.

4.7.att. Baltijas valstu preču eksporta īpatsvars pasaules importā laikā periodā 2005.-2017.gadam, %¹⁰⁵

4.8.att. Baltijas valstu preču eksporta īpatsvara pasaules importā indekss laikā periodā 2005.-2017.gadam, 2010=100¹⁰⁶

Autora veidots attēls, izmantojot Pasaules Tirdzniecības organizācijas datus

Tajā pašā laikā, ja analizē preču eksporta īpatsvaru indeksu pasaules preču importā, kas atspoguļo īpatsvaru izmaiņas, tad autors secina, ka pēdējos gados Latvijas sniegums ir labākais starp Baltijas valstīm. 2017.gada indeksa vērtība sasniedza 145 punktus, kas ir par 1 punktu augstāk nekā Lietuvai un aptuveni par 20 punktiem augstāk nekā Igaunijai, skatīt 4.8. attēlu.

¹⁰⁴ European Commission. European Economic Forecast. Primary commodity prices. 2018. 190 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip077_en.pdf (skatīts 13.05.2018.)

¹⁰⁵ World Trade Organization. Short-term trade statistics. Pieejams: https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/short_term_stats_e.htm (skatīts 11.05.2018.)

¹⁰⁶ Autors aprēķini balstoties uz World Trade Organization datiem. Short-term trade statistics. Pieejams: https://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/short_term_stats_e.htm (skatīts 11.05.2018.)

Tādējādi, Latvijas preču eksports ir bijis noturīgāks un straujāk augošs, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm. Latvijas preču eksporta īpatsvara palielinājumu pasaules importā 2017.gadā veicināja lielākās preču eksporta grupas, kā lauksaimniecības un pārtikas produkti, koka un koka izstrādājumu, kā arī metālu eksporta kāpums.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

1. Eksports ir svarīgs faktors mūsdienu pasaules saimniecības veidošanā un funkcionēšanā. Tas atļauj valstīm pārvarēt nacionālās resursu bāzes ierobežotību, gūt papildienākumus uz nacionālu un pasaules ražošanas izmaksu starpības rēķina, kā arī attīstīt valsts specializāciju, palielinot iekšējas ražošanas apjomus.
2. Starptautiskās tirdzniecības attīstība tiek atspoguļota klasiskās un modernās starptautiskās tirdzniecības teorijās. Merkantilisma teoriju var uzskatīt par pirmo starptautisko tirdzniecības teoriju, kura radās 17. gs. un kuras pamatā bija uzskats, ka valsts bagātības pamats ir zelts. 18.gs. Ā. Smita absolūtas priekšrocības teorija un D. Rikardo salīdzinošās priekšrocības teorija ir klasiskas starptautiskās tirdzniecības teorijas, kuras ielika pamatus brīvā tirgus redzējumā attīstībā. Šī virziena pārstāvji uzskatīja, ka starptautiskā ražošana būtu jāizplata pēc konkurences priekšrocības teorijas. Valstīm jāspecializējas tās produkcijas ražošanā, kura būtu visefektīvākā.
3. Pie modernām teorijām var attiecināt 20.gs. Hekšera-Olina teoriju, saskaņā ar kuru valstis eksportēs tās preces, kuru ražošanā nepieciešams relatīvi lieko ražošanas faktoru ievērojams daudzums, un importēs tās preces, kuru ražošanai nāksies izmantot relatīvi deficītus ražošanas faktorus. Pastāv arī citas ārējās tirdzniecības teorijas, taču autors atzīmē, ka nav viena vienota teorētiska skaidrojuma, kas izklāstītu ārējās tirdzniecības būtību, plūsmas apjomu un motivāciju. Katra teorija piedāvā savus ārējās tirdzniecības motivējošos iemeslus un ietekmējošos faktorus. Neviena no teorijām neizskaidro visus iespējamus ietekmējošos faktorus, bet sniedz priekšstatu par vispārējiem teorētiskiem skaidrojumiem.
4. Ārējā pieprasījuma un jauno preču un pakalpojumu eksporta attīstības kontekstā jāvērs uzmanība ne tikai uz tiešo eksporta partnervalstu attīstību, bet arī uz tām valstīm, kur ir galapatērētāji. Ņemot vērā, ka ekonomikas piedalās globālajās vērtības ķēdēs, svarīga kļūst gala patēriņa valsts, kura pieprasa un patērē produktu, kur Latvijas ražotāji ir pievienojuši iekšzemē radīto vērtību.
5. Viens no būtiskākajiem efektiem pēc Latvijas pievienošanās ES bija ievērojams ārējās tirdzniecības apjoma pieaugums. Ja 2000.–2003. gadā Latvijas eksports uz ES valstīm palielinājās vidēji aptuveni par 12,9% gadā, tad nākamajos četros gados, līdz ar pievienošanos vienotai ekonomiskai un tirdzniecības ES telpai, Latvijas eksporta kāpuma temps uz ES valstīm gandrīz dubultojās, sasniedzot vidēji 24,0% gadā.
6. Pievienošanās ES ne tikai būtiski atviegloja savstarpējos tirdzniecības darījumus ar pārējām ES valstīm, bet deva iespēju Latvijai panākt labākus tirdzniecības nosacījumus

arī darījumos ar citām valstīm, it īpaši ar NVS valstīm. Latvijas eksports uz citām valstīm pieaug pat straujāk nekā uz ES valstīm. Ja pirms Latvijas pievienošanās ES eksports uz valstīm ārpus ES vidēji palielinājies par 13,8% gadā, tad pēc pievienošanās ES vidējais eksporta kāpuma temps laika periodā no 2004.-2007.gadam uz ārpus ES esošajām valstīm pārsniedza 30%.

7. Ekonomiskie notikumi Latvijā kopš 2000.gada pierādījuši, ka maza valsts ar atvērta tipa ekonomiku nevar nodrošināt ilgtspējīgu ekonomisko attīstību un labklājības pieaugumu tikai uz iekšējā patēriņa kāpuma. Mēģinājumi uzturēt augstu privāto patēriņu bez atbilstoša eksporta atbalsta rada konkurētspējas zudumu un makroekonomiskās nestabilitātes pieaugumu.
8. Lai arī kopš 2000.gada palielinājās visu preču eksporta grupas, šajā laika periodā būtiski mainījās arī preču eksporta struktūra. Tā koka un koka izstrādājumu īpatsvars 2000.gadā bija 637,9 milj. eiro jeb 39,6% no kopējā preču eksporta. Kopš 2000.gada koka un koka izstrādājumu eksports palielinājies vairāk nekā 3,3 reizes līdz 2130,9 milj. eiro 2017.gadā, taču šo preču īpatsvars 2017.gadā bija jau 18,7%. 2017.gadā lielākās preču eksporta grupas bija lauksaimniecības un pārtikas preces, koka un koka izstrādājumi, kā arī mehāniskas un elektriskas ierīces.
9. Pēc ekonomikas krīzes perioda eksporta apjomu ievērojamu kāpumu noteica vienlīdz stabils ārējais pieprasījums un Latvijas uzņēmumu konkurētspējas uzlabošanās, saistībā ar darbaspēka izmaksu samazināšanos ekonomikas straujās lejupslīdes gados.
10. Kopš 2012.gada, vājinoties ekonomikas izaugsmei Latvijas lielākajās ES eksportētājvalstīs, ārējais pieprasījuma devums ievērojami samazinājās un eksporta apjomu pieaugumu galvenokārt noteica konkurētspējas faktori. Savukārt pēdējos gados konkurētspējas faktoru devums ik gadu samazinās un preču eksporta pieaugumu gandrīz pilnībā nosaka ārējais pieprasījums.
11. Pastāv daudz un dažādi faktori, kas ietekmē eksporta uzsākšanu uzņēmumā. Tie ir gan stimulējošie faktori, kas var būt iekšēji un ārēji, gan dažādas barjeras, piemēram, zināšanu trūkums, resursu ierobežojumi, kā arī dažādas procesuālās un eksogēnās barjeras. Latvijā uzņēmumi visbiežāk saskaras ar birokrātiju gan vietējā, gan ārvalstu tirgos, kā arī ar finanšu līdzekļu trūkumu.
12. Baltijas valstu sadalījums *Doing Business* reitingā pilnā mērā atspoguļo eksporta īpatsvaru iekšzemes kopproduktā šajās valstīs. Augstākā vieta reitingā un lielākais eksporta īpatsvars ekonomikā ir Igaunijā. Savukārt pēc tam gan Pasaules Bankas izstrādātā *Doing Business* reitingā, gan pēc eksporta īpatsvara seko Lietuva un Latvija.

13. 2016.gadā, ņemot vērā cenu izmaiņu ietekmi, reālā preču eksporta vērtība palielinājās par 2,6%. Kamēr faktiskajās cenas, eksporta vērtība 2016.gadā samazinājies par 0,1%. Tādējādi preču eksporta vērtību 2016.gadā galvenokārt ietekmēja zemākas cenas, nevis preču faktiski eksportētais apjoms. Savukārt, stabilizējoties izejvielu pieprasījumam un piedāvājumam pasaules tirgos, gan pārtikas, gan energoresursu cenas 2017.gadā būtiski pieauga, tādējādi ietekmējot arī ārējās tirdzniecības datus nominālajā izteiksmē.
14. Baltijas valstu preču eksporta īpatsvars pasaules importā atspoguļo šo valstu preču eksporta kopējo vērtību un dinamiku. Ņemot vērā, ka Lietuvai preču eksporta vērtība absolūta izteiksmē ir lielākā starp Baltijas valstīm, tad attiecīgi arī īpatsvars kopējā pasaules importā arī lielākais un 2017.gadā veidoja 0,3%. Pēc Lietuvas seko Igaunija un Latvija, un rezultāti kopumā atbilst eksporta vērtībai absolūtā izteiksmē. 2017.gadā Igaunijas preču eksports bija 14,5 miljardu eiro, savukārt Latvijas - 13,9 miljardu eiro, līdz ar to šo valstu īpatsvars kopējā preču importā attiecīgi bija 0,134% un 0,129%.
15. Eksporta turpmākai attīstībai ārējās vides nenoteiktības un mērena ārējā pieprasījuma apstākļos eksporta apjoma piegumu noteiks ārējā tirgus pieprasījuma palielināšanās, taču vienlaikus būtiski sekmēt konkurētspējas uzlabošanu un veicināt produktivitāti un inovācijas. Investīciju piesaistē būtiski ir turpināt darbu pie uzņēmējdarbības vides uzlabošanas pasākumiem, vienlaikus turpinot risināt atbilstoša darbaspēka pieejamības problemātiku sasaistē ar izglītības sistēmas stiprināšanu.

Balstoties uz diplomdarbā veikto izpēti un izdarītajiem secinājumiem, autors izvirza sekojošus priekšlikumus:

1. Izglītības un zinātnes ministrijai un Ekonomikas ministrijai jāstimulē aktīvāku uzņēmumu iesaistīšanos pētniecībā un attīstībā, mērķtiecīgāk novirzot finansējumu šīs nozares attīstībai. To var panākt, veidojot tehnoloģisko platformu uz attiecīgas augstskolas bāzes, kurā cieši sadarbotos ar privātuzņēmējiem. Papildus tam, jānovērtē Ministru kabineta atbalstītos noteikumus par pētniecības un attīstības darbību uzņēmumu ienākuma nodokļu piemērošanu rezultātu. Jāizvērtē finansējumu apjomu un uzņēmumu skaitu, kuri izmantoja iespēju saņemt uzņēmumu ienākuma nodokļa atvieglojumu pētniecības un attīstības darbībām.
2. Lai uzlabotu Latvijas eksporta struktūru un palielinātu eksportētās produkcijas vērtību, kā arī veicinātu tautsaimniecības pāreju no resursu un darbaspēka ietilpīgu preču ražošanas uz cilvēkkapitāla ietilpīgu preču ražošanu, jāpalielina kopējais finansējums zinātnei un praktiskai pētniecībai vismaz līdz ES pašreizējam vidējam līmenim (2,03% no IKP). Tāpat valdībai ar nodokļu politikas palīdzību jāveicina uzņēmumu inovatīvā

- darbība, kā arī jāstiprina saite starp uzņēmumiem un zinātniekiem - uzņēmumiem ir jāpiedāvā attīstības virzieni zinātniekiem, bet augstskolām un pētniecības institūtiem jā sagatavo jaunie zinātnieki un profesionāli darbinieki.
3. Finanšu ministrijai un Valsts ieņēmumu dienestam ir nepieciešams mazināt ēnu ekonomikas apmēru, lai tādējādi paaugstinātu uzņēmējdarbības vides konkurenci Latvijā. Pirmkārt, to var izdarīt ar stabilāku nodokļu politikas īstenošanu, proti retāk mainīt nodokļu likmes un iekasēšanas procedūru. Otrkārt, ir nepieciešams pārdalīt nodokļu slogu no darbaspēka uz patēriņu, vides un nekustamo īpašumu nodokļiem. Treškārt, veicot sistemātisku un efektīvu nodokļa auditu, lai mazinātu krāpniecību. Autors uzskata, ka nevis soda apmērs var apturēt uzņēmēja iesaistīšanos ēnu ekonomikas darbībā, bet soda neizvairīšanās kā tāda, pārkāpjot likumu.
 4. Augstas elektroenerģijas izmaksas jau ilgu laiku ir viens no eksportējošo uzņēmumu negatīvi ietekmējošiem faktoriem. *Doing Business* pētījumā visvājākais rezultāts Latvijā ir tieši elektroenerģijas pieslēguma rādītāja, augstas izmaksas dēļ salīdzinājumā ar citām valstīm. Papildus tam energointensīvo uzņēmumu konkurētspēju negatīvi ietekmē augsta elektroenerģijas cena. Būtisku daļu no tām veido obligātā iepirkuma komponente. Lai veicinātu Latvijas eksportu ir nepieciešams mazināt ar elektroenerģijas pieslēgumu saistītas izmaksas, kā arī elektroenerģijas cenu kopumā. Ekonomikas ministrijai ir jāizstrādā atbalsta mehānismu energointensīviem uzņēmumiem, lai mazinātu elektroenerģijas izmaksas.
 5. Ir padziļināti jāizpēta iespēju, lai pašvaldību budžetu papildus daļai iedzīvotāju ienākumu nodoklim un nekustama īpašuma nodoklim veidotu arī daļa no pašvaldības teritorijā esošo uzņēmuma ienākuma nodokļa, ar nosacījumu, ka visa vai kāda noteikta daļa no šī nodokļa iekasētiem ieņēmumiem būtu novirzīti pašvaldības investīciju un uzņēmējdarbības vides attīstībai, proti, infrastruktūras, tūrisma vai industriālo zonu attīstības projektiem. Šis priekšlikums ir adresēts Finanšu ministrijai, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai, kā arī Latvijas Pašvaldības savienībai.
 6. Ņemot vērā, kā Latvija nav bagāta ar derīgajiem izrakteņiem, tieši darbaspēka resursi ir ilgtspējīgas ekonomiskas attīstības pamatā. Taču pie krītoša iedzīvotāju skaita ir nepieciešams paātrināt vidējās profesionālās un augstākās izglītības reformas, lai tādējādi mazinātu disproporciju starp darba tirgus pieprasījumu un piedāvājumu. Priekšlikums ir adresēts Izglītības un zinātnes ministrijai un Valsts izglītības attīstības aģentūrai.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Latvijas Republikas likumi, Ministru kabineta noteikumi un citi normatīvie akti:

1. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. Pārresoru koordinācijas centrs. 2012. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4247> (skatīts 12.05.2018.)
2. Likumprojekts "Veselības tūrisma attīstības veicināšanas likums". Veselības ministrija, Projekts: VSS-1204, 2016. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40406811> (skatīts 21.04.2018.)

Statistikas datubāzes:

3. Centrālā statistikas pārvalde. Preču ārējā tirdzniecība pa valstīm pēc Kombinētās nomenklatūras. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/?tablelist=true&rxid=c_dcb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 20.04.2018.)
4. Eurostat. Economy and finance. National accounts. GDP and main components. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skatīts 15.03.2018.)
5. Eurostat. Nominal unit labour cost, 3 years % change. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=0&language=en&pcode=tipslm10&tableSelection=1> (skatīts 19.03.2018.)
6. Finanšu un kapitāla tirgus komisija. Kredītiestāžu ceturkšņa pārskati. Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/ceturksna-parskati.html> (skatīts 20.04.2018.)
7. International monetary fund. World Economic Outlook Database. Pieejams: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weoselgr.aspx>
8. Latvijas Banka. Maksājumu bilance, ceturkšņa/gadu datu tabulas. 2018. Pieejams: <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=200> (skatīts 18.03.2018.)
9. The World Bank. Doing Business 2018. Latvia. Pieejams: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/latvia> (skatīts 12.05.2018.)
10. The World Bank. Indicators. Exports of goods and services. Indicators. Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator> (skatīts 03.04.2018.)
11. World Trade Organization. Short-term trade statistics. Pieejams: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/short_term_stats_e.htm (skatīts 11.05.2018.)

Autoru darbi:

12. **Bella G.D., Lewis M., Martin A.** *Assessing competitiveness and real exchange misalignment in low-income countries*. IMF working paper, 2007. 4 p. Pieejams:

- <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Assessing-Competitiveness-and-Real-Exchange-Rate-Misalignment-in-Low-Income-Countries-21181> (skatīts 16.04.2018.)
13. **Beņkovskis K., Bērziņa S., Zorgenfreija L.** *Latvijas reeksporta novērtējums, izmantojot uzņēmuma līmeņa datus.* 2015. 23 lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/diskusiju-materials-latvijas-reeksporta-novertejums-izmantojot-uznemuma-limena-datus>
 14. **Beņkovskis K., Paula D.** *Cenu pārmaiņas ietekmējošie faktori Latvijā.* Latvijas Banka. Pieejams: <https://www.bank.lv/komentari/403-publikacijas/averss-un-reverss/4518-cenu-parmainas-ietekmejosie-faktori-latvija> (skatīts 01.03.2018.)
 15. **Bērziņa S.** *Sabalansētāka pēckrīzes ekonomika Latvijā – Eiropas Komisijas atzinums, 2012.* Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/raksts/sabalansetaka-peckrizes-ekonomika-latvija-eiropas-komisijas-atzinums> (skatīts 15.03.2018.)
 16. **Bikse V.** *Ekonomikas teorijas pamatprincipi.* Rīga, 2007. 454 lpp.
 17. **Bitāns M.** *Reālais valūtas kurss Latvijā 1994-2001.* Latvijas Banka, 2002. 33 lpp. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/realkurss.pdf> (skatīts 06.03.2018.)
 18. **Cushman, O.D.** *Real Exchange Rate Risk, Expectations, and the Level of Direct Investment.* The Review of Economics and Statistics, Vol. 67 Iss: 2, 1985. 297-308 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/24094336_Real_Exchange_Rate_Risk_Expectations_and_the_Level_of_Direct_Investment (skatīts 02.03.2018.)
 19. **Edwards L., Golub S.S.** *South Africa's International Cost Competitiveness and Exports in Manufacturing.* World Development, Vol.32 Iss: 8, 2004. 1323-1339 p. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X04000804> (skatīts 18.03.2018.)
 20. **Filippetti A., Schenker-Wicki A.** *The impact of outside in open innovation on innovation performance.* European Journal of Innovation Management, 2011, Vol. 14 Iss: 4, pp. 496-520 p. Pieejams: <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/14601061111174934> (skatīts 05.03.2018.)
 21. **Froot, K., Stein, J.** *Exchange Rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach.* Quarterly Journal of Economics, Vol. 160 Iss: 4, 1991. 1191-1217 p. Pieejams: http://scholar.harvard.edu/files/stein/files/qje-1991_1.pdf (skatīts 04.03.2018)

22. **Gillespie K., Riddle L.** *Export promotion organization emergence and development.* International marketing review, Vol. 21 No 4/5. Emerald, 2004. 125-148 p. Pieejams: <https://www.emeraldinsight.com/doi/abs/10.1108/02651330410547144> (skatīts 03.03.2018.)
23. **Hill C.W.L.** *International business, Competing in the Global Marketplace.* 6th ed. Boston: McGraw-Hill/Irwin, 2007. 740 p.
24. **Hume D.** *Essays. Moral, political, and literary.* Printed for A. Milliar, London, 1777. 309-315 p. Pieejams: Library of Congress Cataloging in Publication Data: <http://oll.libertyfund.org/titles/hume-essays-moral-political-literary-1f-ed> (skatīts 15.02.2018.)
25. **Kassalis I.** *Uzņēmumu konkurētspējas paaugstināšanas iespējas Latvijas tautsaimniecībā.* Latvijas Universitātes raksti, 754. sējums, 2010. 9.-22. lpp.
26. **Kermally S.** *Gurus on marketing.* London: Thorogood Publishing, 2004. 232 p.
27. **Khan M. S., Choudhri E. U.** *Real exchange rates in developing countries: are Balassa-Samuelson effects present?* IMF working papers, 2004. 22 p. Pieejams: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Real-Exchange-Rates-In-Developing-Countries-Are-Balassa-Samuelson-Effects-Present-17741> (skatīts 02.03.2018.)
28. **Krugman P. R., Obstfeld M.** *International Economics: theory and policy.* New York: Addison-Wesley Publishing Company, fifth edition, 2000. 750 p.
29. **Leamer E.** *The Heckscher-Ohlin model in theory and practice.* Princeton University. Princeton studies in international finance, No.77, 1995. 50 p. Pieejams: https://www.princeton.edu/~ies/IES_Studies/S77.pdf (skatīts 15.02.2018.)
30. **Leontief W.** *Domestic Production and foreign trade; The American capital position re-examined.* Proceedings of the American Philosophical Society, Vol. 97, No. 4, 1953. 332 – 349 p. Pieejams: http://www.jstor.org/stable/3149288?seq=1#page_scan_tab_contents (skatīts 16.02.2018.)
31. **Martin R. L.** *A study on the factors of regional Competitiveness.* University of Cambridge, 2003. 184 p. Pieejams: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf (skatīts 16.04.2018.)
32. **Oļevskis G.** *Starptautiskā tirdzniecība.* Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskolā, 2003. 204 lpp.

33. **Paula D.** *Latvijas ekonomikas konkurētspēja un investīciju nozīme tās veicināšanā.* Rīga, Latvijas Universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte. Promocijas darbs, 2010. 203 lpp.
34. **Porter M.** *The competitive advantage of nations.* London: Macmillan Business, 1998. 378 p.
35. **Sachwald F.** *Impact of changing production location on foreign direct investment.* Tokyo Club Foundation for Global Studies, 2005. 30 p. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/252253656_Impact_of_Changing_Production_Location_on_Foreign_Direct_Investment (skatīts 22.03.2018.)
36. **Scholl A., Mild A.** *Open innovation modes and the role of internal R&D: An empirical on open innovation adoption in Europe.* European Journal of Innovation Management, 2011, Vol. 14 Iss: 4, 475-495 p. Pieejams: <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/14601061111174925> (skatīts 05.03.2018.)
37. **Seyoum B.** *The role of factor conditions in high-technology exports: An empirical examination.* Journal of High Technology Management Research, 2004, Vol. 15 Iss:1, 145-162 p. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1047831003000488> (skatīts 06.03.2018.)
38. **Staiger R.** *Heckscher-Ohlin theory and non-competitive markets.* National bureau of economic research, Working paper No.2515, 1988. 19 p. Pieejams: <http://www.nber.org/papers/w2515> (skatīts 15.02.2018.)
39. **Škapars R., Šumilo Ē.** *Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti.* Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2006. 130 lpp.
40. **Titarenko D.** *Investīcijas kā Latvijas ekonomikas izaugsmes faktors.* Promocijas darbs, Latvijas Universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte, 2008. 232 lpp.
41. **Vecgaile L.** *Pakalpojumu eksporta nozīme Latvijas ekonomikā.* 2017. Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/pakalpojumu-eksporta-nozime-latvijas-ekonomika> (skatīts 20.04.2018.)
42. **Vernon, R.** *International investment and international trade in the product cycle.* Quarterly Journal of Economics, Vol.80 Iss:2, 1966. 190-207 p. Pieejams: <http://bev.berkeley.edu/ipe/readings/International%20Investment%20and%20International%20Trade%20in%20the%20Product%20Cycle.pdf> (skatīts 28.01.2018.)

Interneta resursi:

43. Certus. The Higher Education Exports Sector in Latvia: High Growth, High Potential. Rīga, 2016. 3 p. <http://certusdomnica.lv/en/agenda/the-higher-education-export-sector-in-latvia-high-growth-high-potential/>
44. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) Nr.1174/2011, 2011. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011R1174&from=LV> (skatīts 16.03.2018.)
45. European Commission. Alert Mechanism Report 2018. 2017, 48 p. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/com-2017-771-en.pdf> (skatīts 20.03.2018.)
46. European Commission. European Economic Forecast. Primary commodity prices. 2018. 208 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip077_en.pdf (skatīts 13.05.2018.)
47. European Commission. Fourth Alert Mechanism Report on macroeconomic imbalances in EU Member States. 2014. Pieejams: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-2231_en.htm (skatīts 16.03.2018.)
48. European Commission. Macroeconomic imbalance procedure. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/macro-economic-imbalance-procedure/scoreboard_en#scoreboard-indicators (skatīts 16.03.2018.)
49. European Commission. Regional policy for smart growth in Europe 2020. Directorate-General for Regional Policy, 2011. 28p. Pieejams: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/guides/2011/regional-policy-for-smart-growth-in-europe-2020 (skatīts 12.03.2018.)
50. European Commission. Taxation Trends in the European Union. 2017. 268 p. Pieejams: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2017.pdf (skatīts 12.05.2018.)
51. European Consortium for Sustainable Industrial Policy. Study on the cost competitiveness of European industry in the globalisation era – empirical evidence on the basis of relative unit labour costs (ULC) at sectoral level. Cambridge Econometrics, 2011. 16p. Pieejams: http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-h/gdb/11/FinalULCreport28Sep11_7060.pdf (skatīts 20.03.2018.)
52. Eurostat. Nominal unit labour cost. Macroeconomic imbalance procedure. Methodology. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/macro-economic-imbalance-procedure/methodology> (skatīts 18.03.2018.)

53. International Monetary Fund. Sixth Edition of the IMF's Balance of Payments and International Investment Position Manual. Financial account. 2013, 135 p. Pieejams: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/chap8.pdf> (skatīts 22.03.2018.)
54. Latvijas Banka. Kredītu reģistrs. 2018. Pieejams: <https://www.bank.lv/par-mums/uzdevumi/kreditu-registrs/par-kreditu-registru>
55. Latvijas Banka. Latvijas maksājumu bilance. 2017. 54lpp. Pieejams: https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/publikacijas/LMB_2016.pdf (skatīts 22.03.2018.)
56. Latvijas Banka. Praktiski apsvērumi saistībā ar lata/eiro pārejas kursu. 2013. Pieejams: <https://www.bank.lv/component/content/article/8636> (skatīts 31.03.2018.)
57. Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pasaules Tirdzniecības organizācija. 2015. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/ekonomiskas-attiecibas/starptautiskas-ekonomiskas-organizacijas/pasaules-tirdzniecibas-organizacija-pto/kas-ir-pto> (skatīts 15.03.2018.)
58. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. *Doing Business*. 2018. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/nacionala_industriala_politika/uznemejdarbibas_vid_e/uznemejdarbibas_vides_uzlabosana/doing_business/ (skatīts 15.04.2018.)
59. Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Latvijas Konverģences programma 2009-2012. 2010. 10.lpp. Pieejams: <http://www.fm.gov.lv/files/files/597EAA123922001267174474745831.pdf> (skatīts 18.03.2018.)
60. Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Stabilitātes un izaugsmes pakts, 2018. Pieejams: http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/tautsaimniecibas_analize/fiskala_politika/stabilitates_un_izaugsmes_pakts/ (skatīts 15.03.2018.)
61. OECD. Competitiveness. Glossary of statistical terms. Pieejams: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=399> (skatīts 15.04.2018.)
62. United Nations Economic Commission for Europe. Creating a conducive environment for higher competitiveness and effective national innovation systems. Switzerland, 2007. 95 p. Pieejams: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/ceci/publications/icp.pdf> (skatīts 15.03.2018.)
63. World Bank Group. PricewaterhouseCoopers. Paying Taxes 2018 report. 108 p. Pieejams: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes-2018-intro-pdf-button (skatīts 13.05.2018.)

64. World Economic Forum. Methodology and Computation of the Global Competitiveness index 2017-2018. Pieejams: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixA.pdf> (skatīts 15.04.2018.)
65. World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2009-2010. Geneva, Switzerland, 2009. 479 p. Pieejams: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-library/> (skatīts 15.04.2018.)

1.pielikums

Latvijas eksporta 20 lielākie noieta tirgi 2017.gadā¹⁰⁷

Nr.p.k.	Valsts	Eksports 2017.gadā, milj. eiro	Īpatsvars	Normalizētais īpatsvars
1.	LT - Lietuva	1 758 867 838	16,9%	19,6%
2.	EE - Igaunija	1 225 460 623	11,7%	13,6%
3.	RU - Krievija	937 239 673	9,0%	10,4%
4.	DE - Vācija	761 829 937	7,3%	8,5%
5.	SE - Zviedrija	640 486 306	6,1%	7,1%
6.	GB - Apvienotā Karaliste	550 446 999	5,3%	6,1%
7.	PL - Polija	485 300 349	4,6%	5,4%
8.	DK - Dānija	461 027 064	4,4%	5,1%
9.	NL - Nīderlande	274 268 614	2,6%	3,1%
10.	US - ASV (Amerikas Savienotās Valstis)	257 950 510	2,5%	2,9%
11.	NO - Norvēģija	239 455 984	2,3%	2,7%
12.	FI - Somija (tostarp Ālandu salas)	216 239 580	2,1%	2,4%
13.	FR - Francija	174 034 834	1,7%	1,9%
14.	IT - Itālija	164 523 810	1,6%	1,8%
15.	CZ - Čehijas Republika	161 025 156	1,5%	1,8%
16.	TR - Turcija	157 104 092	1,5%	1,7%
17.	BE - Beļģija	156 166 989	1,5%	1,7%
18.	BY - Baltkrievija	131 329 024	1,3%	1,5%
19.	CN - Ķīna	118 922 663	1,1%	1,3%
20.	ES - Spānija	117 711 297	1,1%	1,3%

¹⁰⁷ Centrālā statistikas pārvalde. Preču ārējā tirdzniecība pa valstīm pēc Kombinētās nomenklatūras. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/?tablelist=true&rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 12.05.2018.)

2.pielikums

Importa pieaugum temps laikā periodā no 2000.-2017.gadām¹⁰⁸

Nr.p.k.	Valsts	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1.	LT - Lietuva	6,6	19,7	20,1	9,6	15,5	20,3	14,3	10,8	12,2	-28,0	18,7	15,0	6,6	9,1	3,1	6,2	3,5	12,8	6,5	5,2
2.	EE - Igaunija	-5,4	12,4	13,3	14,0	16,1	16,7	20,7	13,0	-6,2	-30,6	21,2	27,2	9,7	2,0	3,6	-1,8	5,3	3,5	4,1	4,1
3.	RU - Krievija	16,2	23,1	12,8	21,2	20,9	18,3	20,9	25,9	14,4	-28,7	24,3	11,3	9,7	3,6	-7,3	-25,8	-4,3	20,3	5,7	1,2
4.	DE - Vācija	10,9	0,8	-2,5	5,7	7,9	5,8	11,1	6,2	2,2	-9,6	12,9	7,0	-0,1	3,0	3,6	5,6	3,9	5,1	6,1	4,6
5.	SE - Zviedrija	11,7	-1,7	-1,3	3,8	6,6	7,0	8,2	7,6	3,8	-14,1	12,8	7,3	0,5	-0,1	6,3	5,2	3,4	5,0	4,3	3,5
6.	GB - Apvienotā Karaliste	9,5	5,1	5,4	2,6	6,9	6,9	10,4	-1,3	-1,7	-9,7	8,5	0,9	2,7	3,1	4,5	5,1	4,8	3,2	2,7	2,2
7.	PL - Polija	15,5	-5,3	2,8	9,6	8,1	6,3	18,1	15,8	9,5	-12,4	14,3	5,8	-0,3	1,7	10,0	6,6	7,9	8,7	8,4	6,3
8.	DK - Dānija	13,7	2,4	6,4	-1,0	7,2	11,4	14,0	5,8	4,8	-11,9	0,5	7,4	2,7	1,5	3,9	1,9	3,8	4,1	3,9	3,7
9.	NL - Nīderlande	11,4	2,0	0,4	1,7	7,1	5,3	7,8	5,6	2,2	-7,7	9,3	3,5	2,7	1,0	4,2	8,4	4,1	5,4	6,0	5,0
10.	US - ASV	13,0	-2,8	3,7	4,5	11,4	6,3	6,3	2,5	-2,6	-13,7	12,7	5,5	2,2	1,1	4,5	5,0	1,3	4,0	6,5	5,2
11.	NO - Norvēģija	2,0	1,7	1,0	1,2	9,0	7,9	9,1	10,0	3,2	-10,3	8,4	3,9	3,0	5,0	2,4	1,6	2,3	5,6	2,5	2,7
12.	FI - Somija	14,9	1,4	4,3	4,1	8,1	11,2	6,7	7,4	7,9	-16,9	6,5	6,0	1,6	0,5	-1,3	3,2	4,4	3,5	3,9	3,6
13.	FR - Francija	15,4	2,4	1,9	0,9	6,2	6,3	5,6	5,7	1,3	-9,4	8,9	6,3	0,7	2,1	4,8	5,7	4,2	4,0	3,9	4,1
14.	IT - Itālija	10,3	2,1	0,7	1,5	4,7	3,0	7,8	5,4	-3,7	-12,9	12,4	0,5	-8,1	-2,4	3,2	6,7	3,1	5,3	4,9	4,5
15.	CZ - Čehijas Republika	14,5	11,2	4,8	8,6	26,1	12,8	11,5	12,9	3,2	-11,0	14,7	6,7	2,7	0,1	10,1	6,8	3,4	5,8	5,6	5,1
16.	TR - Turcija	22,0	-24,1	21,0	23,2	21,2	12,1	7,3	9,6	-2,8	-14,3	19,5	15,4	0,7	8,0	-0,4	1,7	3,7	5,0	6,4	7,1
17.	BE - Beļģija	13,1	-0,7	0,9	1,5	6,3	6,2	4,6	5,9	3,6	-9,1	9,6	7,3	0,1	0,3	6,2	3,3	8,4	4,1	5,0	4,5
18.	BY - Baltkrievija	13,4	12,8	10,2	13,4	19,6	-1,1	21,6	7,3	16,5	-9,1	12,3	18,5	3,5	-6,1	2,1	-12,2	-2,5	12,1	0,9	1,3
19.	CN - Ķīna	26,6	14,7	21,6	33,1	21,4	13,4	17,7	14,8	7,4	2,2	19,9	17,7	6,6	10,6	7,8	-0,5	4,7	6,9	6,2	5,9
20.	ES - Spānija	9,5	3,5	3,6	5,9	10,1	7,0	8,2	8,6	-5,6	-18,3	6,9	-0,8	-6,4	-0,5	6,6	5,9	2,7	4,7	4,7	4,5

¹⁰⁸ Eurostat. Economy and finance. Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. European Commission Spring 2018 Economic Forecast. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2018-economic-forecast-expansion-continue-amid-new-risks_en
International monetary fund. World Economic Outlook Database. Pieejams: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/01/weodata/weoselgr.aspx>

